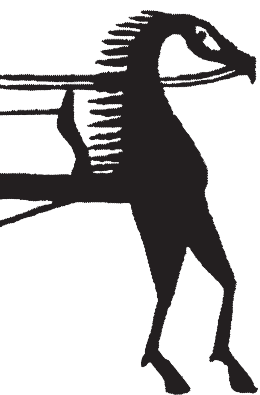

JKF

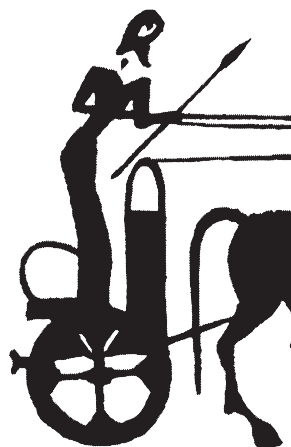

Všechny články prošly anonymním recenzním řízením.

Cover and typography © Markéta Jelenová, 2022

© Jednota klasických filologů, 2022

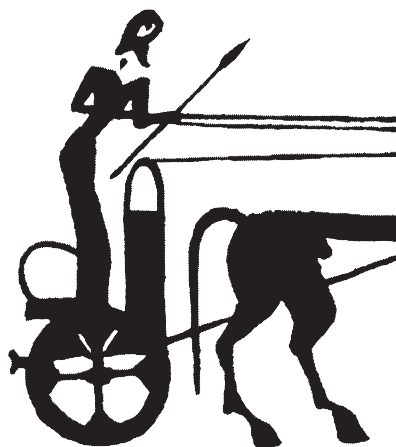
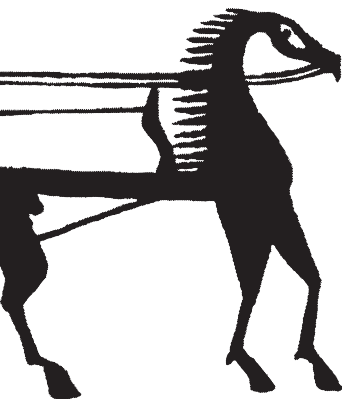
ISSN 1211-3379

LXIV/2 (2022)

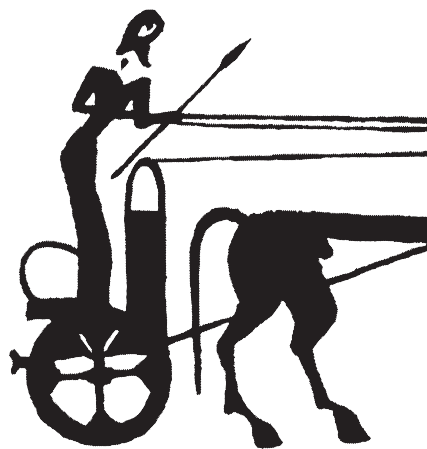
AVRIGA

ZPRÁVY JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ

ČLÁNKY / COMMENTATIONES

Chronologie Agoratova udání*

Pavel Nývlt

Abstract:

Chronology of Agoratus' Denunciation

The article deals with the chronology of Agoratus' denunciation of important democrats, as narrated in Lysias' *Against Agoratus* (XIII,13–38), in relation to Xenophon's description of Athenian capitulation to Lysander (*Hell.* II,2,17–23). It is argued that objections against the chronology of events presented by Lysias are not decisive, and that Lysias' client was not in the position to risk a blatant lie that would, moreover, boost his position only very slightly. Therefore, Lysias' putting the denunciation on the day before the Athenian capitulation should be accepted.

keywords: Lysias, Xenophon, ancient Greek history, the Peloponnesian War, Athenian democracy

klíčová slova: Lýsiás, Xenofón, dějiny starověkého Řecka, peloponnéská válka, athénská demokracie

* Tato studie vznikla za podpory dlouhotrvajícího koncepčního rozvoje Filosofického ústavu AV ČR, v. v. i. (RVO: 67985955). Rád bych poděkoval oběma anonymním recenzentům za cenné připomínky. Jeden posudek byl výjimečně obsáhlý a podnětný, jak bude patrné z příslušných poznámek pod čarou (1, 3, 4, 7, 15, 19, 24, 26, 30 a 40). Doufám, že můj poměrně častý nesouhlas s návrhy tohoto anonymního recenzenta nebude chápán jako projev umanutosti, ale spíše jako legitimní, byť možná ne přesvědčivá, obhajoba jiného názoru.

Historikové starověku se často ocitají v jedné ze dvou situací. Někdy je událost, o kterou se zajímají, popsána v jediném prameni, který je příliš vágní, než aby byla možná datace přesnější než na roky. Jindy mají k dispozici prameny dva nebo tři, ale jejich skloubení ve smysluplný narativ přináší všemožné problémy.¹

Jedním z problémů druhého typu je chronologie kapitulace Athén v roce 404. Jak napovídá název tohoto příspěvku, nehodlám se zde věnovat všem sporným bodům, pouze se pokusím určit nejméně problematickou kombinaci údajů Xenofónových *Řeckých dějin* a Lýsiovy *Obžaloby Agorata*,² které se úzce dotýkají uvěznění odpůrců míru se Spartou.

Xenofón popisuje poměrně podrobně athénská vyjednávání se Spartanoy od podzimu 405 do jara 404, z nichž je pro nás podstatná poslední fáze: po tříměsíčním pobytu na Samu u Lýsandra se Thérámenés vrátil do Athén a oznámil, že ho Lýsandros jen odkázal na spartské úřady. Přesto Athéňané Thérámena poslali do Sparty jako jednoho z členů komise pověřené vyjednat mírové podmínky. Tamtéž vyslal svého zástupce i Lýsandros. Spartané svolali sněm spojenců a toto shromáždění nakonec schválilo mír za podmínek, že Athéňané zboří Dlouhé hradby a opevnění Peiraiea, vydají své lodě kromě dvanácti, přijmou zpět vyhnance a vstoupí do peloponnéského spolku. Thérámenés a jeho kolegové se s těmito podmínkami vrátili do Athén a hned následujícího dne se sešlo shromáždění lidu, na němž je sdělili svým spoluobčanům.³ Někteří přítomní se stavěli proti přijetí spartských podmí-

¹ Děkuji anonymnímu recenzentovi za upozornění, že je třeba vyjasnit, že tímto nechci říci, že zkoumání chronologie je hlavním či dokonce jediným úkolem historika starověku; pokládám ho však za jednu z legitimních otázek, jež si historici mohou klást. Není sporu o tom, že autorům našich pramenů, zvláště pak soudních řečí, šlo o manipulaci vzpomínek a ovlivnění kolektivní paměti, nicméně moderní literatura o (re)konstruování athénské kolektivní paměti ve vztahu k traumatizujícím událostem 5. století (zejm. WOLPERT 2002, SHEAR 2011) je jen málo relevantní k tématu tohoto článku. Otázka, čeho a jak chtěl Lýsiás dosáhnout, samozřejmě významná je; stručně se jí věnuji ke konci článku a podrobněji ji hodlám analyzovat jinde (NÝVLT plánováno).

² Lýsiovo autorství *Obžaloby Agorata* není zcela jisté, stejně jako přesný rok, kdy byla proslovena, ale pro účely tohoto článku nejsou tyto debaty podstatné, neboť není důvod pochybovat o tom, že řeč pochází z přelomu 5. a 4. století, a že tedy je prakticky soudobým pramenem.

³ Anonymní recenzent upozorňuje, že XEN. *Hell.* II,2,22 neříká, komu vyslanci podmínky sdělili, a nadnáší jako možnost, že Xenofón nemluví o oficiálním představení mírových podmínek v radě či na sněmu. To nelze vyloučit, ale slovesa použitá v XEN. *Hell.* II,2,22 (ἀπιγγελλοῦν

nek, ale daleko více lidí s Thérámenem souhlasilo, a tak Athény kapitulovaly.⁴ Poté Lýsandros vjel do Peiraiea a začali se vracet vyhnanci.⁵

V *Obžalobě Agorata* jsou dosti detailně vylíčeny události vedoucí k Thérámenově misi do Sparty,⁶ ale zejména bezprostředně po jeho návratu odtud: přišli za ním demokraticky smýšlející stratégové a taxiarchové, mezi nimi Strombichidés a Dionýsodóros, odmítli spartský diktát⁷ a prohlásili, že udělají vše proto, aby zabránili jeho schválení. V reakci na to Thérámenovi sympatizanti přesvědčili Agorata, aby Strombichida a spol. udal. Nejprve před radu pěti set předstoupil jistý Theokritos s informací, že se chystá spiknutí proti připravovaným pořádkům,⁸ ale odmítl udat jména. Z důvodů, které

οί πρέσβεις...προηγόρει δὲ αὐτῶν Θηραμένης) silně naznačují oficiální kontext oznamování, stejně jako v THUC. IV,122,4 (ἀπήγγελλεν) nebo VIII,89,1 (πρέσβεις... ἀπήγγειλαν), XEN. *Hell.* I,1,27 (προηγοοῦντος) nebo II,1,30 (ἀπήγγειλε), LYS. II,26 (ἀπήγγειλαν), ISOC. XV,123 (προηγόρουε) nebo v AESCHIN. II,16–17 (ἀπήγγειλε(v), *bis*); na poslední pasáž mě laskavě upozornil anonymní recenzent.

⁴ Jak správně upozorňuje anonymní recenzent, schválení mírových podmínek athénským lidovým shromážděním se nerovnal uzavření míru; ten vstupoval v platnost teprve poté, co na něj zástupci obou stran slavnostně přísahali. Jsem nicméně přesvědčen, že spartští zplnomocněnci byli buď přítomni po celou dobu obléhání, nebo (pravděpodobněji) do Athén dorazili spolu s athénskými vyslanci, takže mezi schválením podmínek a uzavřením míru mnoho času neuplynulo. Pro argumentaci článku to každopádně není příliš důležité, neboť „kapitulaci“ myslím schválení mírových podmínek athénským sněmem, nikoli následné ceremonie.

⁵ XEN. *Hell.* II,2,17–23.

⁶ LYS. XIII,5–11.

⁷ Jak správně upozorňuje anonymní recenzent, dnes rozhodně nepřesvědčuje ani Lýsiova snaha navodit dojem, že na jaře 404 bylo možné vyjednat lepší mír se Spartou a že by to Strombichidés, Dionýsodóros a spol. dokázali nebýt Agorata (zejm. LYS. XIII,15–16 a 47), ani jeho ztotožňování zastánců míru se stoupenci oligarchie (zejm. LYS. XIII,6, 12 a 20). Je možné, že stratégové a taxiarchové v možnost vyjednání lepší dohody věřili a pro její dosažení byli ochotni uchýlit se i k násilí vůči zastáncům kapitulace; ale nelze to prokázat.

⁸ LYS. XIII,21: μηνύει ὅτι συλλέγονται τινες ἐναντιωσόμενοι τοῖς τότε καθισταμένοις πράγμασι. Přidržuji se obvyklého výkladu těchto slov; BEARZOT (1997, s. 277–278) uvádí odkazy na zastánce standardní interpretace a správně namítá, že udání nemohlo vyznít takto. Proto navrhuje chápat participium prézentu ve významu καθεσθηκόσι – podle ní tedy Theokritos demokraty formálně udal před radou ze spiknutí proti demokracii, resp. proti nejlepšímu zájmu lidu, což sama BEARZOT (1997, s. 281) označuje za absurdní („la «congiura» – peraltro assurdamente caratterizzata dagli accusatori come antidemocratica...“). Jednodušší se zdá být předpoklad, že v LYS. XIII,21 nejde o *shrnutí* Theokritova udání, ale jeho (*re*)interpretaci, přímo navazující na řečnickovu snahu přesvědčit porotce, že celá rada pěti set z r. 405/404 byla radikálně oligarchická (LYS. XIII,20). V LYS. XIII,48 a 51, na něž pro

nám nejsou jasné,⁹ rada reagovala vysláním několika svých členů do Peiraiea, aby přivedli Agorata. Našli ho na agoře, ale někteří přítomní radním nedovolili Agorata odvést a zaručili se za něj. Po odchodu radních Agoratos a jeho ručitelé usedli na oltář v Múnichii. Ručitelé chtěli Agorata dostat pryč z Attiky, prý k tomu měli připravená dvě plavidla, ale Agoratos odmítl odplout. Nakonec byl Agoratos odveden z Peiraiea a v radě udal strážníky, taxiarchy, své ručitele a další muže a své udání zopakoval i na následném shromáždění lidu. Jím udaní muži byli uvězněni a poté vplul Lýsandros do Peiraiea, Athéňané museli nepřítelům vydat své loďstvo a byla ustavena vláda třiceti, která vězně nechala popravit.¹⁰ V dalším průběhu řeči nacházíme některé doplňující informace. Jednak se dozvídáme o jistém Menestratovi, který byl udán, uvězněn a předveden před lid. Tam byla Menestratovi zaručena beztrestnost a on poté udal další jména. Dále se řečník zmiňuje o Aristofanovi z Cholleid, jednom z Agoratových ručitelů, jenž byl také předveden před lid, kde vyvstaly pochybnosti o jeho statutu občana, ale on i pod hrozbou mučení odmítl udat další jména a byl zabit.¹¹

O procesu s oběťmi Agoratových udání jsou stručné zmínky i v *Lýsiově Řeči o konfiskaci majetku Níkiova bratra a Obžalobě Níkomacha*,¹² ale k chronologii událostí nepřinášejí nic podstatného. Podobně *Dějepisná knihovna* Diodóra Sicilského popisuje kapitulaci Athén příliš stručně na to, než aby nám mohla pomoci.¹³

podporu své interpretace odkazuje BEARZOT (1997, s. 278 a 281), už nejde o Theokritovo udání, ale o Agoratovo, které zřejmě skutečně vinilo udané z intrikování proti nejlepšímu lidu. HURNI (2010, 280), a implicitně i LEHMANN (1972, s. 211 s pozn. 28), slova τότε καθισταμένους πράγμασι vztahuje na plnění mírových podmínek, což závisí na jeho názoru, že k udání došlo po uzavření míru (svou preferovanou chronologii, bez Agoratova udání, přehledně uvádí HURNI 2010, s. 332).

⁹ Pro různé možnosti viz TODD 2020, s. 346.

¹⁰ Lys. XIII,13–38. K procesu se strážníky a taxiarchy srov. zejm. HANSEN 1975, s. 86 a BEARZOT 1997, s. 291–292.

¹¹ Lys. XIII,55–60.

¹² Lys. XVIII,4–5 a XXX,14.

¹³ D. S. XIII,107,4–5 a XIV,3,2.

Díky Plútarchovi můžeme aspoň doplnit absolutní chronologii. V *Životopisu Lýsandra* Plútarchos uvádí, že Lýsandros vplul do Peiraiea 16. múnichiónu, tedy v dubnu nebo spíše už na přelomu března a dubna 404.¹⁴

Nemálo záleží na přesné formulaci otázky, kterou si tváří v tvář této pramenné situaci položíme. Především se lze ptát, zda je možné Lýsiovu zprávu kombinovat s Xenofóntovou, aniž bychom museli odmítnout kterýkoli bod jejich popisů událostí. Stručně řečeno, možné to je. Nejjednodušší by bylo, kdyby Thérámenés s kolegy dorazil do Athén 15. múnichiónu ráno¹⁵ a prakticky okamžitě byl konfrontován s odporem demokratů. Pak by se ještě téhož dne *mohlo* odehrát vše až po Agoratovo udání demokratů na zasedání rady. Shromáždění v Múnichii, na němž Agoratos a Menestratos přednesli svá udání, by pak bylo totožné se zasedáním, které schválilo spartský diktát, jak popisuje Xenofón.

Jiná možná otázka zní, jak je tento průběh událostí *pravděpodobný*. Odpověď na takto položený dotaz je nutně subjektivní, jakkoli se badatelé snaží

¹⁴ PLUT. *Lys.* 15,1. Pro určení data podle juliánského kalendáře je stěžejní údaj v THUC. V,27,3, že peloponéská válka trvala dvacet sedm let a několik dní navrch. Věřím, že za začátek války Thúkýdidés pokládá přepadení Platají a že nov, který je zmíněn v THUC. II,4,2, nastal v noci ze 7. na 8. března 431, viz GOMME 1945, s. 421–425 a 1956, 1, 2 a 79–80; ale některé body této rekonstrukce vyžadují emendaci údajů v Thúkýdidových rukopisech, které datují tuto událost ve vztahu k datu spartské invaze do Attiky a k obléhání Poteiaida, a HORNBLOWER (1991, s. 237–238 s odkazy) datuje přepadení Platají až do 8. dubna. Přijmeme-li březnové datum počátku války, je třeba předpokládat, že athénský lunární kalendář se roku 404 předbíhal (tak např. LOTZE 1967; KRENTZ 1982, s. 32, pozn. 8). Je také možné, že mezi kapitulací a Lýsandrovým slavnostním vjezdem do Peiraiea uplynulo několik dní nebo dokonce týdnů (tak SCHWARTZ 1889, s. 124–125; MUNRO 1937, s. 34; STEM 2003, s. 23, pozn. 19) věnovaných přípravám spartského triumfu. Podle mého však byl Lýsandros pravděpodobně nachystaný předem.

¹⁵ Děkuji anonymnímu recenzentovi za upozornění, že by tedy poselstvo muselo připlout v noci; nesdílím však jeho názor, že je to krajně nepravděpodobné. MORTON (2001, s. 261–265) dokládá nepřekvapivý fakt, že staří Řekové se v noci plavili spíše neradi a především na otevřeném moři, uvádí však i doklady nočních plaveb podél pobřeží. Vyslanci mohli v noci podniknout přinejmenším cestu přes Sarónský záliv z Epidauru nebo Troizény do Peiraiea, a měli dobrý důvod spěchat: jejich spoluobčané umírali hladu (a pokud by ukázali ochotu tomu zabránit i za cenu osobního nebezpečí, vylepšili by tak svou reputaci). Pokud je můj předpoklad, že vyslanci spěchali, správný, není třeba uvažovat o tom, že mohli cestovat po souši. Nejsem si jistý, zda brzy ráno většina Athéňanů spala, což by problematizovalo údaj XEN. *Hell.* II,2,21, že se kolem poslu shromáždil dav lidí zvědavých na výsledek mírových jednání.

zohledňovat dobové realie a možnosti; podívejme se tedy na čtyři problematické body, které v pramenech identifikovali dřívější badatelé.

1) Někteří vyslovili pochybnosti o tom, že by vše od návratu Thérámena a jeho kolegů do Athén po Agoratovo udání demokratů v radě mohlo nastat během jediného dne.¹⁶ Připomeňme, že by se v řádu hodin musely odehrát všechny následující události: schůzka demokratů s Thérámenem, příprava a realizace Theokritova udání, první cesta radních do Peiraiea, obstarání plavidel pro Agorata a jeho ručitele, odvedení Agorata do radnice a jeho udání Strombichida, Dionýsodóra, jeho ručitelů (a možná Menestrata)¹⁷ a konečně zatčení udaných. Lýsiovu chronologii s udáními před Lýsandrovým vjezdem do Peiraiea by bylo snazší přijmout za předpokladu, že se Xenofón zmýlil, když tvrdil, že mezi Thérámenovým návratem ze Sparty a zasedáním lidového shromáždění uplynul jen jeden den.¹⁸ Tato teze však není přesvědčivá, protože v Athénách byl v době Thérámenova návratu kritický nedostatek potravin, takže prostě nebyl čas odkládat shromáždění lidu do doby, než nastane politicky příznivější konstelace.¹⁹

2) Je také možné spatřovat rozpor mezi Xenofóntem a Lýsiou v následujícím bodě: Xenofón zmiňuje muže, kteří na shromáždění odporovali

¹⁶ Tak GROTE 1850, s. 319, pozn. 1; BUSOLT 1904, s. 1637, pozn. 1; BELOCH 1914, s. 430, pozn. 1; SCHWEIZER 1936, s. 34–35; MUNRO 1937, s. 34; LOTZE 1964, s. 89–90; GREEN 1991, s. 5, pozn. 20, a s. 10; BEARZOT 1997, s. 262; MUNN 2000, s. 342–343; HURNI 2010, s. 277; a zřejmě i FERABOLI 1980, s. 101, pozn. 28, mluvící bez bližšího určení o „spostamento dei tempi“, které prý bylo v Lýsiově zájmu.

¹⁷ Jak správně upozorňuje TODD (2020, s. 386), Menestratos nemusel být zatčen na základě Agoratova udání; LYS. XIII,55 to naznačuje, ale netvrdí to výslovně, a je možné, že Agoratos udal už uvězněného Menestrata.

¹⁸ Tak RAUCHENSTEIN 1866, s. 271–274; STEVENS 1882, s. 145–146.

¹⁹ Anonymní recenzent nadto věří, že aby byla Lýsiova chronologie správná, musely by možná být porušeny základní demokratické procedury. Vyslanci totiž museli po svém návratu nejprve informovat radu pěti set ([ARIST.] *Ath.* 43,6; k roli rady v přijímání poselstev a v diskusích o míru a válce viz zejm. RHODES 1972, s. 43, 54, 57–58, 113–114 nebo 210–211), a ta podle pozdních pramenů (*Lex. Segu.* 296; ΡΗΘ. *Lex.* s. v. πρόπεμπτα) svolávala sněm se čtyřdenním předstihem, přičemž zveřejnila návrhy, o kterých se mělo hlasovat. Zdá se však, že se toto pravidlo vztahovalo pouze na pravidelná zasedání lidového shromáždění (tak podle *Lex. Segu.* 296 RHODES 1972, s. 20), ne na mimořádná (συγκλήτου ἐκκλησιαί), a vzhledem k zoufalé situaci Athén bych nepokládal za podivné, kdyby rada pěti set narychlo svolala shromáždění již na druhý den.

přijetí spartských podmínek, a ty někteří badatelé ztotožňují s muži udanými Agoratem.²⁰ Pokud by se však vše odehrálo tak, jak Lýsiás tvrdí, museli by tou dobou už být ve vězení. Identifikace mužů, kteří dohodu kritizovali na shromáždění, se Strombichidem a spol. však není nutná. Stačí přijmout možnost, že přes panující hladomor a přes varování v podobě osudů Kleofóna, Strombichida a dalších nekompromisních demokratů se našli Athéňané, kteří dali veřejně najevo svůj nesouhlas se zbořením hradeb, jež by Athény vydalo na milost a nemilost Spartánům. Chceme-li věřit Plútarchovi,²¹ veřejně se Thérámenovi postavil mladý Kleomenés.

3) Dále je třeba zmínit plavidla, která Agoratovi ručitelé připravili k útěku. To by podle názoru některých badatelů nebylo možné v době trvající spartské blokády athénských přístavů.²² Jenže athénské přístavy jistě nebyly od moře odříznuty dokonale,²³ zvláště po mnohaměsíčním obléhání, které jistě otupilo ostrážitost hlídačů. Také musíme brát v potaz, že se Spartané jistě více soustředili na zamezení dovozu potravin do Athén než na prevenci emigrace jednotlivců v malých plavidlech. Zejména pokud by plánovali útěk v noci, mohli Agoratovi ručitelé pokládat útěk za menší riziko než setrvání v Athénách.

4) Nakonec je třeba poznamenat, že přijímám názor, podle něž byla vláda třiceti ustavena až v září 403, půl roku po kapitulaci.²⁴ Tato chrono-

²⁰ XEN. *Hell.* II,2,22. Tak SCHWARTZ 1889, s. 119–120; SCHWEIZER 1936, s. 37, pozn. 35; OSTWALD 1986, s. 458–459; BEARZOT 1997, s. 262–265 a 271; a zřejmě i KRENTZ 1989, s. 188.

²¹ PLUT. *Lys.* 14,9–10.

²² Tak GROTE 1850, s. 319, pozn. 1; MEYER 1901, s. 663; BUSOLT 1904, s. 1637, pozn. 1; BELOCH 1914, s. 430, pozn. 1; SCHWEIZER 1936, s. 38; LEHMANN 1972, s. 212, pozn. 30; opatrně i HURNI 2010, s. 247. Zato TODD (2020, s. 349–350) poukazuje na detaily v *Obžalobě Agorata*, které mohou naznačovat, že blokáda stále trvala.

²³ To dokládá Isoc. XVIII,61; srov. i LOTZE 1964, s. 92, pozn. 5, a k propustnosti námořních blokád v klasickém Řecku obecně např. VAN WEES 2004, s. 223; STRAUSS 2007, s. 229.

²⁴ Přes vybídnutí anonymního recenzenta jsem přesvědčen, že v rámci tohoto článku není možné s potřebnou důkladností probrat všechny sporné body spjaté s chronologií vlády třiceti, které mají určující vliv na dobu, kdy byla ustavena. Pro vybranou literaturu srov. HABAJ–NÝVL 2022, s. 307, pozn. 6; lze doplnit, že ustavení třicítky na jaře prosazovali též LENSCHAU 1937, s. 2357–2361 nebo HURNI 2010, s. 251–252; červen či červenec i HIGNETT 1952, sl. 378–383; podzim i HACKL 1960, s. 81–95. Anonymní recenzent správně poukazuje na to, že pokud by usnesení rady o zatčení Agorata (*Lys.* XIII,22 a 28) byla citována

logie vede k další potenciálně nepravděpodobné stránce příběhu: Strombichidés, Dionýsodóros a další by pak byli popraveni až po několikaměsíčním věznění.²⁵ Lze však namítnout, že zatímco uvěznění nekompromisních demokratů bylo v bytostném zájmu oligarchů,²⁶ fyzická likvidace Strombichida a spol. pro ně nemusela být prioritou. Dokonce se mohli obávat, že by jim znepráčetila umírněné, a tak narušila složitá vyjednávání o budoucím státním zřízení.

Ze všech těchto důvodů (a možná i nějakých dalších)²⁷ tedy někteří odborníci dávají přednost rekonstrukci, podle níž Strombichidés a jeho sympatizanti nebyli zatčeni před shromážděním, které schválilo spartský diktát, ale až poté.²⁸ V tom případě by Lýsiův klient porotcům výslovně lhal, když tvrdil, že po zatčení stratégů a taxiarchů následoval Lýsandrův vjezd do Peiraiea, předání lodí Spartanům a zboření hradeb; až další položka na jeho seznamu, ustavení vlády třiceti, by odpovídala pravdě.²⁹ Strombichidés a spol. by pak zřejmě neusilovali o vyjednání nových mírových

i s datacemi, omezovalo by to Lýsiovu volnost klamat (dodal bych, že nám by dnes vrhla trochu světla na chronologii ustavení vlády třiceti).

²⁵ To pokládali za problém MEYER 1901, s. 663 a 666; BUSOLT 1904, s. 1637, pozn. 1; SCHWEIZER 1936, s. 38; LEHMANN 1972, s. 211–212; HURNI 2010, s. 337; a nejspíše i RHODES 1981, s. 428 (jenž uvádí, že ke spiknutí demokratů došlo až po odhlasování kapitulace, a odkazuje na Groteho a Busolta).

²⁶ Míním skutečně oligarchicky smýšlející Athéňany, nikoli všechny podporovatele přijetí spartských mírových podmínek. Anonymní recenzent správně dodává, že rychlý proces nebyl ani v zájmu demokratů usilujících o splnění spartského diktátu – osvobození Strombichida a spol. by popudilo Sparty.

²⁷ RUBINSTEIN (2018, s. 129–130, pozn. 18) uvádí mezi zastánci revidované chronologie i HANNESAD 1950, s. 53–57, a tato kniha mi zůstala nedostupná; HIGNETT 1952, s. 287 věřil, že Lýsiás záměrně uvedl mylnou chronologii, své důvody pro toto přesvědčení však neuvádí, jen odkazuje na Belocha (viz výše pozn. 16 a 22).

²⁸ Krom literatury citované v pozn. 16, 20, 22 a 25 výše srov. i MUNN 2000, s. 215 (jenž datuje uvěznění demokratů až těsně před Lýsandrův příjezd v září).

²⁹ Lys. XIII,34: ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι συλληφθέντες ἐδέθησαν, τότε καὶ ὁ Λύσανδρος εἰς τοὺς λιμένας τοὺς ἑμετέρους εἰσέπλευσε, καὶ αἱ νῆες αἱ ἑμέτεραι Λακεδαιμονίους παρεδόθησαν, καὶ τὰ τεῖχη κατεσκάφη, καὶ οἱ τριάκοντα κατέστησαν. SCHWEIZER 1936, s. 43 věřil, že tu jde o Lýsandrův příjezd do Peiraiea po dobytí Samu, těsně před ustavením vlády třiceti, ale to není možné vzhledem ke zmínce o předání lodí.

podmínek, ale snažili by se narušit plnění schválené mírové dohody.³⁰ Tím by vlastně napadali demokratickou většinou přijaté rozhodnutí, což by pozici Lýsiova klienta dále ztěžovalo.

Jiní badatelé však Lýsiovu chronologii pokládají za možnou.³¹ Pokud by zatčení ve skutečnosti předcházelo kapitulaci, Lýsiás by nelhal, nanejvýš by matoucně směšoval dvě Lýsandrovny návštěvy Athén – první, snad na přelomu března a dubna 404, při níž skončila peloponnéská válka a Athéňané Spartanům předali své válečné lodě krom dvanácti, a druhou, snad v září, při níž byla ustavena vláda třiceti.

Tím se dostáváme k poslední a nejdůležitější otázce: Byla by tato chronologická distorse pro Lýsiu a Agoratova žalobce *užitečná*?

Je tedy třeba se stručně věnovat postoji, který řečník v *Obžalobě Agorata* zaujímá. Na jednu stranu cituje velké množství dokumentů a sebevědomě předjímá argumenty obhajoby, takže se staví jako mimořádně dobře informovaný žalobce, který má všechna fakta pevně pod kontrolou. To je v nápadném kontrastu s jeho, mírně řečeno, velmi kreativní reinterpretací jak pravidel pro podání žaloby typu ἀπαγωγή, tak amnestie, která roku 403 ukončila občanskou válku mezi athénskými oligarchy a demokraty.³² Není

³⁰ Tak LEHMANN 1972, s. 211 s pozn. 28; HURNI 2010, s. 281–284, a anonymní recenzent, jsemž děkuji za podněty k rozvedení této sekce.

³¹ Tak HACKL 1960, s. 79–81; KRENTZ 1982, s. 43, pozn. 35; OSTWALD 1986, s. 459, pozn. 171 (byť umísťuje Agoratovo udání před lidem až na jinde nedoložené shromáždění po kapitulaci, ale před Lýsandrovým vjezdem do města); KAGAN 1987, s. 411; a k tomuto závěru se kloní i TODD 2020, s. 349–350.

³² K předjímání argumentů protistrany a citacím dokumentů viz zejm. TODD 2020, s. 242 s pozn. 4 a s. 253. Podmínkou pro podání žaloby typu ἀπαγωγή bylo přistižení pachatele ἐν αὐτοφώρῳ, tj. „při činu“, nebo spíše „s jednoznačnými důkazy“, a zdá se, že se řečník v Lys. XIII,85–87 snaží prosadit nezvyklou interpretaci tohoto obratu, viz zejm. BEARZOT 1997, s. 332–335; PIOVAN 2011, s. 107–111, TODD 2020, s. 254–257 a 444. V Lys. XIII,88–90 pak řečník tvrdí, že amnestie se na Agorata nevztahuje, protože bojoval na straně demokratů stejně jako žalobci; amnestie prý měla bránit jen bývalé oligarchy před demokraty a naopak. Ve skutečnosti amnestie výslovně předepisovala, „ať nikdo nikomu nepřipomíná ve zlém minulost“ ([ARIST.] *Ath.* 39,5 v překladu Pavla Olivy), bez jakýchkoli výjimek kromě vrahů a nejvyšších představitelů oligarchie. Viz zejm. BEARZOT 1997, s. 83 a 335–336; PIOVAN 2011, s. 111–116; TODD 2020, s. 257–258 a 449. Je těžké odhadnout, jestli chtěl Lýsiás svým absurdním argumentem porotce opravdu znejistit, nebo jen pobavit; kloním se k druhé možnosti.

tedy jasné, zda je řečníkova situace natolik zoufalá, že se z nedostatku lepších argumentů uchyluje k nepřesvědčivému eskamotérství, anebo zda si je svou věcí natolik jistý, že se o nic přesvědčivějšího ani nemusí snažit.

Podle mého názoru samotný fakt, že Agorátův žalobce požádal o službu profesionálního logografa, spolu se zjevně chatrnými právními základy obžaloby, mluví pro první možnost. A jestliže si řečník nebyl svou věcí právě jistý, musel pečlivě kalkulovat, jaký prospěch by mu případná lež přinesla. Zdá se, že jeho případný zisk by byl minimální.³³ Může to být překvapivé, ale pro jeho argumentaci *nebylo* stěžejní, že ke kapitulaci Athén došlo po Agorátově udání. Řečník Agorátovi v průběhu řeči čtyřikrát připisuje zodpovědnost za všechna neštěstí následující po jeho udání pomocí argumentu *post hoc, ergo propter hoc*.³⁴ Přitom mluví třikrát obecně o κακά (resp. πᾶς κακόν), jež Agoratos způsobil,³⁵ konkrétní je jen jednou, a to zmiňuje pouze vládu třiceti, nikoli kapitulaci Athén.³⁶ Je tedy patrné, že řečník si naprosto vystačil s tvrzením, že po Agorátově udání následovala vláda třiceti a žádné další katastrofy Agorátovi nutně přičíst nepotřeboval. Zapojení kapitulace Athén mu samozřejmě neuškodilo, pokud bylo pravdivé, ale nezdá se, že by stálo za riziko spojené s otevřenou lží.³⁷

Nakonec se podívejme na řečníkův, resp. logografův vztah k porotě. Jako každý soudní řečník čelil v zásadě třem skupinám lidí: zaprvé těm, kteří byli pevně rozhodnutí hlasovat pro osvobození obžalovaného (v tomto případě přesvědčeným oligarchům), zadruhé těm, kteří nepochybovali, že bude správně obžalovaného odsoudit (což byli v tomto případě radikální

³³ Pro jiné hodnocení viz VOLONAKI 2020, s. 152–153, podle níž bylo v zájmu žalobce posunout Agorátovo udání před začátek vlády třiceti, aby zdůraznil, že Agoratos demokraty udal dobrovolně. Jenže k udání došlo před ustavením vlády třiceti v každém případě, sporný je jen jeho chronologický vztah s kapitulací Athén.

³⁴ Lys. XIII,30, 33–34, 43, 48.

³⁵ Lys. XIII,30, 33–34, a 48.

³⁶ Lys. XIII,43.

³⁷ Z tohoto důvodu nepřijímám ani tezi, kterou naposledy zastával zřejmě BLASS 1887², s. 553 s pozn. 4 (kde odkazy na starší literaturu), totiž že se demokratické spiknutí ve skutečnosti zformovalo již po Thérámenově návratu ze Samu, nikoli po jeho návratu ze Sparty, jak tvrdí Lys. XIII,13. Připomeňme, že Thérámenés se ze Samu nevrátil s žádnými podmínkami (které by demokraty mohly pohoršit); mohlo se o nich ovšem spekulovat.

demokraté), a zatřetí nerozhodným.³⁸ První dvě skupiny pro řečníka byly vlastně nezajímavé, soustředit se musel na tu třetí. A v jeho nejvlastnějším zájmu bylo její příslušníky jakýmkoli prostředky přesvědčit. Výslovnou lži, která by mu nepřinesla naprosto zjevnou výhodu, řečník spíše riskoval ztrátu několika hlasů, pokud by ho nějaký nepřátelsky naladěný porotce, který čekal na jeho sebemenší zaváhání, nahlas nařkl ze lži.³⁹ Lýsiás samozřejmě uměl výborně lhát,⁴⁰ ale před otevřenou lží preferoval kreativní reinterpretace,⁴¹ dovedné mlžení⁴² nebo různé insinuace.⁴³ Zdá se, jako by svým klientům velmi rád nechával otevřená zadní vrátka k obhajobě, že je jim nesmírně líto, pokud snad někdo jejich slova špatně pochopil. A jak jsme viděli, v případě chronologie Agoratoва udání se za necharakteristický risk nabízel jen malá potenciální odměna.

Příkláním se tedy k závěru, že Lýsiova chronologie událostí je nejpravděpodobnější, a tudíž že se skutečně vše od návratu Thérámena a jeho kolegů ze Sparty až po zatčení Strombichida, Dionýsodóra a jejich sympatizantů odehrálo během jediného dne.

³⁸ Srov. PELLING 2000, 226–227 (k Lys. I).

³⁹ K vměšování nepřátelských porotců do pronášených řečí viz BERS 1985 (zejm. BERS 1985, s. 12 k přerušování týkajícím se „matters of fact“); HALL 2006, s. 363–366. Anonymní recenzent namítá, že pro řečníka mělo smysl s chronologií manipulovat a nabídnout porotcům iluzi alternativní minulosti, v níž se mohli kapitulaci a ustavení třicítky vyhnout, jen kdyby je o tuto možnost Agoratos nepřipravil. Tato alternativní minulost by pro mnohé (ne všechny) Athénany jistě byla lákavá, ale věřím, že pokud by se při její konstrukci řečník dopustil jasně lži, nepřátelsky naladění porotci by ji hned využili proti němu.

⁴⁰ To poznamenal již D. H. Lys. 18.

⁴¹ Nejslavnější je asi reinterpretace Lys. XIII,88–90, k níž viz pozn. 32 výše.

⁴² Zmiňme alespoň nepopíratelné chronologické distorse v Lys. XII,70–72, kde řečník tak dovedně přeskakuje mezi různými shromážděními, že bez důkladného rozboru vůbec není jasné, o kterém z nich v konkrétním okamžiku mluví.

⁴³ Snad nejlepší příklad je obratnost, s níž řečník Lys. X opakovaně naznačuje, že Theomnéstos odhodil svůj štít, ale nikdy to neřekne přímo; viz TODD 2007, s. 663, 673–674, 686, 688 a 690.

Literatura

- BELOCH, K. J. *Griechische Geschichte* II/1: *Bis auf die sophistische Bewegung und den Peloponnesischen Krieg*, Strassburg: K. J. Trübner 1914.
- BERS, V. *Dikastic thorybos*. In: P. A. Cartledge – F. D. Harvey (eds.). *Crux: Essays in Greek History presented to G. E. M. de Ste. Croix on his 75th birthday*. Exeter: Duckworth 1985, s. 1–15.
- BLOSS, F. *Die attische Beredsamkeit*, I: *Von Gorgias bis zu Lysias*. Leipzig: B. G. Teubner 1887.
- BUSOLT, G. *Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chaeroneia* III/2: *Der Peloponnesische Krieg*. Gotha: Friedrich Andreas Perthes 1904.
- FERABOLI, S. *Lisia avvocato*. Padova: Antenore 1980.
- GOMME, A. W. *A Historical Commentary on Thucydides I: Introduction and Commentary on Book I*. Oxford: Clarendon Press 1945.
- GOMME, A. W. *A Historical Commentary on Thucydides II: Books II–III*. Oxford: Clarendon Press 1956.
- GREEN, P. Rebooking the flute-girls: a fresh look at the chronological evidence for the fall of Athens and the ὀκτάμηνος ἀρχή of the Thirty. *Ancient History Bulletin* 5, 1991, s. 1–16.
- GROTE, G. *History of Greece* VIII. London: John Murray 1850.
- HABAJ, M. – NÝVLT, P. *Válka o Řecko: Spartané proti Athénanům*. Praha: Academia 2022.
- HACKL, U. *Die oligarchische Bewegung in Athen am Ausgang des 5. Jahrhunderts v. Chr.* Diss. München 1960.
- HALL, E. *The Theatrical Cast of Athens: Interactions between Ancient Greek Drama and Society*. Oxford: Oxford University Press 2006.
- HANSEN, M. H. *Eisangelia: The Sovereignty of the People's Court in Athens in the Fourth Century b.c. and the Impeachment of Generals and Politicians*. Odense: Odense University Press 1975.
- HIGNETT, C. *A History of the Athenian Constitution to the End of the Fifth Century B. C.* Oxford: Clarendon Press 1952.
- HORNBLOWER, S. *A Commentary on Thucydides, I: Books I–III*. Oxford: Clarendon Press 1991.
- HURNI, F. *Théramène ne plaidera pas coupable: un homme politique engagé dans les révolutions athéniennes de la fin du Ve siècle av. J.-C.* Basel: Schwabe 2010.

- KAGAN, D. *The Fall of the Athenian Empire*. Ithaca (NY) – London: Cornell University Press 1987.
- KRENTZ, P. *The Thirty at Athens*. Ithaca (NY): Cornell University Press 1982.
- KRENTZ, P. *Xenophon: Hellenika I–II.3.10, edited with an introduction, translation and commentary*. Warminster: Aris & Phillips 1989.
- LEHMANN, G. A. Die revolutionäre Machtergreifung der „Dreißig“ und die staatliche Teilung Attikas (404–401/0 v. Chr.). In: *Antike und Universalgeschichte (Festschrift H. E. Stier)*. Münster: Aschendorff 1972, s. 201–233.
- LENSCHAU, T. Οἱ τριάκοντα. In: *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* VI A 2. Stuttgart: J. B. Metzler 1937, sl. 2355–2377.
- LOTZE, D. *Lysander und der Peloponnesische Krieg*. Berlin: Akademie-Verlag 1964.
- LOTZE, D. Der Munichion 404 v. Chr. und das Problem der Schaltfolge im athenischen Kalender. *Philologus* 111, 1967, s. 34–46.
- MEYER, E. *Geschichte des Alterthums IV: Das Perserreich und die Griechen. Drittes Buch: Athen (vom Frieden von 446 bis zur Capitulation Athens im Jahre 404 v. Chr.)*. Stuttgart – Berlin: J. G. Cotta 1901.
- MORTON, J. *The Role of Physical Environment in Ancient Greek Seafaring*. Leiden – Boston – Köln: Brill 2001.
- MUNN, M. *The School of History: Athens in the Age of Socrates*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press 2000.
- MUNRO, J. A. R. The End of the Peloponnesian War. *The Classical Quarterly* 31, 1937, s. 32–38.
- NÝVLT, P. *Lýsiás: Obžaloba Eratosthena, Obžaloba Agorata*. Praha: Jednota klasických filologů, plánováno.
- OSTWALD, M. *From Popular Sovereignty to the Sovereignty of Law: Law, Society, and Politics in Fifth-Century Athens*. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press 1986.
- PELLING, C. *Literary Texts and the Greek Historian*. London – New York: Routledge 2000.
- PIOVAN, D. *Memoria e oblio della guerra civile: Strategie giudiziarie e racconto del passato in Lisia*. Pisa: ETS 2011.
- RAUCHENSTEIN, R. Ueber die Vorgänge in Athen nach der Schlacht bei Aegospotamoi bis zur Einführung der oligarchischen Verfassung. *Neues schweizerisches Museum*, 6, 1866 s. 267–277.
- RHODES, P. J. *The Athenian Boule*. Oxford: Clarendon Press 1972.

- RHODES, P. J. *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*. Oxford: Clarendon Press 1981.
- RUBINSTEIN, L. The Athenian Amnesty of 403/2 and the 'Forgotten' Amnesty of 405/4. In: W. Riess (ed.), *Colloquia Attica: Neuere Forschungen zur Archais, zum athenischen Recht und zur Magie*. Stuttgart: Franz Steiner 2018, s. 123–144.
- SHEAR, J. L. *Polis and Revolution: Responding to Oligarchy in Classical Athens*. Cambridge: Cambridge University Press 2011.
- SCHWARTZ, E. Quellenuntersuchungen zur griechischen Geschichte. *Rheinisches Museum für Philologie* 44, 1889, s. 104–126.
- SCHWEIZER, A. *Die 13. Rede des Lysias: Eine rhetorische Analyse*. Borna–Leipzig: Robert Noske 1936.
- STEM, R. The Thirty at Athens in the Summer of 404. *Phoenix* 57, 2003, s. 18–34.
- STEVENS, W. A. *Select Orations of Lysias, with Introductions and Explanatory Notes*. Chicago: S. C. Griggs 1889.
- STRAUSS, B. S. Naval Battles and Sieges. In: P. Sabin – H. van Wees – M. Whitby (eds.). *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare I: Greece, the Hellenistic World and the Rise of Rome*. Cambridge: Cambridge University Press 2007, s. 223–247.
- TODD, S. C. *A Commentary on Lysias, Speeches 1–11*. Oxford: Oxford University Press 2007.
- TODD, S. C. *A Commentary on Lysias, Speeches 12–16*. Oxford: Oxford University Press 2020.
- VAN WEES, H. *Greek Warfare: Myths and Realities*. London: Duckworth 2004.
- VOLONAKI, E. Reconstructing the past: Forensic storytelling about the Athenian constitution in Lysias 12 and 13. In: M. Edwards – D. Spatharas (eds.). *Forensic Narratives in Athenian Courts*. Abingdon – New York: Routledge 2020, s. 135–156.
- WOLPERT, A. *Remembering Defeat: Civil War and Civic Memory in Ancient Athens*. Baltimore – London: John Hopkins University Press 2002.

Mgr. Pavel Nývlt, Ph.D., Kabinet pro klasická studia, Filosofický ústav AV ČR,
Na Florenci 3, Praha 1, 110 00
nyvlt@ics.cas.cz

Cento Probae ve dvou francouzských renesančních překladech*

Adéla Strábrná

Abstract:

Cento Probae in Two French Renaissance Translations

The late antique *Cento Probae* was very popular in the Middle Ages and in the modern period, as evidenced by its rich manuscript and editorial traditions. By the end of the last century, however, it had been only translated twice, both times into French in the mid-16th century. The translators Richard Le Blanc and Pardoux Du Prat approached the translation of this cento, in line with the prevailing trend in contemporary French translation, rather freely, albeit each in a very different way. This article will present not only the possible motivations that led both translators to decide to render this poem into French, but also their translation methods and approaches to transferring references to the ancient (pagan) origins of the text.

keywords: *Cento Probae*, French translations, late Latin literature, Pardoux Du Prat, Richard Le Blanc, French Renaissance

klíčová slova: *Cento Probae*, francouzské překlady, pozdněantická latinská literatura, Pardoux Du Prat, Richard Le Blanc, francouzská renesance

V polovině 4. století vzniklo latinské dílo označované jako *Cento Probae* či jako *Cento Vergilianus de laudibus Christi*. Oba názvy shodně odkazují na specifickou centonovou techniku, jíž byla tato skladba o 694 hexametrech napsána a která spočívá v excerpici veršů či půlveršů z jiného díla a v jejich následném přeskupení tak, že vyjadřují nový smysl. Za výchozí text svého

* Tento příspěvek vznikl v rámci projektu GA UK-252037 Francouzské raněnovověké překlady *Cento Probae* ve společné edici. Vychází z diplomové práce STRÁBRNÁ 2021.

centonu si autorka Faltonia Betitia Proba¹ zvolila Vergiliovy skladby, jejichž verši převyprávěla vybrané epizody ze *Starého* a *Nového Zákona*. Obecným předpokladem živé centonové poezie je, že čtenář důvěrně zná zdrojový text a s autorem sdílí kulturní výbavu. Vergiliova díla, která byla považována za vrchol latinského písemnictví a jako taková byla základem pozdněantického vzdělávání, tak byla pro centonovou tvorbu v pozdní antice nejlepší možnou volbou. Vedle Vergilia je ale v případě křesťanského *Cento Probae* nutné znát také *Bibli*, aby byl čtenář schopen vnímat a ocenit sémantická propojení obou textů.²

V průběhu středověku i novověku se *Cento Probae* těšilo velké popularitě, o níž svědčí mimo jiné velký počet dochovaných rukopisů, prvotisků i edic.³ V této bohaté recepci zaujímají výlučné místo dva překlady do francouzštiny, které oba vznikly v polovině 16. století v rozmezí pouhých čtyř let. Až do konce dvacátého století se jednalo o jediné dva překlady této skladby do jiného světového jazyka. Autorem prvního překladu z roku 1553 je básník a překladatel Richard Le Blanc, který mu podle dobových konvencí dal obsírný název: *Opusculé sur le mystère de nostre foy colligé des Carmes de Virgile, reduis en ordre par Proba Falconia femme bien recommandée en la poesie, approuvee de S. Hierome, traduit en François par Richard Le Blanc et dédié à ma Dame Marguerite de France* („Dílko o tajemství naší víry složené z Vergiliových básní, uspořádaných Probou Falconií, ženou v poezii velmi proslulou, oceněnou sv. Hieronymem, přeloženo do francouzštiny Richardem Le Blancem a věnováno mé paní Markétě Francouzské“).⁴ V roce 1557 následovalo vydání druhého překladu od právníka a překladatele převážně odborné literatury, Pardoux Du Prata, který jej vydal pod pseudonymem Nomophile Marchois, jímž odkázal na svou právníckou profesi a původ

¹ Autorství *Cento Probae* je obecně přisuzováno Faltonii Betitii Probě. Za jeho možnou autorku ovšem byla opakovaně označována také Betitiina vnučka, Anicia Faltonia Proba. Tuto hypotézu rozvinula především SHANZER 1986 a 1994 a později ji podpořil BARNES 2006. Diskuzi k této otázce shrnuje GREEN 2008.

² Podrobně k vergiliovské centonové poezii viz např. OKÁČOVÁ 2016.

³ Z celkového počtu 103 rukopisů jich 97 pochází z období mezi 8. až 16. stol. (srov. *Praefatio* v PROBA 2015). V 16. století dále vzniklo 24 prvotisků a 24 edic – tyto údaje vycházejí z CLÉMENT 2012, s. 177.

⁴ LE BLANC 1553.

ze středofrancouzského kraje Haute Marche. I titul jeho překladu je značně rozsáhlý: *Amas chrestien ou extrait de la Poësie de Vergile accommodez au viel, et nouveau Testament, reduitz en deux livres par Proba Fauconie femme d'Adelphus Romain, Mis en vers François par le Nomophile Marchois* („Křesťanská kupa⁵ neboli výtah z Vergiliovy poezie, přizpůsobený *Starému* a *Novému Zákonu*, sepsaný ve dvou knihách Probou Fauconí [sic!], ženou Římana Adelpha, do francouzských veršů převedený Nomophilem Marchois“).⁶

Nepoměr v zájmu překladatelů o Probino dílo vybízí k zamyšlení nad motivacemi, které oba humanisty mohly vést k rozhodnutí je přeložit. *Cento Probae* patřilo a patří k významným pozdněantickým latinským básním a svou oblibu si ve středověku získalo zvláště díky propojení vytříbeného vergiliovského jazyka s křesťanským obsahem. Podle francouzské badatelky Héléne Cazes, která rukopisné a ediční tradici této skladby věnovala část své disertační práce, vyhovovalo rovněž svým omezeným rozsahem a kompozicí středověké zálibě ve florilegiích a sumách všeho vědění.⁷ *Cento* a jeho autorka se zároveň staly důležitým argumentem proti misogynním názorům v polemikách o intelektuálních schopnostech žen. K rozšíření tohoto pojetí přispěl především Giovanni Boccaccio, který do své sbírky životopisů slavných žen *De claris mulieribus* Probu zahrnul. V kontextu francouzské literatury pak Proba jakožto příklad ženské tvořivosti zaujala důležité postavení v tzv. *querelle des femmes*, polemice o nerovnosti intelektuálních a tvůrčích schopností mezi muži a ženami, která probíhala v 15. století.⁸ Oslavy Proby pokračovaly i dále, ve století následujícím; mnohé humanistické edice dokonce zmiňují, že Probu ocenil samotný Hieronymus. Poznámka

⁵ Substantivum *amas* v moderní francouzštině znamená „neuspořádanou hromadu věcí“ (podle *TLFi*, s. v. *amas*); nicméně ve francouzštině 16. století dosud nemělo negativní konotace a označovalo pouze „sbírku různých věcí“ (podle HUGUET 1925–1967, s. v. *amas*). Tímto slovem zřejmě Pardoux Du Prat usiloval o věrný jednoslovný překlad latinského slova *cento* – „přehoz či plášť sešitý z rozmanitých kusů látky“ (srov. ERNOUT – MEILLET 2001, s. v. *cento*).

⁶ DU PRAT 1557.

⁷ CAZES 1998, s. 274.

⁸ Spisovatelka Christine de Pisan a významná osobnost v tomto sporu ve svém díle *Cité des dames* (v českém překladu Věry Soukupové: Kristina Pisánská. *Knihy o městě dam*, Argo, Praha 2018) ve 29. kapitole první knihy napsala po Boccacciově vzoru oslavu Proby. Podrobněji k tomuto aspektu recepcí *Cento Probae* viz SCHOTTENIUS CULLHED 2015, s. 27–31.

o Hieronymově „schválení“ se rovněž nachází v názvu Le Blancova překladu (*approuvee de S. Hierome*).⁹

V období humanismu postupně přestávaly být literární a myšlenkové kvality centonu považovány za rozhodující a do popředí zájmu se naopak dostalo jeho virtuózní formální zpracování; *Cento Probae* se tak stalo modelem pro rozvíjející se humanistickou centonovou produkcí.¹⁰ V roce 1543 byl tento text také zpracován ve významné edici Huberta Sussaneaua,¹¹ která se mimo jiné stala předlohou pro starší překlad Richarda Le Blanca a do níž Sussaneau jako první začlenil marginální odkazy na Vergiliovy verše, což by mohlo svědčit i o nastupujícím filologickém zájmu o toto dílo.¹² Ani jednomu z francouzských překladatelů, jak dále uvidíme, nicméně nešlo o zachování centonové techniky ani primárně o poukázání na vergiliovský původ textu. Možné důvody, proč si oba pro překlad zvolili právě *Cento Probae*, se pokusím nastínit níže a zároveň přiblížím jejich přístupy k nelehkému úkolu, jímž je překlad básně psané centonovou technikou.

Určitou základní představu o účelu obou překladů nám poskytují paratexty, které oba překlady doprovázejí a mezi něž patří především rozsáhlé úvodní dedikace.¹³ Z toho, že své překlady věnovali primárně ženám,

⁹ Tvzení, že se Hieronymus o Probě vyjádřil pochvalně, je v rozporu s jeho hodnocením centonů v dopise 53, 7 Paulinovi z Noly. Kritizuje v něm jednak snahu prostřednictvím centonů dokázat, že již Homér a Vergilius implicitně psali o Kristu, a jednak to, že *Pismo* se odvažuje interpretovat kdokoliv. Uvádí přitom tři zástupce: *garrula anus* („žvanivá stařena“), *delirius senex* („pomatený stařec“), *soloecista verbosus* („mnohomluvný sofista“). Právě zmínka o *garrula anus* byla vnímána jako přímá kritika Proby; poprvé tento názor pravděpodobně vyslovil DUVAL 1989, 195 nn. To však bylo zpochybněno poukazem na to, že se může jednat o topos častý v klasické literatuře a oblíbený mezi pozdněantickými křesťanskými autory, a tudíž že zde není míněna žádná konkrétní osoba, viz např. TSARTSIDIS 2020. V raném novověku byla navíc za autorku *Cento Probae* často považována Anicia Faltonia Proba, vnučka Betitie, kterou Hieronymus skutečně chválí ve svém dopise 130 z roku 414, adresovaném Demetriádě. Je tedy možné, že myšlenka Hieronymova ocenění vznikla na základě tohoto druhého dopisu, viz SCHOTTENIUS CULLHED 2015, s. 64.

¹⁰ Viz CAZES 1998, s. 495–750 („Centons de la Renaissance: une Renaissance du centon?“).

¹¹ PROBA, Faltonia Betitia. *Centones de fidei nostrae mysterijs à Maronis carminibus excerptum Opusculum*. Ed. Hubert SUSSANEAU. Parisiis Apud Franciscum Stephanum 1543.

¹² Viz CAZES 2004, s. 106.

¹³ Překlad Richarda Le Blanc doprovází celkem dva paratexty: 1) *Epistre du translateur à ma Dame Marguerite de France, Duchesse de Berri, sœur unique du Roi* („List překladatele

lze vyvozovat, že oba překladatelé navázali na tradiční pojetí *Cento Probæ* jakožto příkladného díla psaného ženou, a tudíž vhodného k četbě pro ženy. Adresátkou prvního překladu od Richarda Le Blanc je sestra francouzského krále Františka I., Markéta Navarrská, sama významná spisovatelka a velká mecenáška umělců, která ale v době vydání překladu již byla po smrti, a dále také její neteř Markéta Francouzská. Překlad Pardoux Du Prata alias Nomophila Marchois obsahuje hned několik věnování, která pojímá obecněji: nejprve se obrací k „ženám dobré vůle“ (*Aux dames de bon vouloir*), dále ke všem křesťanským čtenářům, ke šlechtičně ze svého rodného kraje a nakonec ke svému bratrovi. V první dedikaci vystupuje Pardoux Du Prat na obranu žen a poezie proti těm, kteří je znevažují, a jako hlavní argument proti těmto znevažovatelům uvádí opět formální dokonalost Probiny básně, v níž vynesla na světlo božskou inspiraci přítomnou ve Vergiliově poezii. Na rozdíl od svého předchůdce však Pardoux Du Prat vynechává zmínku o pochvalném vyjádření Hieronyma a místo něj se odvolává na sv. Augustina. Dokazuje tím, že Proba jednala zcela v souladu s katolickým učením, když takto tvořivě zpracovala biblickou tematiku, a že tedy z hlediska nauky není její dílo nijak problematické.¹⁴ Pro úplnost zároveň

své paní Markétě Navarrské, vévodkyni z Berry, jediné králově sestře“) a 2) *Dizain de l'Auteur* („Dizain autora“, jedná se o desetiveršový básnický útvar oblíbený mezi francouzskými básníky 1. pol. 16. století). Vydání překladu Pardoux Du Prata obsahuje paratextů osm: 1) *Aux dames de bon vouloir* („Paním dobré vůle“), 2) *Au lecteur chrestien* („Křesťanskému čtenáři“), 3) *Aux Marchois le Nomophile salut* („Pozdrav Nomophila obyvatelům kraje Haute Marche“), 4) *A une damoyse de la Marche I. de Rochedragon* („Paní z Haute Marche, I. de Rochedragon“), 5) epigram oddělující starozákonní a novozákonní část centonu *Au lecteur* („Čtenáři“), 6) *Oraison* („Modlitba“) na závěr centonu, 7) *Epigrammes extraitz du viel Testament par le Nomophile Marchois* („Epigramy podle Starého Zákona od Nomophila Marchois“) a 8) *A Barthelemi du Prat Marchois* („Barthélemymu du Pratovi z Haute Marche“, což byl bratr Pardoux Du Prata).

¹⁴ Pardoux Du Prat konkrétně odkazuje na pasáž z Augustinova spisu *De doctrina christiana* (2, 8): *Erit igitur divinarum scripturarum sollertissimus indagator, qui primo totas legerit, notasque habuerit, etsi nondum intellectu, iam tamen lectione, dumtaxat eas quae appellantur canonicae. Nam caeteras securius leget fide veritatis instructus, ne praeoccupent imbecillum animum, et periculosus mendaciis atque phantasmatis eludentes praeiudicent aliquid contra sanam intelligentiam.* (Citace podle Greenovy edice AUGUSTINE 1995, s. 66; český překlad pořídila NECHUTOVÁ 2004).

odkazuje i na ustanovení kanonického práva, jímž bylo cento zařazeno mezi apokryfní texty.¹⁵ Tato snaha o objektivitu zřejmě vychází z překladatelovy právnické profese a je ve shodě s jeho celkově vědecktějším a intelektuálně náročnějším přístupem k překladu celého textu.

Oba překlady *Cento Probae* v kontextu dobového francouzského překladatelství

Skutečnost, že k překladu této známé latinské křesťanské básně do francouzštiny došlo v období renesance, lze celkem snadno uvést do souvislosti se specifickou společensko-kulturní situací, která v renesanční Francii nastala. V této době zažilo francouzské překladatelství dosud nebyvalý rozkvět.¹⁶ Překlad se stal totiž jedním z hlavních nástrojů ve snahách o povznesení francouzského jazyka, napříště oficiálního jazyka království, a o jeho emancipaci vůči jiným rozvinutým jazykům, zvláště těm klasickým. Kulturní a jazykový rozvoj měl doprovázet a podpořit politický rozmach francouzského království vrcholící za vlády Františka I. (1515–1547).¹⁷ Svým pojetím překladu navazovali francouzští překladatelé a literáti na římskou zásadu označovanou latinskými termíny *imitatio et aemulatio*, podle níž bylo třeba přistupovat k překládanému dílu a modelu tvůrčím způsobem.¹⁸ Hlavním předmětem imitace a soupeření pro ně byla klasická latinská díla, jejichž překlady v této době jednoznačně převládají. Tímto se zároveň začleňovali do posloupnosti klasických antických literatur, protože tak následovali příklad Římanů, kteří rovněž kdysi usilovali o obohacení a zušlechťení

¹⁵ Jedná se konkrétně o tzv. *Decretum (pseudo-)Gelasianum de libris recipiendis et non recipiendis*, pravděpodobně přinejmenším částečné falsum ze 6. století, v němž se nachází zmínka o *Cento de Christo Vergilianis conpaginatus versibus*.

¹⁶ Jen v 16. století vzniklo 2 670 překladů, kdežto za celý středověk (842–1500) jich známe pouze 863, viz DUCHÉ 2015, s. 356. (Tato publikace je mimo jiné výborným uvedením do problematiky francouzského renesančního překladatelství.)

¹⁷ Viz číslo online časopisu *Cameneae* 2007/13 věnované francouzskému renesančnímu překladatelství, zejména KAMMERER – KLINGER-DOLLÉ – METZGER-RAMBACH – PASSOT-MANNORETONIL 2007.

¹⁸ Viz MOUNIN 1994, s. 55–67.

latiny imitací autorů řeckých.¹⁹ Podle Étiennea Doleta, autora prvního francouzského teoretického spisku o překladatelství s názvem *De la manière de bien traduire d'une langue en autre*, byl překlad pro spisovatele pouze jedním ze stupňů v jejich rétorické průpravě, a proto také Dolet plánoval toto dílko zahrnout do rozsáhlejšího pojednání o rétorice, které však již nestihl dokončit.²⁰ Kromě výborné znalosti obou jazyků a dokonalého porozumění výchozímu textu Dolet od překladatelů požaduje, aby se vyhýbali účelným neologismům a kalkům a aby se předně snažili zprostředkovat celkový smysl díla. Výsledný překlad by tedy měl především působit vyváženým, harmonickým dojmem po jazykové, stylistické i obsahové stránce. Toto pojetí překladu zaměřené na cílový jazyk v 16. století jednoznačně převládalo a rozvíjelo se spolu s přesvědčením o rovnosti všech jazyků a o jejich specifických vlastnostech.²¹ Tím také mohlo překladatelství naplňovat svůj výše uvedený úkol obohacovat a pozvedat francouzský jazyk. K originálním textům tedy překladatelé přistupovali velmi volně a jejich překlady bychom dnes spíše označili za adaptace či parafráze, protože vedle snahy o překlad navozující iluzi, že dílo vzniklo v cílovém jazyce, přizpůsobovali texty historickému kontextu a kulturnímu horizontu čtenářů své doby. Pozměňovali či odstraňovali cizorodé reálie, pofrancouzštovali vlastní jména, neobvyklá slova nahrazovali běžnějšími ekvivalenty a pohanská antická díla často upravovali tak, aby byla v souladu s křesťanskou naukou.²² Překladatelské

¹⁹ Významný francouzský básník tohoto období, Joachim Du Bellay, to jasně vyjadřuje v 7. kapitole svého vlivného manifestu *La Défense et illustration de la langue française*, viz DU BELLAY 1905, s. 79–81.

²⁰ DOLET 1540. Teorie překladu se týká pouze 6 stran. Práci na řečnickém spisu *L'Orateur français* přerušila Doletova násilná smrt: byl označen za ateistu a upálen na hranici. Viz JAMES, 2001, s. 113. K dobové teoretické reflexi překladatelské činnosti v renesanční Francii viz KEMP – THOREL 2008, s. 117–136.

²¹ Toto pojetí se vymezovalo vůči představě, která vycházela z biblické mýty o babylonském zmatení jazyků a podle níž byly jazyky hierarchicky uspořádány. Viz DUCHÉ 2015, s. 342.

²² Např. François Habert (1508–1561) svůj kompletní překlad Ovidiových *Proměn* z roku 1557 (HABERT, bez datace) obohatil o mnohá vlastní doplnění, jimiž se text snažil přiblížit křesťanství, srov. DUCHÉ 2015, s. 1036–1037. Na tento problém poukazuje také v předmluvě ke svému překladu Hésiodových *Prací a dní* z roku 1547 starší z překladatelů *Cento Probæ*, Richard Le Blanc. Podle něj Hésiodos „escript choses contraires et repugnantes à nostre religion Chrestienne“ („píše o věcech, které jsou neslučitelné s naším křesťanským náboženstvím a odporují mu“); citace podle SIMONIN 2001, heslo „Le Blanc“.

metody obou překladatelů Proby z těchto tendencí nevystupují, přestože se od sebe v mnohém liší.

Z hlediska prudkého rozvoje francouzského překladatelství v 16. století, zejména na poli latinské literatury, není vznik překladů *Cento Probae* ničím překvapujícím.²³ Zároveň je třeba si připomenout, že se jedná o báseň, která svým křesťanským obsahem odpovídala světonázoru tehdejší společnosti, pro niž byly náboženské otázky velmi aktuální vzhledem ke konfliktům mezi protestanty a katolíky, trvajícím téměř po celé 16. století. Je možné, že právě v této době zjitřeného náboženského citění doprovázeného obratem k osobnější víře byla volba křesťanského centonu pro překlad vnímána jako zvláště příhodná. Michèle Clément ve své studii věnované překladu Pardoux Du Prata²⁴ vyslovila domněnku, že překlad *Cento Probae*, tohoto originálního křesťanského díla vystupujícího z řady církví uznávaných děl a vybízejícího k různým interpretacím, by mohl být gestem motivovaným kalvínským vyznáním překladatele. Autorka této hypotézy primárně vychází z paratextů, z nichž některé mají formu básnických útvarů pěstovaných Clémentem Marotem, významným francouzským básníkem první poloviny 16. století²⁵

²³ Mezi lety 1550 až 1560, tedy v průběhu desetiletí, do něhož spadá vznik obou překladů Proby, bylo ve Francii vydáno velké množství překladů významných (prozaických i básnických) latinských děl, např.: Caesar (*Commentaires de la guerre civile des Romains* 1550, *Les commentaires de la guerre de Gaule* 1555), Cicero (*De l'estat de la vieillesse* 1540, *Les trois livres des loix* 1541, *Les Oraisons de M. Tulle Cicéron* 1541, *Les epistres familiaires* 1542, *Les questions tusculanes* 1544, *Les offices* 1560), Horatius (*L'art poétique* 1545, *Les sermons satiriques* 1551), Livius (*Le premier livre de la troisieme decade* 1556), Ovidius (*Les XXI epistres* 1541, *Les Heroïdes* 1550, *Les quinze livres de la metamorphose* 1557, *De l'art d'aymer* 1558), Sallustius (*De la conjuracion de L. Serge Catilin* 1556), Seneca (*La tragédie d'Agamemnon* 1556, *Des remedes contre toute perturbations de l'ame et passion du corps* 1558), Suetonius (*De la vie des XII Cesars* 1556), Tacitus (*Cinq premiers livres des Annales* 1555), Terentius (*Premiere comedie appellee l'Andrie* 1555), Vergilius (*Les quatre premiers livres de l'Eneide* 1553, *Les quatre livres des Georgiques* 1554, *Les eglogues* 1555, *L'Aeneide* 1558) atd. Podle katalogu *The Universal Short Title Catalogue* (USTC) mapujícího tisky vydané v letech 1450–1650 (<https://www.ustc.ac.uk/search/>), [přístup 14. 10. 2022].

²⁴ CLÉMENT 2012, s. 165–202.

²⁵ Clément Marot (1496–1544) byl jedním z nejvýznamnějších básníků na dvoře Františka I. a předchůdcem literární družiny *La Pléiade* z 2. pol. 16. stol. K jeho rozsáhlému dílu patří mimo jiné překlady Vergilia (první ekloga *Bukolik*), Ovidia (první dvě knihy *Proměn*) a žalmů (*Cinquante psaumes de David*). Kvůli podezření ze sympatií s reformací byl několikrát uvězněn (1526, 1527 a 1532) a dvakrát v exilu, nejprve v Itálii (1534), a poté v Ženevě.

a sympatizantem reformace.²⁶ Jeden z exemplářů Du Pratova překladu se navíc dochoval společně s různými protestantskými spisy v konvolutu, který na přední stránce nese rukou psanou poznámku: *est prohibitus*.²⁷ Nicméně je možné, že překlad centonu byl do této sbírky zahrnut kvůli konfesijní příslušnosti autora, a nikoliv přímo kvůli svému obsahu.

Marotův básnický odkaz je rovněž možné zaznamenat i u prvního překladatele, Richarda Le Blanca, který nejenže si za adresátku svého překladu zvolil Marotovu patronku Markétu Navarrskou, ale později také navázal na jeho překlady Vergiliových děl. Překlad vergiliovského centonu by tak mohl být jakousi předehrou k následným překladům vlastních Vergiliových básní.²⁸ Navíc si stejně jako Pardoux Du Prat pro svůj překlad zvolil desetislabičný rýmovaný verš, který pro svou poezii i překlady hojně používal právě Marot, ale který v době vzniku obou překladů (tedy okolo poloviny 16. století) již začínal ve francouzské literatuře ustupovat alexandrinu.²⁹ Podle Héléne Cazes by toto mohlo být výrazem nejen uměleckých vazeb na slavného básníka předchozí generace, ale opět i skrývaného náboženské přesvědčení.³⁰ Na základě překladů samotných je nicméně velmi obtížné tyto hypotézy jednoznačně potvrdit či vyvrátit.

Svým kritickým vydáním díla Françoise Villona se zasloužil o znovuobjevení tohoto středověkého básníka; srov. SIMONIN 2001, heslo „Marot Clément“.

²⁶ CLÉMENT 2012, s. 188–191.

²⁷ Du Pratův překlad se dochoval ve dvou exemplářích: první je uložen v Bibliothèque nationale de France (sign. 8-BL-11257) a druhý v knihovně Université catholique de Lyon (sign. St Paul Réserve LFCR/7CONTR-0001/37), kde je právě součástí zmiňovaného konvolutu. Detailní popis tohoto svazku se seznamem všech textů v něm obsažených uvádí CLÉMENT 2012, s. 167–168 a 194–198.

²⁸ Souborný překlad Vergiliova díla vyšel v roce 1574. Richard Le Blanc do něj přispěl překladem *Georgik* a *Bukolik*, z nichž první ekloga byla ještě přeložena Clémentem Marotem. *Les Œuvres de Publie Virgile Maron, prince des poètes latins. Traduits de Latin en François : les Bucoliques et Géorgiques par Clément Marot, et Richard Le Blanc. Et les douze livres des Aeneides par Loys des Masures Tournisien.*

²⁹ CLÉMENT 2012, s. 198.

³⁰ CAZES 2004, s. 111–115.

Překladačské metody: vyzdvižení biblického hypotextu a odkazy na antický původ básně

Vzhledem ke krátkému časovému odstupu, s nímž oba překlady vznikly, by se mohla nabízet otázka, zda o sobě překladačelé *Cento Probae* věděli, a zda tedy na sebe nějakým způsobem navazovali. Po přečtení několika úvodních veršů z obou překladů je ovšem zřejmé, že pokud Pardoux Du Prat znal práci svého předchůdce (což dosud nelze s jistotou říci), přistoupil k překladu centonu zcela osobitým způsobem.³¹ Následující dva úryvky ilustrují nejen specifika překladačských metod obou překladačelů, ale zvláště také jejich přístupy k převádění antických reálií vycházejících z Vergiliových básní, které byly renesančním čtenářům kulturně i chronologicky velmi vzdáleny.

Ani jeden z překladačelů nevybočuje z dobové překladačské praxe volného překladu, ovšem každý se dopouští jiných licencí, které vypovídají o celkovém zaměření a účelu překladů. První příklad pochází ze starozákonní části *Cento Probae*, přesněji ze začátku vyprávění o stvoření světa; druhý příklad je vzat z části obsahující příběhy z *Nového Zákona* a popisuje Ježíšův vjezd do Jeruzaléma. Obě pasáže vždy nejprve uvádím v latinském originálu, který cituji podle moderního vydání z roku 2015³² a který ve hranatých závorkách doplňuji o varianty obsažené v edici Huberta Sussaneau,³³ se kterou pracoval překladačel Richard Le Blanc; poté v chronologickém pořadí následují oba francouzské překlady. Nejvýznamnější odchylky od originálního textu, které dále komentuji, zvýrazňuji podtržením. České překlady všech textů jsou uvedeny v poznámkách pod čarou.

*Nam neque erant astrorum ignes nec lucidus aether,
et [sed] nox atra polum bigis subvecta [sub nocte] tenebat,*

³¹ Možná vazba mezi překladačeli byla jednou z výchozích hypotéz pro mou diplomovou práci. Po detailní analýze obou textů lze říci, že výjimečné lexikální shody jsou spíše dílem náhody než vědomého navazování.

³² PROBA 2015.

³³ PROBA 1543.

*et chaos in praeceps tantum tendebat ad umbras,
quantus ad aetherium [aethereum] caeli suspectus Olympum.*³⁴
(v. 60–63)

*Au parauant estailles au haut lieu
N'apparessoient, ne le Ciel reluisant :
Obscurité, et trouble nous nuisant
Etoit par tout comme nuit espandu :
Confusion son vol auoit tendu
Autant en bas vers le lieu Plutonique,
Qu'est haut l'aspect iusqu'au clair mont celiue.³⁵
(přel. Richard Le Blanc, 1. část, kap. 5)*

[...] *Lors n'estoit les rougeastres
Feux supernelz des reluisantes astres,
Et l'air clarté nullement apportoit :
Mais noire nuit les deux poles portoit.
D'autant en bas confusion tendoit,
Que le regard contremont s'extendoit
Enuers Olympe, et le Ciel tresserein.³⁶
(přel. Pardoux Du Prat, s. 17)*

Tato pasáž odpovídá začátku knihy *Genesis*, která je ovšem mnohem stručnější. Proba zde ve čtyřech verších (a její překladatelé v sedmi) rozvíjí to, co je v *Bibli* shrnuto v jedné větě: *Země byla pustá a prázdná a nad propastnou*

³⁴ „Dosud tu totiž nebyly ohně hvězd a ani jasný vzduch / a temná noc, vezená dvojspřežím, držela nebeskou klenbu / a chaos sahal tak hluboko ke stínům, / jako vzhůru pohled ke vzdušnému, nebeskému Olympu.“ (Pracovní překlady všech citovaných úryvků jsou dílem autorky článku.)

³⁵ „Tehdy se hvězdy ve výšinách / neobjevovaly a ani jasné nebe: / temnota a nelad nám škodící / byly všude jako noc rozptýleny: / Změť namířila svůj let / dolů k plutonskému místu tak, / jak vysoko sahá pohled k jasné nebeské hoře.“

³⁶ „Tehdy nebyly narudlé / nebeské ohně zářících hvězd / a vzduch vůbec nepřinášel jas: / Ale černá noc oba póly nesla. / Změť sahala tak hluboko dolů, / jako se pohled vzhůru upínal / k Olympu a k velmi pokojnému nebi.“

*tíni byla tma.*³⁷ Biblický stav světa po jeho stvoření je v centonu detailně vykreslen a propojen s antickou představou počátečního chaosu. Richard Le Blanc předlohu ve svém překladu zjednodušuje a latinská obrazná vyjádření převádí pomocí běžných slov. To lze pozorovat především na překladu spojení *astrorum ignes*, pro něž volí jednoduchý ekvivalent *estoules* („hvězdy“), a dále na substituci slova *aether* běžným, v křesťanském kontextu přirozeným substantivem *ciel* („nebe“). Podobně je zjednodušen i obraz personifikované noci v druhém citovaném verši (*nox atra polum [...] tenebat*). Je zde nahrazen statickým popisem v pasivu s přirovnáním *obscurité [...] estoit par tout comme nuit expandu* („temnota byla všude jako noc rozptýlená“). Tísňivý efekt, který latinské verše evokují, Le Blanc explicitně vyjadřuje doplněním *et trouble nous nuisant* („a nelad nám škodící“). Redukce, ba i vynechávání podobných plastických popisů, které jsou pro antickou literaturu typické, je obecnější součástí Le Blancovy překladatelské metody.³⁸ Zde by nicméně mohla mít vliv také snaha přiblížit Probin text biblickému znění. Verš 61 *et [sed] nox atra polum bigis subvecta [sub nocte] tenebat* má totiž na rozdíl od zbylých veršů této pasáže jednoznačnou paralelu v *Bibli* (viz výše citovaný verš z knihy *Genesis*), jíž se překlad přibližuje více než znění centonu. Le Blanc navíc dává biblickému hypotextu jednoznačně vystoupit

³⁷ Gn 1, 2. Český překlad (zde i níže) podle *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona*, Český ekumenický překlad, 3. přeprac. vyd., Praha: Česká biblická společnost 1993.

³⁸ Podobně Richard Le Blanc zjednodušuje např. tyto popisy: (1) v. 377–379: *Hic tibi prima, puer, fundent cunabula flores, / mixtaque ridenti passim cum baccare tellus / molli paulatim collocasia fundet acantho.* („Zde ti, dítě, květiny budou první kolébkou, / a země všude pokrytá veselými cyklámeny / dá postupně vyrůst kolokázii s jemným akantem.“) *A ton honneur, ô dous enfant les fleurs / Seront espars de diverses couleurs: / A ton honneur la terre florissante / Presentera toute plante odorante.*, 2. část, kap. 6, („Ke tvé poctě, něžné dítě, květiny / rozličných barev budou rozesety: / ke tvé poctě kvetoucí země / vydá veškeré vonné rostliny.“); (2) v. 557–561: *At media socios incendens nave per ipsos / ipse [ecce] gubernaclo rector subit, ipse magister. / Intremuit malus, genuit sub pondere cumba [cimba], vela cadunt, puppique Deus condesit [conscendit] in alta: / et tandem laeti notae advertuntur harenae [nautae avertuntur arenae].* („Vstoupil doprostřed lodi mezi své společníky / sám se jako kormidelník chopil kormidla, sám byl kapitánem. / Stěžeň se zachvěl, zasténala pod tíhou loď, plachty spadly a Bůh se usadil na zádi, nahoře: / a tu konečně šťastní dorazili ke známému břehu.“) *Et le Seigneur dedens la nef descend: / Finablement chacun ioieus arrive / Aseurement sus le bord de la rive.*, 2. část, kap. 27, („A Pán vstupuje na loď: / konečně každý, šťastný, doráží / bezpečně na okraj břehu.“).

na mnoha jiných místech. Příkladem toho je i druhý úryvek z novozákonní části centonu, který cituji níže. Následující dva verše již protějšek v knize *Genesis* nemají a jsou naopak (či právě proto) přeloženy věrněji s patrným důrazem na vystižení významu jednotlivých latinských slov. Výjimkou je překlad spojení *aetherius Olympus* opisem *clair mont celiqye* („jasná nebeská hora“) a doplnění mytologického odkazu na podsvětí pomocí přívlastku *plutonique* („plutónský“). Je možné, že motivací pro toto řešení bylo zachovat odkaz na antický původ textu, ale zároveň zabránit propojení pohanského Olympu a křesťanského nebe.³⁹

Na překladu téže pasáže od Pardoux Du Prata je patrné, že tento překladatel usiloval o věrné převedení jednotlivých slov či slovních spojení, jejichž význam se často snaží plně vystihnout. Spojení *astrorum ignes* tak překládá slovy *feux des astres* („ohně hvězd“), která navíc částečně volí na základě etymologické příbuznosti. Latinskému *suspectus* dále ve francouzském textu odpovídá substantivum *regard* („pohled“) a příslovce *contremont* („nahoru“), které upřesňuje, že se jedná o pohled vzhůru. Podobně v jeho verzi nacházíme slova *air* („vzduch“), *noire nuit* („černá noc“) či *poles* („póly“), která jsou přesnými ekvivalenty latinského *aether*, *nox atra* a *polum*. Pardoux Du Prat rovněž zachovává personifikaci noci *noire nuit les deux poles portoit* („černá noc nesla oba póly“), i když ji poněkud zjednodušuje odstraněním motivu vozu taženého dvojspřezím. Nezdá se tedy, že by svůj překlad přizpůsoboval biblickému znění nebo se snažil text zjednodušit výběrem slov z běžného křesťanského lexika, jako jsme to mohli vidět u Richarda Le Blanca. Naopak se více přidržuje originálu, zprostředkovává jeho specifické vyjadřování, a tím (ve shodě s centonem) klade větší nároky na čtenáře, aby v dané pasáži rozpoznali odpovídající biblické vyprávění. Na rozdíl od svého předchůdce nevynechává Du Prat ani zmínku o hoře Olympu (*ad aetherium caeli Olympum*), přestože i on ji pozměňuje. Sídlo pohanských bohů jasně odděluje od sídla křesťanského Boha *envers Olympe, et le Ciel* („k Olympu a k nebi“), a to zřejmě opět ve snaze zamezit jejich asociaci. Nebe je zde navíc charakterizováno přidaným superlativem *tresserein* („přejasný“), což

³⁹ Richard Le Blanc a další renesanční překladatelé často přizpůsobovali antické texty křesťanské nauce (viz pozn. 22).

je jeden z četných přívlastků, které Du Prat doplnil a jejichž častou funkcí je vyzdvihnout pozitivní charakter všeho, co se týká Boha.⁴⁰

Tento základní nástin překladatelských postupů obou překladatelů potvrdí a zpřesní rozbor následujícího úryvku z novozákonní části:

*Tunc etiam tardi costas [costis] agitator [agitatus] aselli
insedit nimbo effulgens: cui plurima circum
matres atque viri, pueri velamina nota
subiciunt funemque manu contingere gaudent.*⁴¹
(v. 562–565)

*Puis le Seigneur sus l'Asne se transporte
En la cité et en diverse sorte
Honneur lui font tant les grands que petis
Aucuns d'iceus ieter sont attentis
Rameaus en voie ; en fin quand il arrive
Chacun crioit en s'esioouissant, vive
Le Roi des Rois, fils de David le Roi
Le fils venu pour accomplir la loi.*⁴²
(přel. Richard Le Blanc, 2. část, kap. 23)

⁴⁰ Podobně Pardoux Du Prat výchozí text rozšiřuje např. v těchto případech: (1) v. 116: *fin-gitique premodo / pingue solum* („uhnětl a vypracoval úrodnou půdu“); [...] *La grasse Terre, et la fit stabile / Tant est sa main bien ouvrante, et habile*, s. 22 („Zpevnil úrodnou půdu, tak je jeho ruka tvořivá a zručná.“); (2) v. 24: *Rem nulli obscuram repetens ab origine pergam* („vč všem známou vyložím od začátku“); [...] *et chercheray de loing / La belle source aux nobles faits de l'oingt*, s. 13 („a daleko budu hledat onen krásný původ ušlechtilých činů pomazaného“); v. 1: *pia foedera pacis – D'heureuse paix (qui à tout bien conduit) / Les traictements, et accordz amiables*, s. 11 („šťastného míru [který ke všemu dobrému vede] / vyjednávání a milé smlouvy“).

⁴¹ „Poté pobízeč loudavého oslíka vsedl na jeho záda, obklopený záři: kolem stojící ženy, muži a děti pod něj prostírali množství běžných oděvů a byli rádi, když se mohli dotknout uzdy.“

⁴² „Poté Pán na oslu jede / do města a různým způsobem / mu vzdávají čest malí i velcí / někteří z nich se snaží házet / ratolesti na cestu; konečně když přijel / každý křičel a radoval se: ať žije / král králů, Syn krále Davida / Syn, který přišel naplnit zákon.“

L'eternel filz s'assit dessus l'asnon :
Resplendissoit-il de poulpre ? hélas non,
Mais de vertu. Lors les turbes iettoyent
Leurs vestements cogneuz et les mettoyent
Dessous l'asnon et touchants le chevestre
S'esioissoient desireux pres luy estre.⁴³
 (přel. Pardoux Du Prat, s. 58)

Pro plné porozumění *Cento Probæ* je nutné mít dobrou znalost obou jeho hypotextů, tj. Vergiliových básní i *Bible*. Z řešení Richarda Le Blanca je zřejmé, že svým překladem jde vstříc dobovým čtenářům, kteří byli nepoměrně lépe obeznámeni s biblickými texty než s Vergiliem, a Probin text přizpůsobuje oficiálnímu biblickému podání i zažitému křesťanskému slovníku. Při překladu doplňuje běžné označení Krista *le Seigneur* („Pán“), který je v latinské předloze přítomen pouze implicitně jako nevyjádřený podmět. Podobně také upřesňuje cíl Ježíšovy cesty – Jeruzalém, který zde nicméně označuje pouze obecným vyjádřením *en la cité* („do města“).⁴⁴ Snaha o zjednodušení originálního textu a jeho přizpůsobení cílovému publiku tak, aby na ně působil co možná nejpřirozeněji, se dále projevuje na řešení sousloví *matres atque viri, pueri*, jemuž ve francouzské verzi odpovídá ustálené spojení *tant les grands que petits* („malí i velcí“). Adaptivní postup se ovšem netýká pouze lexikální, ale i stylistické roviny, o čemž ve výše uvedeném úryvku svědčí Le Blancův překlad v. 565, kde pro antickou poetiku typický důraz na detail *funemque manu contingere gaudent* je zobecněn a redukován na jeho povšechný významový obsah *crioit en s'esjouissant* („křičeli a radovali se“).⁴⁵ Stejně povahy je i doplněné spojení *et en diverse sorte honneur lui font* („a různým způsobem mu vzdávají čest“), které shrnuje obsah celé pasáže a vlastně interpretuje význam zhuštěného latinského popisu založeného na evokaci několika jednotlivostí. Dalšími velmi výraznými

⁴³ „Věčný syn vsedl na oslíka: / Zářil snad purpurem? Ach, to ne / nýbrž ctností. Tehdy davy házely / svá slavná roucha a prostíraly je / pod oslíka a dotýkající se ohlávky / jásaly, toužíce být blízko něj.“

⁴⁴ V jiných pasážích se ovšem Richard Le Blanc nevyhýbá v přímém kontrastu k originálu ani vlastním jménům či konkrétním geografickým názvům.

⁴⁵ Srov. pozn. 38.

posuny oproti znění originálu je jednak substituce latinského substantiva *velamina* francouzským *rameaux* („ratolesti“) a jednak připojení dvou veršů na závěr, v nichž dav provolává Ježíši slávu jako králi. V obou případech zde Richard Le Blanc čerpá z podání této epizody u evangelistů, a dává tak zřetelně vystoupit biblickému hypotextu, čímž zcela odstraňuje specifčnost centonu apelujícího na čtenáře, aby si podobná nepřímá či oproti biblické verzi nepřesná vyjádření domyslel.⁴⁶ Navíc je odstraněno spojení *nimbo effulgens*, které je v původním vergiliovském kontextu projevem božské moci bohyně Athény a které je v centonu přisouzeno Ježíši. Richard Le Blanc tak z překladu eliminuje všechny prvky, které by odkazovaly na cizí původ výchozího textu, a mohly by tudíž na francouzského čtenáře působit cizorodě či rušivě. Tím ale znovu zahazuje podstatu a smysl Probin centonu, jímž byla právě snaha o syntézu dvou tradic.

V překladu Pardoux Du Prata je scéna Ježíšova vjezdu do Jeruzaléma na oslátku rovněž značně modifikována. Nicméně na úrovni lexika zůstává Du Prat ve srovnání s Richardem Le Blancem výchozímu textu mnohdy věrnější, popřípadě volí odlehlejší slova. Zachovává tak deminutivum *aseillum*, které překládá francouzským *l'asnon*, Ježíše nazývá méně obvyklým označením *l'eternel fils* („věčný syn“) a radující se lidé jsou zde oproti idiomatickému řešení Richarda Le Blanca označeni neutrálním výrazem *turbes* („davy“). Při překladu jednotlivých slov či větších lexikálních segmentů se Pardoux Du Prat nesnaží Probin text adaptovat podle příslušné biblické verze, ale naopak zachovává i jeho specifika. To lze jasně vidět na spojení *vestements cogueuz* („známé oděvy“), které je doslovným ekvivalentem latinského *velamina nota*, a dále na *funemque manu cotingere gaudent*, které je zde opět věrně přeloženo jako *touchants le chevestre s'ejouissoient* („radovali se dotýkající se ohlávky“). Pro vystižení a pokrytí celé sémantiky daného latinského slova neváhá opět použít více ekvivalentů, jako např. v případě slovesa *subicere*, jehož celý význam je vyjádřen slovesy *jeter* („házet“) a *mettre dessous* („prostírat pod“). Tento postup vede k určité mnohomluvnosti jeho překladu a ve shodě s originálem klade větší nároky na pochopení. Označit ovšem

⁴⁶ Např. Lk 19, 38: „Volali: ‚Požehnaný král, který přichází ve jménu Hospodinově. Na nebi pokoj i sláva na výsostech!‘“; Mt 21, 9: „Zástupy, které šly před ním i za ním, volaly: ‚Hosanna Synu Davidovu! Požehnaný, který přichází ve jménu Hospodinově! Hosanna na výsostech!‘“

jeho překlad za věrnější by bylo velmi zjednodušené, protože obsahuje velké množství dodatků, které ale mají jinou funkci než u Richarda Le Blanc: Pardoux Du Prat se jimi nesnaží přiblížit Probin text *Bibli*, ale spíše jej interpretuje a dodává mu obecně duchovní rozměr. Jeho komentáře také často apelují na osobní víru a náboženský zápal čtenářů, spíše než že by vycházely vstříc jejich očekávání. Přívlastek *nimbo effulgens*, který je u Richarda Le Blanc jednoduše vynechán, Pardoux Du Prat zapracovává do řečnické otázky a následné odpovědi *Resplendissoit-il de poulpre ? *helas non, / Mais de vertu** („Zářil snad purpurem? Ach to ne! / Ale ctností“). Znamení božské moci pohanské bohyně je zde interpretováno jako odkaz na Krista – krále bez pozemských královských odznaků. Stejně tak i v závěru tohoto úryvku rozvádí myšlenkový obsah, který je v latině nepřímou vyjádřen evokací konkrétního děje *funemque manu contingere*, když ke svému téměř doslovnému překladu dodává *désireux pres lui estre* („toužíce být u něj“).

Závěr: *Cento Probae* jako biblický text a duchovní rozjímání

Oba renesanční překladatelé ve shodě s překladatelskou praxí své doby dávají ve svých překladech *Cento Probae* zřetelně vystoupit biblické významové složce na úkor vergiliovského hypotextu. Hlavní specifikum Probiny básně (centonová kompoziční technika) je pouze zmíněno v předmluvách k oběma překladům, ale o jeho zachování či napodobení jeho efektu se ani jeden z překladatelů nepokusil. Po formální stránce text zcela přizpůsobují cílovému jazyku a poetice své doby.

Richard Le Blanc čtenářům předkládá *Cento Probae* jako stručné, ucelené a snadno srozumitelné veršované převyprávění vybraných biblických epizod. Vyhýbá se neobvyklým slovům, antickým reáliím i stylistickým figurám, a přístupnost textu navíc podporuje pravidelným rytmem veršů, které téměř vždy odpovídají členění na věty či menší významové celky.

Pardoux Du Prat naopak klade větší důraz na doslovné ekvivalenty latinských slov či slovních spojení, která obohacuje o různé často oslavné přívlastky a další doplnění. Ta mají funkci jakýchsi vnitrotextových komentářů, které hlavní textové kostře vycházející z originálu dodávají duchovní rozměr a připomínají meditace nad biblickými texty, k nimž jsou zváni i sami

čtenáři. Tento dojem ještě zvyšují odkazy na Vergiliova díla i na různé pasáže ze *Starého* i *Nového Zákona*, které lemují stránky překladu a které jsou jen velmi orientační, protože vždy uvádějí pouze zkratku daného díla a číslo knihy či kapitoly. Zdá se, že plní spíše funkci jakýchsi podnětů k rozšiřující četbě, než že by jejich účelem bylo odkazovat na původní či odpovídající kontext daných veršů. Zároveň ale tyto prolínající se reference na Vergilia a *Bibli* opakovaně na každé stránce připomínají dvojí původ básně, a částečně tak nahrazují efekt centonu, který při překladu samotném jinak zanikl.

V každém případě oba překlady představují zajímavý a ojedinělý počín v rámci dlouhé recepce *Cento Probae*, a přestože francouzští překladatelé zprostředkovali toto dílo pouze částečně, přistoupili k němu s podobnou originalitou jako kdysi Proba ke svým předlohám.

Literatura

a) Překlady *Cento Probae* ze 16. století (řazeno chronologicky)

LE BLANC, Richard. *Opuscule sur le mystère de nostre foy colligé des Carmes de Virgile, reduis en ordre par Proba Falconia femme bien recommandée en la poesie, approuvée de S. Hierome, traduit en François par Richard Le Blanc et dédié à ma Dame Marguerite de France*, On les vend à Paris, pres le college Montagu, à l'enseigne de la Palme, par Robert Masselin, 1553. K dispozici v online databázi Gallica: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b7300046m/f37.item> [přístup 28. 4. 2022].

DU PRAT, Pardoux [pod pseudonymem Nomophile Marchois]. *Amas chrestien ou extrait de la Poësie de Vergile accommodez au viel, et nouveau Testament, reduitz en deux livres par Proba Fauconie femme d'Adelphus Romain, Mis en vers François par le Nomophile Marchois*, A Lyon, par Ian d'Ogerolles 1557.

b) Ostatní primární zdroje

AUGUSTINE. *De doctrina Christiana*. Ed. R. P. H. GREEN. Oxford, Clarendon Press, 1995.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona, Český ekumenický překlad, 3. přepracované vydání. Praha: Česká biblická společnost 1993.

- DOLET, Étienne. *De la manière de bien traduire d'une langue en autre, d'avantage de la punctuation de la langue françoise, plus des accents d'ycelle*, Lyon, par Estienne Dolet, 1540. K dispozici v online databázi Gallica: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k505680/f2.item> [přístup 30. 4. 2022].
- DU BELLAY, Joachim. *La Défense et illustration de la langue française*, Léon Séché (éd.), 1905. K dispozici v online databázi Gallica: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k166650v/f74.item.r=naif> [přístup 28. 4. 2022].
- HABERT, François. *Les Quinze Livres de la Métamorphose d'Ovide, interprétés en rimes françaises par François Habert*, Rouen, G. L'Oyselet, [datum neuvědno].
- NECHUTOVÁ, Jana. *Křesťanská vzdělanost*, Praha, Vyšehrad, 2004.
- PROBA, Faltonia Betitia. *Centones de fidei nostrae mysterijs à Maronis carminibus excerptum Opusculum*. Ed. Hubert SUSSANEAU. Parisiis Apud Franciscum Stephanum 1543, k dispozici online: <http://www.bvh.univ-tours.fr/Consult/consult.asp?numtable=B360446201%5FA1175%5F4&numfiche=616&mode=3&ecran=0&offset=28> [přístup 28. 4. 2022].
- PROBA, Faltonia Betitia. *Cento Vergilianus*. Edited by Alessia, Fassina – Carlo M. Lucarini. Berlin – Munich – Boston: De Gruyter 2015.

c) Sekundární literatura

- BARNES, Timothy D. An urban prefect and his wife. *The Classical Quarterly* 56/1, 2006, s. 249–256.
- CAZES, Hélène. *Le livre et la lyre: grandeurs et décadences du centon virgilien au Moyen Âge et à la Renaissance*. Lille, Presses du Septentrion, (Atelier national de reproduction des thèses), 1998.
- CAZES, Hélène. Les évangiles selon Faltonia Proba et Richard Le Blanc: lectures d'une tradition des centons virgiliens dédiée à Marguerite de France. In: BEAULIEU, Jean-Philippe (ed.). *D'une écriture à l'autre: les femmes et la traduction sous l'Ancien Régime*. Ottawa: Les Presses de l'Université d'Ottawa 2004.
- CLÉMENT, Michèle. Mettre en vers français une poétesse latine: Proba Faltonia à Lyon en 1557. In: FURNO, Martine – MOUREN, Raphaële. *Auteur, Traducteur, collaborateur, imprimeur... qui écrit?* Études et essais sur la Renaissance 99. Paris: Classiques Garnier 2012.
- DMF = *Dictionnaire du Moyen Français (1330-1500)*, version 2020 (DMF 2020), ATILF – CNRS et Université de Lorraine, k dispozici online: <http://www.atilf.fr/dmf>.

- DUCHÉ, Véronique (ed.). *Histoire des traductions en langue française, XVe et XVIe siècle (1470-1610)*, Paris, Verdier 2015.
- DUVAL, Yves-Marie. Les Premiers Rapports de Paulin de Nole avec Jerome: Moine et Philosophe? Poete ou Exegete? *Studi Tardoantichi* 7, 1989, s. 177–216.
- ERNOUT, Alfred – MEILLET, Antoine. *Dictionnaire étymologique de la langue latine: Histoire des mots*. Paris: Klincksieck 2001.
- GREEN, Roger. Which Proba Wrote the Cento? *The Classical Quarterly* 58/1, 2008, s. 264–276.
- HUGUET, Edmond. *Dictionnaire de la langue française du seizième siècle*. Paris: Honoré Champion / Didier 1925–1967. Dostupný online: <https://num.classiques-garnier.com/index.php?module=App&action=FrameMain> [přístup 28. 4. 2022].
- JAMES, Karen. *Renaissance and Reformation, 1500-1620: A Biographical Dictionary* [online], 2001, https://web-p-ebscohost-com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fMTgyNTM3X19BTg2?sid=4e040924-8fa8-4893-93cc-2b58df691cfe@redis&vid=0&format=EB&lpid=lp_1&rid=0, [přístup 29. 4. 2022].
- KAMMERER, Elsa – KLINGER-DOLLÉ, Anne-Hélène – METZGER-RAMBACH, Anne-Laure – PASSOT-MANNOORETONIL, Agnès. Introduction, *Camenae* 2007/3 (*Translations. Pratiques de traduction et transferts de sens à la Renaissance*); <http://saprat.ephe.sorbonne.fr/toutes-les-revues-en-ligne-camenae/camenae-n-3-novembre-2007-translations-pratiques-de-traduction-et-transferts-de-sens-a-la-renaissance-225.htm>, [přístup 13. 10. 2022].
- KEMP, Wiliam – THOREL, Mathilde. Édition et traduction à Paris et à Lyon 1500–1550: la chose et le mot. *Histoire et Civilisation du Livre: Revue internationale* 4, 2008, s. 117–136.
- MOUNIN, Georges. *Les belles infidèles*. Lille: Presses Universitaires de Lille, 1994.
- OKÁČOVÁ, Marie. *Centones Vergiliani: Klasická poezie „pod kaleidoskopem“*. Praha: Koniasch Latin Press 2016.
- SHANZER, Danuta. The Anonymous *Carmen contra paganos* and the Date and Identity of the Centonist Proba. *Revue des Études Augustiniennes* 32, 1986, s. 232–248.
- SHANZER, Danuta. The Date and Identity of the Centonist Proba. *Recherches augustiniennes* 27, 1994, s. 75–96.
- SCHOTTENIUS CULLHED, Sigrid. *Proba the Prophet: The Christian Virgilian Cento of Faltonia Betitia Proba*. Mnemosyne Supplements 378. Leiden – Boston: Brill 2015.

SIMONIN, Michel. *Dictionnaires des lettres françaises, le XVIe siècle*. Paris: Fayard 2001.

STŘÍBRNÁ, Adéla. *Cento Probæ en français : deux traductions du milieu du XVIe siècle*.

Diplomová práce, vedoucí Mgr. Martin Bažil, Ph.D. Univerzita Karlova, Praha 2021.

TSARTSIDIS, Thomas. Jerome 53, 7 and the centonist Proba. *Classical Quarterly* 70/1, 2020, s. 453–458.

The Universal Short Title Catalogue (USTC), <https://www.ustc.ac.uk/search>, [přístup 14. 10. 2022].

TLFi = *Trésor de la langue Française informatisé*, <http://www.atilf.fr/tlfi>, ATILF – CNRS & Université de Lorraine, [přístup 28. 4. 2022].

Mgr. Adéla Stříbrná, doktorandka Ústavu řeckých a latinských studií,
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, nám. Jana Palacha 1/2, Praha 1, 116 38
adela.stibrna@ff.cuni.cz

Maximianovy pozdně antické milostné elegie:
Status quaestionis a analýza motivu stáří
ve 3. a 4. elegii

Eliška Šolcová

Abstract:

Maximianus' Love Elegies of Late Antiquity

The article aims to present current approaches to the Late Latin poet Maximianus and his work. His six elegies, which in fact form one continuous poem, are viewed in the light of love elegy of Augustus' times as well as with respect to its contemporary political and cultural context. In the second part of the article, the author offers an interpretation of selected verses, especially of the transitional parts surrounding elegies 3 and 4, dealing with the Maximianus' omnipresent topos *mala senectutis* ('the malady of old age'). The analysis demonstrates Maximianus' poetic strategies and concludes that the poet was trying to find new ways of poetic expression to capture the atmosphere of his age rather than to revive the genre of love elegy in style of Propertius or Ovid.

keywords: Maximianus, love elegy, *mala senectutis*, Late Antiquity

klíčová slova: Maximianus, milostná elegie, *mala senectutis*, pozdní antika

Úvod

Maximianus je ojedinělý pozdně antický autor milostných elegií. Obvykle se předpokládá, že žil asi v 6. století n. l., jediným zdrojem pro tuto dataci jsou však indicie v jeho elegiích¹ (zejména zmínky o filozofu Boëthiovi,

¹ K dataci autora viz GREEN 2013, s. 262–265 a též UDEN 2009, s. 209, pozn. 4. K problematice užití jména Maximianus pro autora a zároveň pro poetický subjekt viz níže poznámku 17.

z něž autor dokonce učinil postavu jedné své elegie a jehož dílo ve svých elegiích hojně parafrázuje); objevily se však i snahy datovat ho ještě později.²

V tomto článku nejprve shrnu současný stav bádání o Maximianovi a jeho elegiích a poté se budu zabývat pro jeho dílo typickým motivem stáří – ovšem možná paradoxně v těch elegiích, jejichž hlavním tématem stáří není, tedy v takzvaných narativních elegiích (třetí, čtvrtá a pátá), v nichž autor vzpomíná na své milostné zážitky. Pronikání motivu stáří do celého korpusu elegií je totiž dle mého názoru klíčem k pochopení celkové výpovědi díla. Pro mé interpretace přitom budou důležité přechodové pasáže, zejména ty, které obklopují třetí a čtvrtou elegii, jimiž se autorova výpověď přelévá přes jednotlivá dílčí vyprávění ke klimaxu (či spíše antiklimaxu) páté elegie, kde se motiv stáří a s ním spojené impotence dovršuje.

Současné bádání o Maximianových elegiích

V poslední době věnují Maximianovým elegiím výraznější pozornost zejména James Uden a Ian Fielding, kteří v roce 2010 společně vydali časopiseckou studii *Latin Elegy in the Old Age of the World: The Elegiac Corpus of Maximianus*,³ přičemž Uden Maximianovi věnoval již o rok dříve dílčí studii s názvem *The Elegiac Puella as Virgin Martyr*,⁴ v níž se zaměřil hlavně na třetí elegii Maximianova korpusu. Kromě nich se jím zabývá také polská badatelka Anna Maria Wasyl, která vedle vědeckých studií⁵ vydala v roce 2016 také komentovaný polský překlad elegií.⁶

Zmínění autoři přistupují k dílu různými způsoby: Uden s Fieldingem se ho snaží situovat zejména do kulturně-historického kontextu,⁷ jejich jazyko-

² RATKOWITSCH (1986) datovala Maximianovo dílo až do devátého století. Její závěry však nejsou obecně přijímány, viz GREEN, 2013, s. 262–265.

³ UDEN – FIELDING 2010.

⁴ UDEN 2009.

⁵ Srov. WASYL 2007, 2011 a 2014.

⁶ MAKSYMIAN 2016. Pro přehled dalších edic a překladů viz WASYL, 2011, s. 258–259, k nimž lze v tuto chvíli připojit zatím nejnovější překlad do angličtiny MAXIMIANUS 2018 a nejnovější italský překlad D'AMANTI 2020.

⁷ „The primary goal of the present discussion is to situate Maximianus's corpus within both an intellectual context of late antique philosophies of history and a literary context of the

vá analýza pak osciluje mezi nacházením ovidiovských paralel⁸ a identifikací parafrází z Augustinových *Confessiones* a Boëthiova *De consolatione philosophiae*. Svou interpretaci Maximianova díla opírají zejména o motivy z první, páté a šesté elegie, kde se rozvíjí topos tzv. *senectus mundi*,⁹ který autor podle Udena s Fieldingem satirizuje. Jejich referenčním bodem pro toto tvrzení jsou Ovidiova *Remedia amoris*, v nichž konec jedné lásky neznamená zavržení celého milostného života, což je aspekt, který zmínění autoři nacházejí i u Maximiana. Uden ve své dřívější studii ohledává vztah třetí elegie k pozdně antickým hagiografiím.¹⁰

A. M. Wasyl přistupuje k dílu odlišně, a to skrze prizma proměny žánrů v pozdní antice: jejím hlavním zájmem je popis autorovy důmyslné práce s tradičními antickými žánrovými znaky a typickými motivy, jež podle ní Maximianus jakožto autor znovuobjevuje, sofistickovaně využívá a transformuje, čímž z celého díla vytváří „milostnou elegii bez lásky“, která se svými narativními kvalitami do značné míry přibližuje epylliu; tvrdí také, že v dílčích pasážích básník reinterpretačí dalších žánrů, jako jsou epigram, modlitba či hymnus, naplněných překvapivým či nezvyklým obsahem, vytváří nové roviny významu.¹¹ K Maximianově práci s epigramem se pak v roce 2016 obrací i Ian Fielding, který zajímavým způsobem zkoumá možnou návaznost na antologie řeckých erotických epigramů.¹² Je však škoda, že mezi Wasyl a Udenem s Fieldingem neprobíhá významnější odborná diskuse.¹³

Ovidian elegiac tradition.“ UDEN – FIELDING, 2010, s. 440.

⁸ Básníkovo nakládání s ovidiovskými motivy zkoumá též BUSSIÈRES (2020), která v něm spatřuje důmyslnou adaptaci. Oproti tomu KNOX (2011) navrhuje ovidiovské aluze v Maximianových elegiích jako nepřilíh povedené imitace.

⁹ Srov. UDEN – FIELDING 2010, s. 441: „This identification recalls the narrative of the *senectus mundi*, the ‘old age of the world’, according to which the contemporary age, with its disasters and troubles, was viewed as the final stage of human history and beset with troubles like those that beset the bodies of old men.“

¹⁰ Podrobněji dále u rozboru 3. elegie.

¹¹ WASYL 2011, s. 135.

¹² FIELDING 2016.

¹³ Pouze FIELDING (2016) ve své studii zmiňuje Wasyl ve vztahu k autorově práci s motivy, které nacházíme v epigramu a v milostné elegii; BUSSIÈRES (2020) se o Wasyl zmiňuje jen velmi letmo na s. 902, pozn. 46. Wasyl Fieldinga s Udenem necituje v žádné ze svých mně známých prací.

Současní badatelé se však shodují na tom, že je užitečné vnímat Maximianovo dílo jako jednu kontinuální báseň a že rozdělení na jednotlivé elegie je spíše pomůckou pro uchopení dílčích epizod a bylo uměle vytvořeno humanistickým editorem:

„Evidence from the manuscripts suggests that his 343 elegiac couplets may have been written originally as one continuous work, which Pomponius Gauricus divided into six separate poems for his edition of 1501, in order to make them more closely resemble the canonical Roman love elegy of the first century BCE, so they could be presented as the lost works of C. Cornelius Gallus.“¹⁴

Jako tzv. *opus continuum* vidí Maximianovo dílo i Anna Wasyl, která poznamenává, že se vzhledem k diskurzivní kontinuitě díla nelze spokojit s rozdělením na jednotlivé elegie, k němuž ovšem editoři často tendují.¹⁵ Wasyl svůj závěr upřesňuje takto:

„In fact, [...] there are (considerable, in my view) reasons to interpret Maximianus's opus as a continuity, which does not mean at all that it makes a homogeneous unity either stylistically or as far as certain 'biographic' details are concerned. As an *opus continuum*, the text has some quasi-epic qualities: it is a 'story', or rather 'stories', told by a first-person narrator who looks at them from a certain perspective (one could even say that what we can observe here is a model distance between the time of narration and the time of fabula, unusual in elegy but quite natural in epic).“¹⁶

¹⁴ FIELDING, 2016, s. 325. Obšírněji o rukopisné tradici pojednává SZÖVÉRFY 1968, s. 352–354. Já se v této práci budu držet zavedeného číslování, rozdělujícího dílo na jednotlivé elegie, které je běžné u badatelů, kteří se Maximianem zabývají; Anna Wasyl k němu pak ve svých studiích i překladu přidává variantní číslování, které počítá s kontinuálním chápáním elegií; pro potřeby tohoto článku však považuji dvojí číslování za zbytečně matoucí. Latinský text cituji podle Justera, viz MAXIMIANUS 2018.

¹⁵ WASYL, 2011, s. 115.

¹⁶ WASYL, 2011, s. 159–160.

Vnímáme-li Maximianovy elegie jako kontinuální báseň, jejímž protagonistou je autorem vykonstruované poetické alter ego,¹⁷ nemůžeme si ne všimnout jistých kontradikcí, které se v charakteristice jeho postavy objevují. Wasyl správně poznamenává, že obraz protagonisty, který autor čtenáři předkládá, má v sobě hned několik nesrovnalostí: v první elegii Maximianus-protagonista barvitě líčí své mládí, své výtečné řečnické dovednosti, oblíbenost u dívek a žen, zároveň podotýká, že se nikdy neoženil, protože pro něj žádná žena nebyla dost dobrá.¹⁸ Ve druhé elegii přiznává dlouholetý vztah s ženou, kterou nazývá Lycoris (*post multos quibus indivisi viximus annos*)¹⁹ a která ho kvůli jeho stáří opouští. Poté Maximianus předkládá další výčet svých dovedností z mládí a žehrá nad jejich ztrátou. Ve třetí elegii se však Maximianus líčí jako nezkušený mladík, který se po nezdařilém románu se stejně mladou a nezkušenou dívkou Aquilinou odevzdává počestnému životu (*vita pudica*),²⁰ ve čtvrté je pak zmítán erotizovanými představami o tanečnici jménem Candida. V páté a poslední narativní elegii, po níž následuje jen jakýsi krátký doslov, jenž bývá označován jako šestá elegie, se Maximianus představuje jako legát s diplomatickou misí ve východní části říše, kde je sveden řeckou dívkou (*Graia puella*, konkrétní jméno jí autor nedává), s níž zažije jedno zcela uspokojivé milostné dobrodružství, další noc však naprosto selhává.²¹

¹⁷ Na tomto místě bych ráda zmínila problematiku užívání jména Maximianus jak pro autora, tak pro poetický subjekt jeho básní. Jak bylo zmíněno výše, o autorovi nemáme jiné informace, než které nám podává jeho dílo (viz pozn. 1). A byť lze elegie číst do jisté míry autobiograficky, nelze ztotožnit autora s protagonistou. Jméno *Maximianus* se objevuje pouze ve čtvrté elegii, kde je navíc použito jakýmsi náhodným kolemjdoucím, který si protagonistu dobírá za to, že se zamiloval do tanečnice Candidy (MAXIM. 4, 26). Pro potřeby tohoto článku budu používat označení Maximianus převážně pro elegického mluvčího, tedy vypravěče, který vypráví o sobě. Nelze se však vyhnout užívání jména Maximianus i pro autora díla; v takových případech však bude explicitně řečeno či kontextově naznačeno, že se jedná o autora díla. O čistě literární povaze postavy jménem Maximianus viz WASYL 2011, s. 146–147.

¹⁸ MAXIM. 1, 9–14; 1, 59–100.

¹⁹ MAXIM. 2, 1. Tímto jménem se autor elegií otevřeně hlásí k milostné elegii Augustovy doby, konkrétně ke Corneliu Gallovi, který je považován za zakladatele žánru a jehož *puella* se jmenovala právě Lycoris. Viz FIELDING, 2016, s. 325.

²⁰ MAXIM. 3, 94.

²¹ Tato elegie bývá zcela logicky srovnávána s Ovidiovou sedmou elegií třetí knihy *Amores* (*Am.* 3. 7). Peter Knox ji chápe jako neumělé napodobení Ovidia, avšak Uden s Fieldingem

Maximianova biografie se tak třísťí mezi jednotlivé charakteristiky, které si do značné míry protičečí,²² celý text je však protknut stále se vracejícím obrazem protagonisty jakožto starce, jenž trpí všemi možnými neduhy stáří a netouží po ničem jiném než po smrti. Tento topos *mala senectutis* je, zdá se, klíčem k pochopení celého díla. Zatímco Wasyl v něm vidí autorovo vymezení se vůči milostné elegii,²³ jež je transformováno do zmíněné impotentní „elegie bez lásky“, Uden s Fieldingem chápou tento topos metaforičtěji, tedy ve vztahu k motivu *senectus mundi*,²⁴ který je pak, spíše než výpovědí o poetickém subjektu, výpovědí o autorově době – o impotenci římského kulturního prostředí.²⁵

Aquilina (3. elegie) a Candida (4. elegie)

Třetí elegie je v narativní rovině příběhem Maximianovy první lásky, opětovaného milostného vzplanutí k dívce jménem Aquilina. Ve srovnání s pojmenováním postavy Lycoris, která je protagonistovou dlouholetou milenkou

i Anna Wasyl chápou transformaci ovidiovského motivu jako zcela zásadní autorovu výpověď o stavu světa. Viz KNOX, 2011; UDEN, FIELDING, 2010, s. 452; WASYL, 2011, s. 151–153; srov. též BUSSIÈRES, 2020.

²² K nutnosti interpretace nekonzistencí v dílech antických autorů viz O'HARA, James J., 2007. *Inconsistency in Roman Epic. Studies in Catullus, Lucretius, Vergil, Ovid and Lucan*. Cambridge: Cambridge University Press. Roman Literature and Its Contexts. Srov. oproti tomu Welshe, který se snaží konfliktní pasáže v Maximianových elegiích zahladit, viz WELSCH, Jarrett, 2011. Notes on the Text of Maximianus. *Exemplaria Classica: Journal of Classical Philology*. Vol. 15, s. 213–224.

²³ Více než na *Amores* zdůrazňuje Wasyl návaznost na Ovidiovu exilovou poezii. WASYL, 2011, s. 125–126.

²⁴ Jedná se o přirovnání pocitovaného rozpadu světa k rozpadu lidského těla. Viz UDEN, FIELDING, 2010, s. 445, pozn. 14.

²⁵ Jejich argument vychází zejména z historického ukotvení autora elegií mezi vládu císaře Theodoricha, tedy dobu kulturního rozkvětu, a období krutých válek vlády Justinianovy: „[T]he narrative of the *senectus mundi*, the “old age of the world”, according to which the contemporary age, with its disasters and troubles, was viewed as the final stage of human history and beset with troubles like those that beset the bodies of old men.“ UDEN, FIELDING, 2010, s. 441.

ve druhé elegii, je jméno Aquilina literárně zcela bezpříznakové.²⁶ Wasyl vnímá tuto elegii jako romanci s překvapivým závěrem a přirovnává ji k Ovidiovu zpracování příběhu Pýrama a Thisbé,²⁷ který zde však nekončí tragicky.²⁸ Jako hlavní téma identifikuje zřeknutí se milostného života, což se shoduje s jejími závěry o „elegii bez lásky“.

Ze zcela jiné perspektivy čte tuto elegii James Uden, který velmi podnětným způsobem hledá autorovu inspiraci v hagiografických vyprávěních o dívčích mučednicích, díky čemuž spatřuje ve vyprávění důmyslnou subverzi erotizujícího objektivizování mučednic, které je vlastní i elegickému konceptu *puella*.²⁹ Jeho interpretace tak směřuje k autorově snaze o narušení zavedeného diskurzu, což lze podle Udena číst jako výpověď o rozpadu pevného ideologického základu Maximianovy doby.³⁰

V této elegii se vyskytují hned dva překvapivé dějové zvraty, proto jí Wasyl přiznává ve srovnání s ostatními elegiemi korpusu výraznější dramatické kvality.³¹ První zvrát souvisí s dosud nevyřešenou otázkou postavy Boëthia: ten se objevuje ve chvíli, kdy je mladý Maximianus zcela zoufalý, protože nemůže být se svou dívkou, a pomůže mu z bezvýhodné situace, ovšem způsobem, který bychom od historické postavy Boëthia nejspíš nečekali. Poetický subjekt ho oslovuje *magnarum scrutator maxime rerum*,³² tedy jako velkého myslitele, který se zabývá těmi nejvyššími věcmi, Boëthius má však pro Maximiana zcela přízemní radu: podplatit rodiče své milované, což nakonec i sám za mladíka udělá. Nejen to vedlo badatele k názoru,

²⁶ Wasyl poznamenává, že se se jedná o zcela běžné jméno. Signifikantní může být pouze tmavá barva, kterou jméno pravděpodobně implikuje (*aquilus*, „tmavě hnědý“), podle něhož ji někteří badatelé interpretují jako „ďábelskou postavu“. Wasyl se přiklání spíše k názoru, že autor vytváří kontrast s dívkou následující elegie, s Candidou (*candidus*, „bílý“). Viz WASYL 2011, s. 139, pozn. 105.

²⁷ OV. *met.* 4, 55–166.

²⁸ WASYL 2011, s. 140–141, 160.

²⁹ UDEN 2009, s. 213, 217.

³⁰ „The world of the third elegy is one completely deprived of ideological solid ground. In this sense, it represents the opposite of poems which, in times of intense political and military instability, seek to establish reader confidence in the coherence and continued strength of systems of thought or belief.“ UDEN, 2009, s. 220, viz dále.

³¹ WASYL 2011, s. 146.

³² MAXIM. 3, 47.

že se zde z autorovy strany jedná o ostrou satiru Boëthia a jeho díla.³³ Wasyl však poukazuje i na pozitivnější možnost interpretace jeho úlohy ve třetí elegii. Ve vztahu k Ovidiovu konceptu *preceptor amoris* lze jeho působení chápat jako terapeutické, a to dokonce úspěšně terapeutické. Podplacení u rodičů totiž sice způsobí, že s radostí zavřou oči nad poskvrnou své dcery a dají milencům prostor k milostným hrátkám, ale právě v tu chvíli dochází ke druhému dějovému zvratu, kdy dříve horlivé milence opouští veškerá touha, což Maximianus sám komentuje slovy *permissum fit vile nefas*,³⁴ tedy „dovolená špatnost ztrácí hodnotu“; protagonista poté oslavuje dívčino panenství, ujišťuje ji, že on ji o počestnost nepřipraví,³⁵ a sám se, dle vlastních slov, uchyluje k mravnému životu (*vita pudica*).³⁶ Celou situaci komentuje také Boëthius, který mladíkovi poblahopřeje, že svou milostnou touhu dokázal zkrotit.³⁷

Uden s Fieldingem při interpretaci této elegie operují s principem, který je vlastní milostné elegii Augustovy doby, tedy s neustále se opakujícím příslibem vyvrcholení, které však nikdy nenastává.³⁸ Tento princip můžeme pozorovat i u čtvrté elegie, která si stejně jako třetí elegie pohrává s motivem nenaplněné touhy.³⁹ Očekávání je zde vytvářeno zevrubným líčením symptomů zamilovanosti a touhy, jimiž Maximianus trpí při pohledu na krásnou tanečnici Candidu, umocněnými objektivizujícím popisem tančící dívky, která svým uměním vykazuje rysy elegické dívky typu *puella docta*.⁴⁰ Ve srovnání se třetí elegií, kde se oba protagonisté aktivně snaží, aby svou touhu mohli naplnit, působí tato elegie mnohem statičtěji. Candida je objektem Maximianovy touhy, zprostředkované čtenáři skrze svůdný popis ladně se

³³ K celé diskusi viz WASYL 2011, s. 141–143; kromě samotného Boëthiova chování se berou v potaz i Maximianovy parafráze *De consolatione philosophiae* a jiných jeho děl, které mnozí badatelé interpretují jako parodické, viz SZÖVÉRFY 1968, s. 360–361.

³⁴ MAXIM. 3, 77. Jedná se o ovidiovskou aluzi, srov. *Ov. am.* 2, 19, 25–26 a 3, 4, 45–46.

³⁵ MAXIM. 3, 84–85: *salve sancta inquam semperque intacta maneto / virginitas per me ple-na pudoris eris.*

³⁶ MAXIM. 3, 94.

³⁷ MAXIM. 3, 86–90: *macte inquit iuvenis proprii dominator amoris / et de contemptu sume trophaea tuo / arma tibi veneris cedantque cupidinis arcus / cedat et armipotens ipsa minerva tibi.*

³⁸ UDEN – FIELDING 2010, s. 452.

³⁹ K fenoménu touhy v Maximianově díle viz WASYL 2011, s. 147.

⁴⁰ WASYL 2011, s. 146–147.

pohybující tanečnice ověšené dvěma bubínky, jež svými sněhobílými prsty hraje na lyru a sladce si u toho zpívá.⁴¹ Maximianus prožívá své vzplanutí tak intenzivně, že si na veřejnosti prozpěvuje její písničky, čímž se dostane do řeči (*cantat, cantantem Maximianus amat*,⁴² jak zhodnotí anonymní pozorovatel jeho utrpení).

Toto milostné snění ale čeká rychlý konec v podobě zásahu Candidina otce. Zde se v elegii objevuje poměrně nečekaný, a hlavně zvláště nepravidelný dějový zvrat, když Maximianus promluví ze spaní zrovna ve chvíli, kdy vedle něj náhodou (*forte*) leží Candidin otec.⁴³ Maximianus je podroben výslechu, tím však narativní pasáž končí, protagonista se k situaci nevyjadřuje a následuje pouze autorský komentář, v němž se dovídáme, že touto svou chybou přichází Maximianus o svou pověst světce,⁴⁴ což ho však paradoxně přivede k ještě ctnostnějšímu životu (*sine crimine vita*).⁴⁵

V obou těchto drobných epizodách můžeme pozorovat sofistikovanou kritiku objektivizace ženského těla, tedy toposu, kterým se milostná elegie vyznačuje. Ve třetí elegii, čteme-li ji s Udenem, se tato kritika projevuje skrze využití postavy elegické dívky (*puella*) k subverzi sexualizovaného diskurzu příběhů o mučednicích z dobové populární hagiografie: to, že se Aquilina chce obětovat, aby ztratila panenství, lze chápat jako subverzi hagiografických příběhů o mučednicích, které raději umírají, než aby o panenství přišly.⁴⁶ Uden vidí jasnou paralelu mezi těmito dvěma literárními typy, které jsou oba produktem žánrové konvence: elegická *puella* je nástrojem komunikace mužského autora, mučednice je nástrojem komunikace křesťanství s věřícími.⁴⁷ Kritika této konvence může znamenat na jedné straně kritiku obou žánrů a paradigmat, Uden však klade velký důraz na ukotvení básně

⁴¹ MAXIM. 4, 9–14: *huic ego per totum vidi pendentia corpus / cymbala multiplices edere pulsa sonos / nunc niveis digitis nunc pulsans pectine cordas / arguto quicquam murmure dulce loqui / sic me diversis tractum de partibus una / carpebat variis pulcra puella modis.*

⁴² MAXIM. 4, 26.

⁴³ MAXIM. 4, 37–38: *proximus ut genitor mecum comitatus amatae / virginis herbosa forte iacebat humo.*

⁴⁴ MAXIM. 4, 49–50: *sic ego qui cunctis sanctae gravitatis habebat / proditus et vitio sum miser ipse meo.*

⁴⁵ MAXIM. 4, 51.

⁴⁶ K ambivalentnímu slovníku této pasáže viz UDEN 2009, s. 213–214.

⁴⁷ UDEN, 2009, s. 215.

v historickém kontextu doby, která je plná válek a politické nestability, a spařuje ve třetí elegii autorovu potřebu vyjádřit se k nestálosti světa:

„The world of the third elegy is one completely deprived of ideological solid ground. In this sense, it represents the opposite of poems which, in times of intense political and military instability, seek to establish reader confidence in the coherence and continued strength of systems of thought or belief. The bracingly cynical elegies of Maximianus represent a world in which the fabric of such systems has come apart, and confidence in them may no longer be possible. At a time of contentiousness over the moral status of poetry itself, when Christian poetry found the very justification for its existence in its ability to inspire faith in its readers, Maximianus's poetry sought instead to reinstate the questioning stance of an old genre towards the powerful discourses that shape perception of the world at large.“⁴⁸

Přechodové pasáže jako možný klíč k interpretaci díla

Jednotlivé epizody Maximianových elegií bezesporu pojednávají o dílčích tématech, jejichž interpretace stojí za pozornost. Jak bylo však ukázáno výše, Maximianovo dílo vytváří jistým způsobem tematickou kontinuitu. K pochopení hlavního tématu díla proto mohou napomoci přechodové pasáže mezi elegiemi, a možná právě ty, jež obklopují třetí a čtvrtou elegii, které zdánlivě nezapadají do toposu *mala senectutis*, jenž je tak obsírně líčen v prvních dvou elegiích a k němuž se autor v páté a šesté elegii vrací. Třetí i čtvrtá elegie začíná verši, které zdůrazňují užitečnost připomenutí epizod Maximianova mládí ve vztahu k jeho stáří. Třetí elegie je uvozena takto:

*nunc operae pretium est quaedam memorare iuventae
atque senectutis pauca referre meae
quis lector mentem rerum vertigine fractam
erigat et maestum noscere curet opus*

⁴⁸ UDEN, 2009, s. 220.

„Nyní stojí za to připomenout něco málo z mého mládí a stáří, díky čemuž by čtenář pozdvihl mysl zlomenou převrácením věcí a měl chuť poznávat pochmurné dílo.“⁴⁹

V tomto čtyřverší autor naznačuje, že připomenutí příběhů z mládí má úzkou souvislost s pojednáním o stáří, které čtenář, osvěžen novým vyprávěním, má možnost lépe poznávat. Ještě výrazněji tento vztah mezi minulostí a přítomností naznačuje autorský komentář na začátku čtvrté elegie:

*restat adhuc alios turpesque revolvere casus
atque aliquot molli pascere corda ioco
conveniunt etenim delirae ignava senectae
aptaque sunt operi carmina vana meo
sic vicibus variis alterni fallimur anni
et mutata magis tempora grata mihi*

„Zbývá ještě vyličit další ostudné poklesky a několik srdcí tak nakrmit jemným žertem. Pošetilému stáří jistě náleží marnivost a prázdné básně jsou k mé snaze příhodné. Tak nás šálí různé změny proměnlivého roku a nové období je mi milejší.“⁵⁰

Poetický subjekt mluví o svých „ostudných poklescích“ z mládí jako o „jemném žertu“, který slouží k pobavení čtenáře. Za pozornost stojí také důraz na proměnlivost, jež je zmiňována v obou úryvcích. V prvním se jedná o mysl, která je zlomená či zemdlená (*fractam*) proměnou věcí, či spíše událostí (*vertigine rerum*), což může odkazovat na proměnu, která v protagonistovi proběhla mezi jeho mládím a stářím a kterou mohl čtenář sledovat ve druhé elegii. Takovéto vyjádření má v sobě nádech hořkého zklamání, zvláště je-li následováno ubezpečením, že dílo (*opus*), které se čtenář chystá poznávat, bude pochmurné, žalostné (*maestum*). U druhého úryvku však vidíme jistý posun v Maximianově postoji k proměnlivosti. Najednou přiznává, že je, pravděpodobně vědomě, šálen, oklamáván změnami (*fallimur*), které probíhají v čase, a že ho dokonce sama změna období,

⁴⁹ MAXIM. 3, 1–4. Překlady jsou mé vlastní, pouze pro potřeby tohoto článku.

⁵⁰ MAXIM. 4.1–6.

tedy přechod od mládí ke stáří, začíná těšit. Wasyl tuto pasáž interpretuje jako starcův dobrovolný útek k vlastnímu idylickému mládí;⁵¹ to, co však v básni následuje, idylické není, a dost možná se ani nejedná o Maximianovo mládí. Ve čtvrté elegii se nevyskytuje žádný indikátor, podle něhož bychom mohli určit věk protagonisty, dá se však vyvozovat z chronologické posloupnosti „narativních“ elegií, že se věkem pohybuje někde mezi nezkušeným mladíkem třetí elegie a stárnoucím mužem stíženým impotencí z elegie páté.

Samotný důraz na proměnlivost pak může být i metatextovou narážkou, jak si všímá James Uden, který polemizuje s představou, že by vyjádření *mens fracta vertigine rerum* (MAXIM. 3, 3) odkazovalo k peripetiím, které se ve třetí elegii odehrávají.⁵² Ian Fielding pak ve své studii *A Greek Source for Maximianus' Greek Girl: Late Latin Love Elegy and the Greek Anthology*⁵³ poukazuje na to, že autor elegií byl velmi pravděpodobně znalý řečtiny a inspiroval se ve svých „narativních“ elegiích byzantským milostným epigramem. Příklon k epigramu se mi zdá v tomto případě pravděpodobný, zejména vzhledem k povaze jednotlivých epizod, které všechny směřují k určitému pointování, tedy překvapivému dějovému zvratu, a také vzhledem k jejich komicko-vážnému („serio-comic“) tónu.⁵⁴ A právě k jisté formě žertu se autor v úvodu ke čtvrté elegii přiznává.

Interpretace Anny Wasyl o útěku k idylickému mládí se mi v tomto kontextu zdá méně přesvědčivá, a to z toho důvodu, že ve všech epizodách končí Maximianus jako nešťastník, *miser*, *infelix*, *tristis*.⁵⁵ Třetí elegie končí verši:

*sic mihi peccandi studium permissa potestas
abstulit atque ipsum talia velle fugit*

⁵¹ WASYL 2011, s. 145.

⁵² UDEN 2009, s. 220.

⁵³ FIELDING 2016.

⁵⁴ Termín „serio-comic“ používá Maria Kanellou ve svých studiích o erotickém epigramu a pojmenovává jím způsob humorného pojednávání o emocích milenců, které směřuje k výpovědi, jež má ve svém základu vážný přesah. Viz KANELLOU 2013, s. 277–292.

⁵⁵ Jako *miser* se Maximianus charakterizuje v první elegii dvanáctkrát, v ostatních elegiích pak celkem sedmkrát, označení *infelix* se vyskytuje jednou v každé elegii kromě třetí, kde je nahrazeno slovem *tristis*, které se ve dvou případech vztahuje k popisu příznaků lásky a v dalších dvou k oběma milencům, kteří se již rozhodli svou touhu nenaplnit.

*ingrati tristes pariter discedimus ambo
discidii ratio vita pudica fuit*

„Tak mi povolená příležitost k lásce odnesla touhu a prchla i sama žádostivost takových věcí. Stejně nevděční a smutní rozešli jsme se oba, důvodem rozchodu byl počestný život.“⁵⁶

Rozchod milenců, který způsobilo rozhodnutí uchýlit se k počestnému životu, činí oba jedince nešťastnými. Podobně nešťastný je protagonista i po svém snovém vzplanutí k tanečnici Candidě ve čtvrté elegii, kde se však již více přibližuje k vyjádření své impotence, která bude následně zevrubně vylíčena v páté elegii a jež je tím nejsmutnějším příznakem stáří:

*deserimur vitiis fugit indignata voluptas
et quod non possum non voluisse meum est
hoc etiam meminisse licet quod senior aetas
intulit et gemitus quos mihi laeta dedit
quis ad has possit naturae adtingere partes
clarus et ut sapiens noxia saepe velit
interdum rapimur vitiis trahimurque volentes
et quod non capiunt pectora bruta volunt*

„Neřesti nás opouštějí, zhrzená žádostivost prchá a nezbývá mi než nechtít to, čeho nejsem schopen. Je také možno vzpomenout, co starší věk přinesl, a na nářky, které mi radostně nadělil. Kdo může dosáhnout až k těmto částem přirozenosti, být důvtipný a moudrý, často touží po tom, co mu škodí. Někdy se dobrovolně necháme strhávat a vláčet neřestmi a pošetilá srdce chtějí to, na co už nemají síly.“⁵⁷

Maximianovo líčení vlastních milostných zklamání v průběhu života, která jsou pro něj jen jakýmsi „lehkými žerty“, a jeho vnímání vlastního díla jako „prázdných básní příhodných marnosti jeho stáří“,⁵⁸ bychom mohli

⁵⁶ MAXIM. 3, 91–94.

⁵⁷ MAXIM. 4, 53–60.

⁵⁸ MAXIM. 4, 2–4: *atque aliquot molli pascere corda ioco / conveniunt etenim delirae ignava senectae / aptaque sunt operi carmina vana meo*, citováno s překladem výše.

vnímat v duchu sebelítostných nářků z první a druhé elegie, avšak pátá, která bezprostředně následuje, toto vnímání pozměňuje. Ponižující dovršení Maximianova milostného života, tedy jeho neschopnost naplnit svou sexuální touhu, je následováno dlouhým hymnem jeho svůdnice na plodící sílu vesmíru, která se pro neuspokojenu dívku zhmotňuje v pojmu *mentula*.⁵⁹ Tento hymnus, který lze interpretovat jako satiru na nymfomanický charakter řecké dívky,⁶⁰ však obsahuje jedno zcela klíčové vyjádření: když se Maximianus snaží před dívkou ospravedlnit, ona se na něj utrhne se slovy: *non fleo privatum, set generale chaos!* („neoplakávám vlastní, ale obecný neřád!“).⁶¹ Uden poukazuje na to, že se v této části Maximianova díla výrazně mění dosavadní výpověď: už nejde o soukromé básně.⁶²

Začneme-li vnímat Maximianovo dílo z této perspektivy a přijmeme-li interpretaci toposu *mala senectutis*, kterou navrhuje Uden s Fieldingem, ztožněnou s toposem *senectus mundi* v úzkém propojení s autorovým vědomím vzdálenosti od žánru milostné elegie Augustovy doby⁶³ a „zlatého věku“ římské vzdělanosti, začnou být básníkovy verše aktuální reakcí na vrtkavost doby, v níž žije. Kulturní svět se za Justinianovy vlády bortí, stejně jako se bortí lidské tělo ve stáří.⁶⁴ A i když lze od destrukce utíkat k minulosti, u Maximiana tento útěk není naplňující – jeho minulost je stejně nešťastná jako jeho současný stav. Utíkat se k nostalgii po minulých dobách již nelze a Maximianus si toho je hořce vědom. Básník nechce své předchůdce překonávat v rámci žánru milostné elegie, ale snaží se najít novou cestu

⁵⁹ Pátá elegie a její hymnus je zásadní pro interpretaci Anny Wasyl, viz WASYL 2011, s. 154–156.

⁶⁰ WASYL 2011, s. 154, pozn. 154.

⁶¹ MAXIM. 5, 110.

⁶² UDEN 2009, s. 209 a také UDEN 2012, kde autor nad pátou elegií uvažuje v kontextu Ovidiova toposu *militia amoris*, který v díle úzce souvisí s politickou situací autorovy doby: protagonistista se vydává na diplomatickou misi do východní části říše, aby docílil spojení (*componere foedera regni*, MAXIM. 5, 3), je však sveden řeckou dívkou, s níž při milostném spojení selže, což je dívkou pocítováno jako *generale chaos*, čímž se stírají hranice mezi politickou a milostnou rovinou páté elegie. K podobným závěrům dochází i FUNSTEN (2022) skrze komparaci s Ovidiovou básní *am.* 3, 7.

⁶³ Nejen skrze parafrázi *Ov. trist.* 3, 11, 25: *non sum ego quod fueram*, ve verši 1, 5 (*non sum qui fueram*), či *Ov. am.* 1, 15, 42: *vivam, parsque mei multa superstes erit* v druhé části téhož verše (*perit pars maxima nostri*). Viz UDEN – FIELDING 2010, s. 442.

⁶⁴ O užití slovesa *ruere* v tomto kontextu viz UDEN – FIELDING 2010, s. 448.

k reflexi světa. Jeho elegie proto nejsou pouze znovuobjevením tradičních žánrů antického dědictví, jsou jejich redefinicí. Tím, že je Maximianus-básník přetváří a konfrontuje je s paradigmatem křesťanského slovníku a myšlení,⁶⁵ ohledává nové možnosti poezie. V tomto ohledu pak není nijak překvapující, že se dočkal tak bohaté recepcce ve středověku.⁶⁶

Literatura

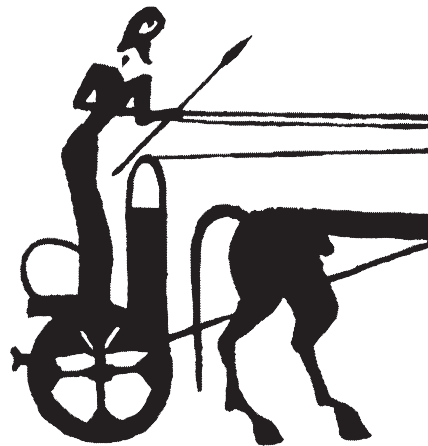
- BUSSIÈRES, Marie-Pierre. Poète et poésie prennent l'âge: Maximien et l'élegie latine au sixième siècle. *Latomus* 76/4, 2020. s. 889–905.
- D'AMANTI, Emmanuele Ricardo. *Massimiano: Elegie*. Milano: Mondadori 2020.
- FIELDING, Ian. A Greek Source for Maximianus' Greek Girl: Late Latin Love Elegy and the Greek Anthology. In: MCGILL, Scott – PUCCI, Joseph M. (eds.). *Classics Renewed: Reception and Innovation in the Latin Poetry of Late Antiquity*. Bibliothek der klassischen Altertumswissenschaften, NF, 152. Heidelberg: Universitätsverlag Winter 2016, s. 323–339.
- FUNSTEN, Grace. The Poet, the *Puella*, and the Penis: Impotence and Elegiac Failure in Maximianus and Ovid. In: MOORE, K. R. (ed.). *The Routledge Companion to the Reception of Ancient Greek and Roman Gender and Sexuality*. London: Routledge 2022. s. 387–403.
- GREEN, Roger P. H. Latin Love Elegy in Late Antiquity. In: THORSEN, Thea S. (ed.). *The Cambridge Companion to Latin Love Elegy*. Cambridge: Cambridge University Press 2013, s. 257–270.
- KANELLOU, Maria. Lamp and Erotic Epigram: How An Object Sheds Light On The Lover's Emotions. In: SANDERS, Ed – THUMIGER, Chiara – CAREY, Christopher – LOWE, Nick (eds.). *Erôs in Ancient Greece*. Oxford: Oxford University Press 2013, s. 277–292.

⁶⁵ Srov. UDEN 2012, s. 465: „No student of Latin literary history in late antiquity can afford to ignore the connections between literary and ideological change, and this is especially true when tracing the history of Roman love elegy, for, if shifts occurred in this period in the notion of elegy, much more lasting and influential shifts occurred in the notion of love.“

⁶⁶ Maximianovo dílo bylo inspiračním zdrojem např. pro Geoffreyho Chaucera. Podrobněji viz WASYL 2014.

- KNOX, Peter E. A Modest Emendation in an Immodest Imitation of Ovid (Maxim. 5,30). *Rheinisches Museum für Philologie* 154/3–4, 2011, s. 411–412.
- MAKSYMIAN. *Elegie*. Přel. Anna Maria Wasyl. Bibliotheca Litterarum Medii Aevi. Artes-Opera 2. Warszawa: Wydawnictwo IBL PAN 2016.
- MAXIMIANUS. *The Elegies of Maximianus*. Translated by A. M. Juster, introduction by M. Roberts. Philadelphia: University of Pennsylvania Press 2018.
- O'HARA, James J. *Inconsistency in Roman Epic. Studies in Catullus, Lucretius, Vergil, Ovid and Lucan*. Cambridge: Cambridge University Press 2007.
- RATKOWITSCH, Christine. *Maximianus amat. Zu Datierung und Interpretation des Elegikers Maximian*. Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1986.
- SZÖVÉRFY, Joseph. Maximianus a Satirist? *Harvard Studies in Classical Philology* 72, 1968, s. 351–367.
- UDEN, James – FIELDING, Ian. Latin Elegy in the Old Age of the World: The Elegiac Corpus of Maximianus. *Arethusa* 43/3, 2010, s. 439–460.
- UDEN, James. The Elegiac *Puella* as Virgin Martyr. *Transactions of the American Philological Association* 139/1, 2009, s. 207–222.
- UDEN, James. Love Elegies of Late Antiquity. In: GOLD, Barbara K. (ed.). *A Companion to Roman Love Elegy*. Blackwell Companions to the Ancient World. Chichester: Wiley-Blackwell 2012, s. 459–475.
- WASYL, Anna Maria. Maximianus and the Late Antique Reading of Classical Literary Genres. In: STYKA, Jerzy (ed.). *From Antiquity to Modern Times. Classical Poetry and Its Modern Reception: Essays in Honour of Stanisław Stabryła*. Kraków: Księgarnia Akademicka 2007.
- WASYL, Anna Maria. *Genres Rediscovered: Studies in Latin Miniature Epic, Love Elegy, and Epigram of the Romano-Barbaric Age*. Kraków: Jagiellonian University Press 2011.
- WASYL, Anna Maria. 'Quemlibet dehortari ne... senectutis vicia desideret.' Maximianus's Elegy on Old Age and a Few Examples of Its Medieval Reception. *Symbolae Philologorum Posnaniensium Graecae et Latinae* 24/2, 2014, s. 135–151.
- WEBSTER, Richard (ed.). *The Elegies of Maximianus*. Princeton: The Princeton Press 1900.
- WELSCH, Jarrett. Notes on the Text of Maximianus. *Exemplaria Classica: Journal of Classical Philology* 15, 2011, s. 213–224.

DIDAKTIKA / DIDACTICA

Colloquia z korpusu *Hermeneumata Pseudodositheana* a jejich využití ve výuce latiny na gymnáziích*

Bořivoj Marek

Abstract:

The *Colloquia* from the *Hermeneumata Pseudodositheana* and their Use in Teaching Latin at Grammar Schools

The aim of the paper is to present the set of ancient Greek-Latin texts known as the *Hermeneumata Pseudodositheana*, and in particular their part known as the *Colloquia*, as a potential didactic material for grammar school teachers of Latin. These texts were composed and used for didactic purposes in Late antiquity and can serve as an alternative or as a supplement to the artificial Latin sentences in modern textbooks.

keywords: methods of teaching Latin, methods of teaching ancient civilizations, direct method of a language teaching, *Hermeneumata Pseudodositheana*, *colloquia*, Roman school system

klíčová slova: didaktika latiny, didaktika reálií antického světa, přímá metoda výuky jazyka, *Hermeneumata Pseudodositheana*, *colloquia*, římské školství

1. Úvod

Značné procento středoškolských vyučujících latiny v ČR používá v současnosti učebnice dánského autora Hanse H. Ørberga *Lingua Latina per se illustrata* (zejména první díl *Familia Romana*).¹ Ty jsou založeny na tzv. přímé

* Vznik tohoto textu byl podpořen programem Univerzitní výzkumná centra UK č. UNCE/HUM/016. Nejedná se o původní vědecký článek, text je modifikovaným překladem článku MAREK 2017.

¹ Viz např. ČEPELÁK 2008. O učebnicích latiny užívaných na SŠ v ČR viz VANÍKOVÁ 2019, s. 105–106.

metodě osvojování jazyka,² která může být za určitých podmínek při výuce latiny velmi efektivní.³ Daných podmínek (intenzivní výuka, „comprehensible input“,⁴ vysoký počet hodin apod.) je ovšem velmi nesnadné dosáhnout a – pokud je nám známo – žádný z učitelů latiny v ČR neuplatňuje ve svých hodinách přímou metodu v čisté podobě. Nejčastěji se kombinuje s postupy metody gramaticko-translační. A právě proto by mohlo být prospěšné prozkoumat, jaký didaktický potenciál mají pro takovou metodicky kombinovanou výuku texty, které byly v antice oporou přímého vyučování jazyka.

Jde o soubor výukových materiálů, jenž se dochoval pod názvem *Hermeneumata/Interpretamenta Pseudodositheana*.⁵ Ve skutečnosti existuje několik dílčích sad těchto textů s různým obsahem a velmi složitou textovou tradicí.⁶ Jednotlivé sady obvykle obsahují:

- (1) řecko-latinský slovník v abecedním pořadí;
- (2) řecko-latinský slovník rozdělený tematicky (tzv. *capitula* – κεφάλαια);
- (3) tzv. *Colloquia* – bilingvní didaktické texty líčící scény z běžného života;

² Viz např. CHODĚRA 2013, s. 94–95.

³ Výzkumem to dokládá např. DEAGONOVÁ 2006. V souvislosti s metodami výuky latiny zkoumala tzv. „cognitive styles“ („learning styles“), tzn. typy žáků s ohledem na způsob, jakým se učí. Zjistila, že gramaticko-translační metoda je blízká těm, kteří se více soustřeďují na detaily podávané látky, nejsou příliš ovlivňováni externími faktory vyučování a praktikují analytický přístup, tj. vytvářejí si závěry o probírané látce z pravidel, pouček a definic. Takovýchto žáků je ovšem méně než 10 %. Žáci odlišného typu jsou také schopni dosáhnout pomocí gramaticko-translační metody dobrých výsledků, avšak jedná se jen o hrstku těch nejnadanějších. Drtivě většinu žáků tedy vyhovují spíše metody přímé / přirozené, příp. komunikativní.

⁴ Neboli absorbování dostatečného množství komunikátů, které obtížností odpovídají úrovni studujících; viz k tomu např. LEWIS 2020, on-line.

⁵ Pojmenování *Pseudodositheana* vychází ze skutečnosti, že např. v rukopise MS Sangall. 902 se kromě těchto textů nachází rovněž spis o gramatice sestavený řeckým učencem Dositheem Magistrem (4. stol. po Kr.). Tomu bylo od 16. do 19. století připisováno i autorství *Hermeneumat* (to však bylo později vyvráceno, neboť se prokázalo, že původ určitých částí *Hermeneumat* je mnohem dřívější); stov. DICKEYOVÁ 2012, s. 35; FLAMMINI 2004, s. VI–VII a KORHONEN 1996, s. 101, č. 1.

⁶ DICKEYOVÁ 2012, s. 17–20.

- (4) jednoduché bilingvní texty různého druhu, sloužící k procvičování nabytých znalostí (ezopské bajky, rozvedené delfské maximy, odpovědi filozofů na záluďné otázky, Hyginovy *Genealogiae*, převyprávění událostí trojské války aj.).⁷

Časové zařazení *Hermeneumat* je obtížné. Je pravděpodobné, že jednotlivé části vznikaly v různých obdobích, nejstarší možná již v 1. století n. l.,⁸ a k celku se postupně připojovaly. Některé části, které v korpusu již byly, mohly projít určitým vývojem mimo něj a vrátit se v nové podobě.⁹ Tato amalgamace probíhala u většiny sad až do 3. a 4. století n. l., kdy se již začaly používat jako komplexní výuková pomůcka.¹⁰

Řecko-latinské glosáře dnes ve středním školství velké uplatnění nenaďdou, a tak se pro výzkum didaktické využitelnosti – jak v případě výuky přímou metodou, tak pro obvyklejší vyučování gramaticko-translační – nabízí *Colloquia* a jednoduché texty. Ty druhé však nyní ponecháme stranou a zaměříme se pouze na *Colloquia*. Moderní dvoudílné kritické vydání textů *Colloquií* včetně překladu, podrobného jazykového i věcného komentáře a rozsáhlé studie pořídila Eleanor Dickeyová.¹¹

Colloquia jsou zrcadlové řecko-latinské texty monologického nebo častěji dialogického charakteru. V rukopisech bývají nadepsána slovy Περί καθημερινής ομιλίας nebo συναναστροφής – *De sermone cotidiano* nebo *De conversatione cotidiana*. Jejich jazyk je tedy, pokud se latiny týká, označen jako *sermo quotidianus*.¹² Dalo by se proto předpokládat, že se zde nabízí jedna ze vzácných příležitostí k setkání s hovorovou latinou v literárně nestylizované

⁷ Srov. DICKEYOVÁ 2012, s. 24–30.

⁸ O poměrně raném vzniku *Hermeneumat* může svědčit i skutečnost, že neobsahují žádné odkazy ke křesťanství; srov. DIONISOTTIOVÁ 1982, s. 90–91.

⁹ Více KORHONEN 1996, s. 113–118 a DICKEYOVÁ 2012, s. 37–39.

¹⁰ Srov. MIRAGLIA 2009, s. 10; ROCHETTE 1997, s. 116–126; ROCHETTE 2008, s. 87 a ADAMS 2003, s. 635–637. Jejich užívání souvisí se situací v římské říši, potřebou ovládat latinu, možná také s Diocletianovými reformami z konce 3. stol. nebo i s *Constitutio Antoniniana* z roku 212 apod.

¹¹ DICKEYOVÁ 2012 a 2015; srov. též CORBEILL 2013 (recenze).

¹² Srov. např. FERRI – PROBERTOVÁ 2010, s. 15, kteří uvádějí, že termínem *sermo quotidianus* označuje např. Quintilianus (*inst.* 2,4,9) jazyk užíváň žáky škol v běžném každodenním kontextu, jenž se jednoduchým stylem blíží hovorové latině.

podobě.¹³ Ve skutečnosti však i zde stylizaci nacházíme, a to stylizaci didaktickou. Texty vznikly se zjevnými výukovými cíli, a liší se proto od autentické podoby běžného mluveného jazyka asi tolik jako některé konverzační příručky pro moderní jazyky od jazyka užívaného v reálných životních situacích.

Nejnovější výzkumy těchto textů se shodují na tom, že dle obsahu byly nejspíše určené dvěma skupinám adresátů.¹⁴ Zaprvé zde nacházíme texty pro školní děti (*ludus, apud grammaticum*), v nichž je vypravěčem žák a které s velkou pravděpodobností sloužily v západní části říše k výuce řečtiny jako cizího, ale i latiny jako mateřského jazyka (zhruba ve stejném pojetí jako výuka českého jazyka v našich školách); jejich tématem je například raní vstávání, cesta do školy, průběh vyučování, ukládání se ke spánku apod. Zadruhé zde nacházíme texty pro dospělé, ve kterých je vypravěčem dospělý a pomocí nichž se zejména na východě učili grekofonní obyvatelé latinu především proto, aby mohli zastávat úřady v administrativě říše, studovat právo nebo sloužit ve vojsku;¹⁵ jejich tématem je například stání u soudu, shánění půjčky, návštěva lázní, účast na hostině apod. Výuka zde zřejmě probíhala jiným způsobem než u dětí a jejím základem bylo memorování potřebného lexika a frází.

Bylo by možné zkoumat – jak to činí především Eleanor Dickeyová –,¹⁶ jak konkrétně se s pomocí *Colloquii* vyučovaly oba jazyky v antice. My však zůstaneme u toho, jak těchto textů využít v dnešní době při středoškolské výuce latiny za podmínek, které v ní reálně panují. Kromě využití při výuce gramatických jevů¹⁷ poskytují texty mnoho podkladů a podnětů pro výklad

¹³ Literární díla, která se obvykle uvádějí v souvislosti s hovorovou / vulgární latinou, jsou např. Plautovy komedie, určité pasáže z Petroniových *Satyrik* nebo dialogy z Apuleiových *Metamorphoses*. To jsou ovšem beletristické výtvary, v nichž je „hovorový“ element umělecky zasazen a ztvárněn a slouží k umělecko-estetickým záměrům; srov. TAGLIAFERROVÁ 2003, s. 64.

¹⁴ Viz KORHONEN 1996, s. 105–108 nebo DICKEYOVÁ 2012, s. 44.

¹⁵ Toto začlenění souvisí s řecko-latinskou dvojjazyčností římské říše ve 3. a 4. stol. po Kr.; viz např. ADAMS 2003 a ROCHETTE 1997 a 2008. DICKEYOVÁ 2012, s. 5 uvádí paralelu s Francouzi a angličtinou – až donedávna panoval ve Francii k angličtině značný odpor. Avšak v situaci, kdy se bez ní neobejde zapojení do globální ekonomiky, je její výuka již nezbytná.

¹⁶ Viz DICKEYOVÁ 2016, s. 4–6.

¹⁷ DICKEYOVÁ 2018 dokonce vytvořila plnohodnotnou učebnici latiny „Learn Latin from the Romans: A Complete Introductory Course Using Textbooks from the Roman Empire“, postavenou z velké části na metodě a textech *Colloquii*.

různých aspektů antické kultury, a mohou tak být východiskem pro interkulturní komparaci. To vše s benefitem práce s originálním antickým (byť didaktickým) textem. Při výuce jazykových jevů je ovšem nezbytné si uvědomit specifický charakter jazyka těchto textů (*sermo quotidianus* – viz výše) a vzít v potaz časté odchylování od klasické normy i různé „chyby“. Toto negativum lze ale přetavit v pozitivum – žáci mohou dostat za úkol hledat a popisovat rozdíly mezi latinou *Colloquii* a latinou klasickou a mohou se zbavovat neadekvátní představy o jednolitě (diachronně a sociálně neproměnlivé) jazykové normě.

Z korpusu *Colloquii* je možno vybrat několik příkladů, které mohou posloužit jak k jazykové, tak ke kulturní (a okrajově i literární) výuce.

2. Příklady textů a jejich didaktické využití

A) Texty určené pravděpodobně pro děti:

(1) Ranní vstávání a odchod do školy¹⁸

*Ante lucem vigilavi de somno; surrexi de lecto, sedi, accepi pedules, caligas; calciavi me; poposci aquam ad faciem; lavo primo manus, deinde faciem lavi; extersi. Deposui dormitorium; accepi tunicam ad corpus; praecinxi me; unxi caput meum et pectinavi; feci circa collum pallam; indui me superariam albam; supra induo paenulam. Processi de cubiculo cum paedagogo et cum nutrice salutare patrem et matrem. Ambos salutavi et osculatus sum, et sic descendi de domo.*¹⁹

pedulis, e = týkající se chodidel, zde: ponožky, punčochy; *dormitorium, a, um* = spojený se spánkem; zde: noční úbor; *pectino, are, avi, atum* = česat; *palla, ae, f.* = plášť; *superaria, ae, f.* = svrchní oděv; *paenula, ae, f.* = kapuce, kápě

V textu je patrný záměr vyučovat lexikum spojené s ranní rutinou a oblékáním. Toho lze využít k výuce dané slovní zásoby i dnes. Enumerace vysokého

¹⁸ *Coll. Monacensia-Einsidlensia* 2a–2f; stov. DICKEYOVÁ 2012, s. 105–107 a DICKEYOVÁ 2016, s. 12–14.

¹⁹ Stov. ØRBERG 2009, cap. XIV.

počtu synonym a tematické výčty slovní zásoby jsou obvyklé při výuce živých jazyků. Při výuce latiny jsou často součástí strategie spojené s užitím přímé metody.²⁰ Výuka latiny zpravidla začíná krátkými a stručnými větami a je velice žádoucí, jestliže jsou tyto věty spojeny s jedním tématem a kontextem. Velmi to usnadňuje jejich přímé pochopení a student díky tomu získává pocit, že se učí efektivně a v kontaktu s realitou.²¹ Úryvek může posloužit k výkladu (či k opakování) perfekta. Pokročilejší žáky (nebo v tomto případě možná už spíše studenty na VŠ) můžeme vyzvat k hledání „prohřešků“ vůči klasické latině (např. *descendi de domo; processu salutare* místo *supina* nebo vedlejší věty účelové).

Pasáž je cenná i z hlediska výuky antických reálií. Lze zde nalézt informace o každodenním životě rodiny, zvycích (např. líbání členů rodiny a dalších blízkých osob při příchodu a odchodu – to se u románských národů ostatně udrželo dodnes) i o podmínkách, ve kterých text pravděpodobně vznikl (zřejmě chladnější končiny, neboť bylo nutné si obléci i ponožky, aby dítě nenastydlo při chůzi po studené kamenné podlaze) apod.

Nabízí se také poznámka k dějinám římské literatury (třebaže o autorovi, kterému se na SŠ pozornost zpravidla nevěnuje). Někteří badatelé se totiž domnívají, že tato část *Colloquii* a další jí podobné mohla inspirovat básníka Ausonia (4. století po Kr.) k sepsání sbírky *Ephemeris*. Je totiž velmi pravděpodobné, že se básník s těmito texty ve škole často a intenzivně setkával.²²

(2) Přijetí k učiteli²³

Discipulus: *Praeceptor, ave! Quoniam volo et valde cupio loqui Graece et Latine, rogo te, magister, doce me.*

Magister: *Ego faciam, si me attendas.*

Discipulus: *Attendo te diligenter.*

Magister: *Quoniam ergo video te huius rei, hoc est eius interpretationis, quae dicitur Latina, cupientem, demonstrabo tibi, fili, quoniam non est cuiuslibet hominis*

²⁰ Srov. např. DEAGONOVÁ 1991, s. 63: „Simple classroom exercises like ‘Qu’est-ce que c’est?’ are easily adaptable to Latin: *Quid est? Est mensa, chartula, liber, stilus ...*”

²¹ Srov. PAVUR 1998.

²² Srov. DIONISOTTIOVÁ 1982 a PUCCI 2009. *Colloquia* a rétorická *progymnasmata* ale mohla inspirovat i jiné autory, případně ovlivnit i některé žánry; viz STRAMAGLIA 1996.

²³ *Coll. Montepessulanum* 2a–2i; srov. DICKEYOVÁ 2015, s. 95–97.

deprehendere, sed docti et ingeniosi esse doctrinam. Propter hoc etiam tibi magis, qui nescis nihil disputare, exponam. Opus ergo tibi est, quae praecipio: auditus, memoria, sensus; usus cotidianus artificem facit. Hoc tibi. Si praestiteris mercedes, potes discere. Duae ergo sunt personae, quae disputant, ego et tu. Tu es, qui interrogas, ego respondeo. Ante omnia ergo lege clare, diserte.

interpretatio, onis, f. = zde: jazyk, řeč; *merces, mercedis, f.* = plat

V tomto úryvku se můžeme dočíst, co Římané považovali za klíčové pro úspěšné vzdělávání: motivaci, pečlivost, pozornost, nadání a soustavnou práci. Není nemístné tyto skutečnosti připomenout i dnešním žákům. Dále je zde vidět praktická stránka fungování antických škol – snaha učitelů učit zejména nadané žáky, s nimiž nebude tolik práce, a starost o finance.

Z hlediska metody výuky popisované v ukázce je patrná orientace na aktivní a produktivní přístup (*valde cupio loqui Graecae et Latine; qui nescis nihil disputare*), forma didaktického dialogu (*tu es, qui interrogas, ego respondeo*) a důraz na intenzivní každodenní práci (*usus cotidianus artificem facit*).²⁴ Opět je možno hledat neklasické užití latiny (např. *nescis nihil*).

(3) Popis školního dne a školních aktivit²⁵

Eo foras ad auditorium calculatoris (notarii, Graeci, Latini, oratoris). Intravi in scholam et dixi: „Ave, magister (ave, praeceptor).“ Et ille me resalutat. Dat mihi manuale et iubet me legere apud se paginas quinque; et legi certe et nobiliter. Tunc alio dedi. Postea redeo ad subdoctorem. Saluto illum et condiscipulos, et illi me resalutaverunt. Tunc sedi in loco meo super scamnum (aut sellam, aut gradum, aut scamillum, aut cathedram). Sedente me porrigit puer meus scriniarius pugillares et thecam graphiorum, praeductale, tabulam et lupinos. (Deduco, duco, computo, ...).²⁶ Deleo et praeduco ad superpostum, et scribo et ostendo doctori meo. Et laudavit me, quod bene scripsi. Relego, quod scripsi ad distinctum. Recito. „Recitavi prior te!“ „Mentiris!“ „Si verum dicis <...>“ Dixit mihi meus paedagogus: „Eamus domum, ut possimus ire ad Graecum et ad grammaticum.“ Deinde ad ceroma dimittimur, ad

²⁴ Srov. výše „comprehensible input“ a poznámku 4.

²⁵ *Coll. Celtis* 18–39e; srov. DICKEYOVÁ 2015, s. 170–177.

²⁶ Zde i na některých dalších místech je výčet dalších lexikálních variant výrazně zkrácen.

Latina studia et ad Graeca. Intravimus scholam Graeci et auditorium grammatici. Edisco scripta mea. Si paratus sum, statim reddo; sin autem, iterum lego. (Praelego, relego, ...). Accipi lectionem (versus, glossulas). Explanatur mihi ignotus liber aut ignota lectio. Expositio traditur. Accipio locum, et alii mecum extemporalem, ceteri accuratum reddunt. Minores interpretamenta et syllabas, sermonis declinationem, artem omnem, sermonem exercent apud subdoctorem: casus nominum, genera nominum, numeros, figuras, vocabula, vocabula per litteras, litteras, vocales et semivocales et mutas; dividunt, suspendunt, elevant. Deinde universa pertranseunt, sed et capitula nominum, partes orationis octo. Sic fit silentium. Eunt priores ad magistrum; legunt lectionem de Iliade, aliam de Odysia. Accipiunt locum (suasoriam, controversiam, historiam, comoediam, narrationes, omnem industriam orationis, causas Troici belli, materiam recitationis, recitationes; actiones Tullianas, Maronem, Persium, Lucanum, Statium, duo bella, Terentium, Sallustium, tres comoedias, Theocritum, Thucydidem, Demosthenem, Hippocratem, Xenophontem et Cynicos). Tunc revertitur quisque, in suo loco considunt. Quisque legit lectionem sibi subtraditam; alter scribit, alter meditatur. In ordinem recitant quisque pro posse; si quis bene recitavit, laudatur; si quis male, coercetur. Fit dimissio: dimittimur circiter horam septimam.

calculator, oris, m. = učitel matematiky; *notarius, ii, m.* = učitel „těsnopisu“ (výbava budoucích úředníků); *manualis, e* = něco, co se drží v ruce, zde nejspíše stojánek na „knihu“, možná též samotná kniha (tj. tabulka, svitek); *subdoctor, oris, m.* = pomocný učitel, asistent učitele; *scamnum, i, n.* = stolička, lavice, „škamna“; *gradus, us, m.* = schod; *scamillum, i, n.* = malá lavice; *puer scriniarius* = otrok nosící dítěti psací potřeby;²⁷ *pugillaris, is, m.* = malá psací tabulka, „sešit“; *theca graphiorum* = schránka na psací potřeby, „penál“; *praeductale, is, n.* = pravítko (k rýsování rovných čar a řádků v tabulce); *lupini, orum, m.* = zřejmě semínka vlčího bobu, která sloužila jako kuličky na počítadle nebo jako dětské peníze; *deducere* = odčítat; *ducere* = počítat; *praeducere ad superpostum* = rýsovat linku dle předlohy; *recitavi prior te* = četl jsem lépe než ty (hádká spolužáků); *paedagogus, i, m.* (srov. *puer scriniarius*) = otrok doprovázející děti do školy; *ceroma, ceromatis, n.* = zápasíště (hřiště); *edisco, ere, edidici* = učit se nazpaměť; *glossula, ae, f.* = nejasné slovo nebo temný obrat v textu; *locum extemporalem reddere* =

²⁷ Srov. ØRBERG 2009, cap. XIV.

vysvětlit spatra zadaný úsek textu; *locum accuratum reddere* = vysvětlit zadaný úsek textu po řádné přípravě; *interpretamenta, orum, n.* = *hermeneumata*, soubor učebních pomůcek (zejména *Colloquia* a glosáře), jimiž se zabývá tento příspěvek; *artem omnem* (sc. *grammaticam*) = celý soubor gramatiky, gramatická pravidla; *casus ... mutas* = pády, rody, čísla,²⁸ výrazové prostředky, slovní zásoba, slovní zásoba v abecedním pořádku, hlásky, samohlásky, polosamohlásky, němé hlásky; *dividere* = číst s náležitým oddělováním (slabik, slov); *suspendere* = číst s náležitými pauzami; *elevare* = číst s náležitými přízvuky; *capitula nominum* = seznam slov rozdělený podle tematických okruhů; *partes orationis octo* = osm slovních druhů;²⁹ *priores* = zde: starší, pokročilejší žáci; *suasoria, ae, f.* = deklamační cvičení, v němž student radí historické nebo mytologické postavě, zda má, či nemá něco učinit; *controversia, ae, f.* = deklamační cvičení napodobující soudní při; *omnis industria orationis* = řeč se všemi rétorickými náležitostmi; *duo bella* = zřejmě Caesarovy *Commentarii de bello Gallico a civili*; *tres comoediae* = na tomto místě již začínají řecká díla, takže se nejspíše jedná o komedie Menandrovy; *pro posse* = dle svých schopností

I zde je patrná snaha rozšiřovat žakovu slovní zásobu. Na některých místech je však výčet synonym nebo dalších možných vyjádření tak dlouhý, že nabourává koherenci textu. Ten je patrně vinou dlouhodobého kompilování a doplňování místy už tak značně nesouvislý (v textu je například několikrát zachyceno ukončení vyučování) – aby text dobře fungoval v dnešním vyučování, učitel ho musí nějak zkrátit. Propojování slovní zásoby s konkrétní situací ve škole nebo třídě je ovšem velmi užitečné, neboť i dnešní žáci se mohou do scény vžít a představit si, jak vyučování se všemi vyjmenovanými součástmi a školními pomůckami skutečně mohlo vypadat.

Cenné jsou informace o tom, že žáci se zřejmě někdy v rámci jedné třídy, jakési malotřídky, dělili na starší a mladší (tj. stupeň *ludus* i *apud*

²⁸ Slovo *numerus* v textech zabývajících se jazykem (gramatika, rétorika, poetika) obvykle znamená rytmus řeči, její rytmickou hodnotu, nebo se týká metriky (srov. *OLD*, s. v. *numerus*, významy 13 a 14). Zde však půjde spíše o gramatickou kategorii čísla.

²⁹ V antice se mezi ně zpravidla počítala: podstatná jména, slovesa, particípie, členy, zájmena, předložky, příslovce a spojky. Přídavná jména byla považována za druh substantiv. Klasifikací však bylo více – viz např. *QVINT. inst.* 1,4,17–20.

grammaticum; suasoriae a controversiae by dokonce patřily až do školy rétorické),³⁰ že se vyučovala i matematika, o níž se z jiných zdrojů příliš informací nedozvídáme,³¹ nebo že hlavní učitel měl (podobně jako na mnoha dnešních školách) svého asistenta (*subdoctor*). Současní středoškoláci se z úryvku mohou poučit i o tom, co se v římských školách četlo. Pro klasickou i poklasičskou dobu dějin římské literatury se zpravidla uvádějí jako nejčtenější autoři Terentius, Sallustius, Vergilius a Cicero (tzv. *quadriga auctorum*).³² Zde je však autorů mnohem více a je možné, že opět byli v průběhu času do výčtu přidáváni (překvapit může zejména Persius nebo Statius).³³ Úsek tedy celkově nabízí bohatý materiál pro interkulturní komparaci a rozvoj sociokulturní kompetence.

B) Texty určené pravděpodobně pro dospělé:

(1) Nabídka zaměstnání advokáta³⁴

Amicus I: *Domine, salve!*

Amicus II (advocatus): *Salvus sis semper, amice!*

Amicus I: *Quomodo sunt res tuae? Omnia bene?*

Amicus II: *Quomodo dei volunt.*

Amicus I: *Quid nunc agis?*

Amicus II: *Agebam, nunc autem vacat mihi.*

Amicus I: *Volo tibi iniungere administrationem meae actionis. Eamus! Ambula et ego tibi dabo, quod agas. Omnium enim bonorum dignus es.*

res tuae = tvé záležitosti; *vacat mihi* = nemám co na práci; *inungere alicui administrationem actionis* = pověřit někoho, aby ho zastupoval u soudu; *actio, onis, f.* = jednání u soudu, soudní pře

³⁰ Srov. SVET. *gramm.* 25,8: *Ratio docendi nec una omnibus nec singulis eadem semper fuit, quando vario modo quisque discipulos exercuerunt.* Více viz např. u DIONISOTIOVÉ 1982, s. 121 a STRAMAGLI 1996, s. 101.

³¹ Více viz u CRIBIOREOVÉ 2001, s. 180–183.

³² Srov. např. HAGENDAHL 1967, s. 384, 479 a 692–693.

³³ Více CRIBIOREOVÁ 2001, s. 192–204 nebo DICKEYOVÁ 2015, s. 222.

³⁴ *Coll. Harleianum* 12a–12f (upraveno); srov. DICKEYOVÁ 2015, s. 25–26 a DICKEYOVÁ 2018, s. 141–142.

Colloquium pochází pravděpodobně ze 3. století n. l. a ukazuje značně idealizovanou představu o tom, jak žádaná a ceněná je práce advokáta (právníka). Mnoho obyvatel římské říše, kteří neuměli latinsky, se latinu učilo proto, aby se stali právníky. Učitelé toho využívali a ve snaze nalákat je do své školy jim již ve výukových textech malovali růžovou budoucnost tohoto povolání. I dnes je o studium práv poměrně velký zájem a žáci, kteří zamýšlejí touto cestou jít, se zde mohou dozvědět, jak se na profesi právníka díval starověk.

Kromě toho se mohou naučit (nebo si zopakovat) způsoby zdravení, užívání partikulí/spojek (*autem, enim*) a jejich pozici ve větě, výrazy z prostředí práva (*actio*) nebo rekcí adjektiva *dignus* (+ abl.) atd. Lze diskutovat také o vztažné větě konjunktivní (*ego tibi dabo, quod agas*) a konkurenci s nepřímou otázkou apod. (to opět spíše se studenty na VŠ).

(2) Otec a syn v lázních³⁵

Pater (servis): *Deferte sabana ad balneum, strigilem, faciale, pedale, ampullam, aphronitrum. Antecedite, occupate locum.*

Servi: *Quo imperas, ut eamus? Ad thermas aut ad privatum?*

Pater: *Quo vultis. Antecedite tantum; Vobis loquor, qui hic estis.* (Filio): *Surge, eamus.* (Apud loca secreta ad thermas pertinentia): *Visne venire ad secessum?*

Filius: *Bene me admonuisti: Venter me cogit. ... Nunc eamus.*

Pater (in apodyterio, filio): *Expolia te!* (Servo): *Discalcea me, compone vestimenta, cooperi, serva bene, noli obdormire propter fures.* (Filio): *Rape nobis pilam; ludamus in sphaeristerio.*

Filius: *Exercere volo in ceromate. Veni, luctemur uno momento.*

Pater: *Nescio, num possim; olim enim cessavi luctari. Tamen temptabo, num possim. ... Leviter fatigatus sum. Introeamus in cellam primam, tepidarium. Da balneatori nummos; recipe reliquum. ... Unge te.*

Filius: *Unxi me.*

Pater (non multum filio credit): *Unxistine te?*

Filius: *Ungo me.*

Pater: *Frica. ... Veni ad sudatorium. ... Sudas?*

Filius: *Sudo; lassus sum. Introeamus ad solium.*

³⁵ *Coll. Monacensia–Einsidlensia* 10a–10u (upraveno); srov. DICKEYOVÁ 2012, s. 126–130; DICKEYOVÁ 2016, s. 45–49 a DICKEYOVÁ 2018, s. 236–238.

Pater: *Descende.*

Filius: *Utamur assis et sic descendamus ad solium.*

Pater: *Descende, fomenta me. Exi iam! Mitte te in piscinam subdivalem. Nata.*

Filius: *Natavi.*

Pater: *Accede ad luterem, perfunde te.*

Filius: *Perfudi, resumpsi. Porrige strigilem.*

Pater (iterum in apodyterio, servis suis): *Deterge me. Cinge sabana. Terge caput meum et pedes. Da mihi caligulas, calcea me. Porrige mihi dalmaticam et pallium. Colligite vestimenta et omnia nostra. Sequimini nos domum, et emite nobis minutalia et lupinos et fabas acetatas.* (Servo in thermis): *Bene nos lavisti, bene tibi sit.*

deferte = sneste shora (v rámci domu); *sabanum, i, n.* = ručník; *strigilis, is, f.* = škrabátko (na kůži po koupání); *faciale, facialis, n.* = ručník na obličej; *pedale, pedalis, n.* = ručník na nohy; *ampulla, ae, f.* = lahvička s olejem; *aphronitrum, i, n.* = mýdlo; *occupate locum* = zaberte místo (v lázních); *thermae, arum, f.* = veřejné lázně; *privatum, i, n.* (sc. *balneum*) = lázeňské zařízení přístupné veřejnosti, ale vlastněné soukromníkem a nikoliv státem; *locus secretus = secessus, us, m.* = záchod; *apodyterium, ii, n.* = šatna; *exspolio, are, avi, atum* = zbavovat někoho něčeho, zde: svléci; *discalceo, are, avi, atum* = zouvat; *componere vestimenta* = skládat oblečení; *cooperiō, ĩre, ruī, rtum* = zakrýt; *servo, are, avi, atum* = zde: hlídat; *rapio, ere, rapui, raptum* = zde: chvatně vzít; *sphaeristerium (sphaera = pilum), ii, n.* = hřiště na míčové hry; *ceroma, ceromatis, n.* (viz výše) = zápasíště; *uno momento* = na chvilku; *cesso, are, avi, atum* = přestat s něčím; *cella, ae, f.* = místnost, sál; *tepidarium* = lázeň s vlažnou vodou; *balneator, oris, m.* = zaměstnanec lázní; *reliquum, i, n.* = drobné, vrácené peníze; *ungo, ere, unxi, unctum* = pomazat (olejem); *frico, are, fricui, frictum* = třít, masírovat; *sudatorium, ii, n.* = parní lázeň / sauna; *solium, ii, n.* (jinak též *caldarium*) = lázeň s horkou vodou; *assa, assorum, n.* = místnost s horkým suchým vzduchem; *utamur assis ...* = projdeme horkou místností, a tak se dostaneme do ... ; *fomento, are, avi, atum* = lít na někoho horkou vodu; *mitte te in ...* = skoč do ... ; *piscina, ae, f.* = bazén; *subdivalis, e* = venkovní; *luter, luteris, m.* = sprcha sloužící k opláchnutí nečistot ze špinavých veřejných bazénů; *perfundo, ere, fudi, fusum* = polít vodou; *resumo, ere, sumpsi, sumptum* = zde: zopakovat (to); *sabana cingere* = omotat někoho ručníky; *dalmatica, ae, f.* = dalmátská tunika; *pallium, pallii, n.* = plášť; *minutalia, ium, n.* = rychlé občerstvení, jídlo nakrájené na malé kousky, zákusky; *lupini, orum, m.* (viz též výše) = semínka vličho bobu (zde jako pochutina); *fabae acetatae* = fazole v octu (pochutina)

Colloquium vzniklo pravděpodobně ve 2. nebo 3. století n. l. Téma lázeňství je jedno z ústředních, pokud se týká římské každodennosti, a přibližuje žákům další z kulturně-spoločenských fenoménů antického Říma, jež lze srovnávat s dnešní praxí. Každodenní pobyt v lázních nesloužil pouze k tělesné očistě, často se jednalo o komplexní wellness a fitness pobyt s mnoha dílčími aktivitami (cvičení, masáže, sauna, drobné občerstvení apod.). Římsští lázeňští hosté se potýkali i se stejnými potížemi jako dnešní – například s nebezpečím krádeží nebo s přeplněností lázeňského centra.

Pokud se výuky jazyka týká, je možno probrat řadu termínů z oblasti lázeňství a odívání, upozornit na podobnou podstatu slov *secessus* (od *secedo*) a *záchod*, použít text k opakování imperativů (a to včetně imperativů deponentních sloves) apod. Opět je možné zaměřit se také na vyhledávání neklasických jevů v latině – *aut* místo *an* ve vícečlenných otázkách, méně obvyklé rekce sloves (např. *vobis loquor*) aj.

(3) Pozvání na večeři³⁶

Marcus: *Gai, amice, quo vadis?*

Gaius: *Domum festino. Cur inquisisti?*

Marcus: *Si tibi suave est, hodie apud me prande. Vinum bonum domesticum habemus.*

Gaius: *Sic fiat.*

Marcus: *Temperi ergo veni ad nos.*

Gaius: *Cum me vis, mitte servum ad me; domi ero.*

Marcus: *Sic fiat nobis. (Servo): Tu, puer, sequere me ad macellum; aliquid emamus ad prandium. ... Inquire, quanti piscis.*

Tabernarius: *Denariis decem.*

Marcus (postquam piscem emit): *Tu, puer, refer hoc domum, ut possimus ire ad holerarium et emere holera, quae necessaria sunt, et poma: mora, mala Persica, pira.*

(Alio servo): *Ecce habes omnia, quae emimus. Refer haec domum. (Domi): Vocet aliquis coquum. Ubi est?*

Servus: *Sursum ascendit.*

Marcus: *Et quid ibi vult? Descendat huc. (Coquo): Tolle haec, coque diligenter. Prandium bonum fiat. (Alio servo): Aperi loculum et eice clavem cellarii. Profer*

³⁶ *Coll. Monacensia–Einsidlensia* 7a–9o (upraveno a zkráceno); stov. DICKEYOVÁ 2012, s. 121–125; DICKEYOVÁ 2016, s. 42–45 a DICKEYOVÁ 2018, s. 162–164.

e cellario, quae necessaria sunt: salem, oleum, liquamen, acetum acre, vinum album et nigrum, ligna sicca, prunam ...

Servus: *Quid aliud vis?*

Marcus: *Haec tantum, puer. Vade ad Gaium et dic ei: „Veni, ibi prandeamus“. Vade, curre, cito fac; nihil tarde, sed velociter. (Post servi reditum): Fuisti apud eum?*

Servus: *Fui.*

Marcus: *Ubi est?*

Servus: *Domi sedet.*

Marcus: *Et quid facit?*

Servus: *Legit.*

Marcus: *Et quid dixit?*

Servus: *Amicos meos exspecto; veniunt et sequar.*

Marcus: *Vade iterum et dic ei: „Omnes hic sunt.“ Cum eo huc veni. (Alio servo): Vos interim componite diligenter vitreamina et aramenta. Sternite triclinium.*

Servus: *Iam stravimus. Omnia parata sunt.*

Marcus: *Nondum venit? Vade, dic ei: „Sero nos facis prandere.“ Ecce adest; huc venit.*

suavis, e = sladký, zde: milý, příjemný; *temperi* = včas; *cum me vis* = až si mě budeš žádat (na večeri); *puer, i, m.* = zde: otrok; *macellum, i, n.* = tržnice; *holerarius, ii, m.* = zelinář; *holus, eris, n.* = zelenina; *pomum, i, n.* = ovoce; *morum, i, n.* = moruše; *malum Persicum* = broskev; *pirum, i, n.* = hruška; *sursum* = nahoru, zde: do horního patra; *loculus, i, m.* = schránka; *ecio, ere, eieci, eiectum* = zde: vyndat; *cellarium, ii, n.* = sklep; *liquamen, liquaminis, n.* = omáčka z ryb, tzv. *garum*; *acetum, i, n.* = vinný ocet; *pruna, ae, f.* = žhavý popel (na rozdělání ohně); *vitreamen, inis, n.* = sklo, sklenice, skleněné nádoby; *aeramentum, i, n.* = bronzové nádoby; *sterno, ere, stravi, stratum* = prostřít; *triclinium, ii, n.* = jídelna (se 3 lůžky); *sero nos facis prandere* = zdržuješ nás od hostiny

Tento text pochází pravděpodobně ze 2. nebo 3. století n. l. Může být využit k výuce (či k opakování) bezpředložkových vyjádření odpovídajících na otázky kde, kam a odkud (*domum, domi*), reálného podmínkové souvětí, konjunktivu prézentu ve větě hlavní nebo k výkladu ablativu a genitivu ceny a vazeb sloves *emere, vendere* a *constare*. Opakovat na něm vyučující opět může i imperativy, včetně těch nepravidelných. Téma úryvku nabízí slovní zásobu z oblasti gastronomie.

Colloquium ukazuje, jak důležitá byla pro Římany další z nezbytných společensko-kulturních reálií, hostina. Je z něj patrné, jak hostitelům záleželo na tom, aby nabídli svým hostům skvělé pokrmy a ohromili je, nebo je přinejmenším potěšili i prostředím a celkovou podobou hostiny. Navázat lze výkladem o fenoménu hostin v řecké a římské literatuře. Pro SŠ studenty může být zajímavé i zjištění, že otroci v mnoha případech zjevně fungovali jako jakési komunikační nástroje.

(4) Žena spílá opilému manželovi³⁷

Uxor: Quis sic facit, domine, quomodo tu, ut tantum bibis? Quid dicent, qui te viderunt talem? Quod numquam foris cenasti tam aviditer? Ita hoc decet sapientem patrem familias, qui aliis consilia dat, semet ipsum regere? Non potest turpius nec ignominiosius evenire, quam heri gessisti!

Maritus: Me certe valde pudet.

Uxor: Quid dicunt alii in absentia tua? Infamiam maximam tibi cumulasti. Accidit ad haec grandis denotatio de tali intemperantia! Rogo te, ne postea tale facias. Sed modo numquid vomere vis? Et miror, quae passus es.

Maritus: Nescio, quid dicam, ita enim perturbatus sum, ut rationem nulli possim reddere.

foris = venku, mimo dům; *semet* = se; *se regere* = se (tak) zřídít; *denotatio, onis, f.* = hanba, ostuda; *intemperantia, ae, f.* = nezřízenost; *vomo, ere, vomui, vomitum* = zvracet; *rationem reddere alicui* = skládat někomu účty, něco někomu vysvětlovat

U tohoto rozhovoru (opět zřejmě ze 2. nebo 3. století n. l.) není zcela jasné, kdo spílá komu. Převažuje názor, že muže s kocovinou plísni manželka. Mohl by to však být i jiný rodinný příslušník nebo přítel, případně v duchu plautovské tradice i drzejší otrok.³⁸ V textu je patrných několik nekoherencí, a je tedy pravděpodobné, že se opět jedná o kompilaci několika vrstev. *Colloquium* mohlo sloužit jako jakési odstrašující *exemplum*.

³⁷ *Coll. Celtis* 66a–68b; slov. DICKEYOVÁ 2015, s. 186–187; DICKEYOVÁ 2016, s. 52–54. DICKEYOVÁ 2018, s. 216–217.

³⁸ Slov. DICKEYOVÁ 2015, s. 244–245.

Úryvek může sloužit i jako scénář pro krátký zábavný dramatický výstup, při jehož nacvičování si žáci zapamatují lexikum i vybrané fráze. Při výkladu gramatiky se nabízí využití výskytu komparativů, záporné snahové věty, nepřímé otázky s deliberativní platností, případně věty účinkové.

3. Závěr

Pokusili jsme se ukázat, že *Colloquia* z korpusu *Hermeneumata Pseudodositheana* mohou nalézt ve výuce latiny mnoho rozličných způsobů využití: jako původní antický materiál poslouží k výkladu rozmanitých reálií světa starověkého Říma, navodí autentickou atmosféru každodenního života v římské říši, poskytnou materiál pro interkulturní komparaci a lze jich využít i jako dramatických textů a podkladů pro imitační tvůrčí aktivity, při nichž žáci podobným způsobem, ve velmi jednoduchých větách, popíše například vlastní denní rutinu. Vedle toho jimi vyučující mohou podpořit výklad mnoha gramatických jevů nebo na nich demonstrovat nesprávné, resp. neklasické, užívání latiny, a seznámit tak žáky s tím, že latina nebyla a není jen jedna, a to ani ve starověku.

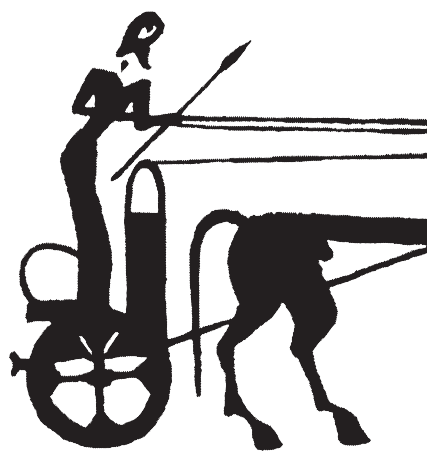
Literatura

- ADAMS, James Noel. *Bilingualism and the Latin Language*. Cambridge: Cambridge University Press 2003.
- CORBEILL, Anthony. ref. Eleanor Dickey, The *Colloquia* of the *Hermeneumata Pseudodositheana*. Volume 1: *Colloquia Monacensia-Einsidlensia, Leidense-Stephani, and Stephani*. *Bryn Mawr Classical Review*, 2013, 08.34, online: <http://bmcr.brynmawr.edu/2013/2013-08-34.html> (cit. 30. 4. 2022).
- CRIBIORE(OVÁ), Raffaella. *Gymnastics of the Mind: Greek Education in Hellenistic and Roman Egypt*. Princeton: Princeton University Press 2001.
- ČEPELÁK, Jiří A. *Lingua Latina per se illustrata* a přímá metoda výuky latiny. In Barbara Pokorná (ed.). *Netradiční přístupy k výuce klasických jazyků*. Olomouc: FF UP 2008, s. 28–34.

- DEAGON(OVÁ), Andrea. Learning Process and Exercise Sequencing in Latin Instruction. *The Classical Journal*, 1991, 87, s. 59–70.
- DEAGON(OVÁ), Andrea. Cognitive Style and Learning Strategies in Latin Instruction. In John Gruber-Miller (ed.). *When Dead Tongues Speak: Teaching Beginning Greek and Latin*. Oxford: Oxford University Press 2006, s. 27–49.
- DICKEY(OVÁ), Eleanor. *The Colloquia of the Hermeneumata Pseudodositheana. Colloquia Monacensia-Einsidlensia, Leidense-Stephani, and Stephani from the Hermeneumata Pseudodositheana*. Cambridge: Cambridge University Press 2012.
- DICKEY(OVÁ), Eleanor. *The Colloquia of the Hermeneumata Pseudodositheana. Colloquium Harleianum, Colloquium Montepessulanum, Colloquium Celtis, and Fragments from the Hermeneumata Pseudodositheana*. Cambridge: Cambridge University Press 2015.
- DICKEY(OVÁ), Eleanor. *Learning Latin the Ancient Way. Latin Textbooks from the Ancient World*. Cambridge: Cambridge University Press 2016.
- DICKEY(OVÁ), Eleanor. *Learn Latin from the Romans*. Cambridge: Cambridge University Press 2018.
- DIONISOTTI(OVÁ), Anna Carlotta. From Ausonius' Schooldays? A Schoolbook and Its Relatives. *The Journal of Roman Studies*, 1982, 72, s. 83–125.
- FERRI, Rolando – PROBERT(OVÁ), Philomen. Roman authors on colloquial language. In Eleanor Dickey(OVÁ) – Anna Chahoud(OVÁ) (edd.). *Colloquial and Literary Latin*. Cambridge: Cambridge University Press 2010, s. 15.
- FLAMMINI, Giuseppe (ed.). *Hermeneumata Pseudodositheana Leidensia*. Monachii / Lipsiae: K. G. Saur (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana) 2004.
- GWARA, Scott James. The *Hermeneumata Pseudodositheana*, Latin Oral Fluency, and the Social Function of the Cambro-Latin Dialogues Called *De raris fabulis*. In Carol Dana Lanham(OVÁ) (ed.). *Grammar and Rhetoric: From Classical Theory to Medieval Practice*. London: Continuum Books, 2002, s. 109–138.
- HAGENDAHL, Harold. *Augustine and the Latin Classics*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis 1967.
- CHODĚRA, Radomír. *Didaktika cizích jazyků*. Praha: Academia 2013.
- KORHONEN, Kalle. On the Composition of the Hermeneumata Language Manuals. *Arctos. Acta philologica Fennica*, 1993, 30, s. 101–119.
- LEWIS, Ramsay. What Is Comprehensible Input and Why Does It Matter for Language Learning? *Leonardo English*, 2020, on-line: <https://www.leonardoenglish.com/blog/comprehensible-input> (cit. 30. 4. 2022).

- MAREK, Bořivoj. The *Hermeneumata (Pseudodositheana)* and Their Didactic Use. *Acta Universitatis Carolinae Philologica (Graecolatina Pragensia)*, 2017, 2, s. 127–152.
- MIRAGLIA, Luigi. *Nova via, Latine doceo: guida per gli insegnanti. Parte I, Familia Romana*. Roma: Edizioni Accademia Vivarium novum 2009.
- OLD = GLARE, P. G. W. et al. *Oxford Latin Dictionary*. Oxford: Oxford University Press 2012² [1968].
- ØRBERG, Hans Henning. *Lingua Latina per se illustrata: Pars I, Familia Romana*. Montella: Edizioni Accademia Vivarium novum 2009.
- PAVUR, Claude. Upgrading Latin Pedagogy. *Electronic Antiquity*, 1998, 4/2, on-line: <https://scholar.lib.vt.edu/ejournals/ElAnt/V4N2/pavur.html> (cit. 30. 4. 2022).
- PUCCI, Joseph. Ausonius' *Ephemeris* and the *Hermeneumata* Tradition. *Classical Philology*, 2009, 104, s. 50–68.
- ROCHETTE, Bruno. *Le latin dans le monde grec. Recherches sur la diffusion de la langue et des lettres latines dans les provinces hellénophones de l'Empire romain*. Bruxelles: Latomus 1997.
- ROCHETTE, Bruno. L'enseignement du latin comme L² dans la Pars Orientis de l'Empire romain : les *Hermeneumata Pseudodositheana*. In Franco Bellandi – Rolando Ferri (edd.). *Aspetti della scuola nel mondo romano*. Amsterdam: Hakkert 2008, s. 81–109.
- STRAMAGLIA, Antonio. Fra „consumo” e „impegno”: usi didattici della narrativa nel mondo antico. In Oronso Pecere – Antonio Stramaglia (edd.). *La letteratura di consumo nel mondo greco-latino. Atti del convegno internazionale*. Cassino: Edizioni Università di Cassino 1996, s. 97–166.
- TAGLIAFERRO(vá), Eleonora. Gli *Hermeneumata*. Testi scolastici di età imperiale tra innovazione e conservazione. In Maria Silvia Celentano(vá) (ed.). *Ars / Techné. Il manuale tecnico nelle civiltà greca e romana*. Alessandria: Edizioni dell'Orso 2003, s. 51–77.
- VANÍKOVÁ, Martina. Současný stav výuky latiny v ČR. *Avriga – ZJKF*, 2019, 61/2, s. 97–108.

ZPRÁVY / MISCELLANEA

The International Colloquium of Ancient Greek Linguistics, Madrid 2022

V červnu 2022 (čtvrtek 16. 6. – sobota 18. 6.) se v Madridu na půdě Universidad Autónoma de Madrid konala desátá konference ze série *International Colloquia on Ancient Greek Linguistics* (dále jen *ICAGL*). Řada byla uvedena do života v roce 2015 v Římě sloučením dvou nezávislých konferenčních sérií. Po římské konferenci, s pořadovým číslem jedna, přejala řada číslování původní stejnojmenné série, takže konference *ICAGL* v Helsinkách v roce 2018 nesla pořadové číslo devět. Starší ze dvou původních řad byla uvedena konferencí v Amsterdamu v roce 1984 a pokračovala s nepravidelnou periodicitou (s dvou- až šestiletými přestávkami) až do sedmé konference v belgickém Ghentu v roce 2011. Na začátku druhé zakládající série byla konference v italské Pavii v roce 1993 a tato řada pokračovala s dvou- až tříletou periodicitou do roku 2009, kdy se konala konference v Agrigentu. Od konference v Římě bylo záměrem mezinárodní komise organizovat kolokvium pravidelně každé tři roky, ale kvůli pandemii bylo setkání v Madridu, plánované na léto 2021, o rok odloženo.

Kniha abstraktů¹ obsahuje 92 příspěvků, i když celkový počet proslavených přednášek byl nakonec nižší. Někteří grécisté svou účast přehodnotili i kvůli vlně veder, která během konání konference zasáhla Španělsko, nebo jim v cestě zabránilo onemocnění covid. Navzdory tomu mohli španělští organizátoři přivítat účastníky i z tak vzdálených zemí jako například Brazílie. Většina vystoupení probíhala v angličtině, menší část příspěvků byla pronesena v domácí španělštině nebo francouzštině. Standardní přednášky, s dotací 20 minut na prezentaci a 10 minut na diskusi, probíhaly paralelně ve čtyřech nebo pěti blocích.² Tyto bloky, rozvržené buď dopoledne, nebo odpoledne, byly výsledkem dramaturgie organizátorů a seskupovaly rozmanité příspěvky z široce koncipovaných oblastí jako syntax, dialektologie,

¹ <https://icaglmadrid2021home.files.wordpress.com/2022/06/abstracts-icagl-madrid-2022-09.06.2022.pdf> (dostupné 2. 11. 2022).

² Kompletní program konference je dostupný na <https://icaglmadrid2021.home.blog/programme/> (dostupné 2. 11. 2022).

pragmatika a zdvořilost, morfologie, etymologie apod. Kromě takto seskupených prezentací konference zastřešila i tři tematické workshopy, které se týkaly uplatnění metod *digital humanities*³ v grécistice (zejména v oblasti syntakticky anotovaných korpusů), dále morfo-syntaktických projevů jazykového kontaktu v biblické řečtině a konečně také problematiky konverzační analýzy a dialogu.

Kromě těchto bloků a workshopů byly součástí konference i tři plenární přednášky (50 minut prezentace, 10 minut diskuse). Emilio Crespo (Universidad Autónoma de Madrid) proslovil přednášku o koordinovaných nominálních frázích ve funkci subjektu se slovesným doplněním v singuláru a navrhl novou analýzu tohoto jevu. Georgios Giannakis (Aristoteleio Panepistimio Thessalonikis a Centrum řeckého jazyka) hovořil o diachronních, lokálních a sociálně podmíněných rozdílech v jazyce a představil projekt vznikajícího komparativního slovníku lexémů a slovních spojení ze starořeckých dialektů, na kterém pracuje výzkumná skupina v Centru řeckého jazyka v Thessalonikách. Výtečnou přednášku přednesla Philomen Probert (University of Oxford), která se dlouhodobě zabývá problematikou přízvuku v řečtině a latině.⁴ Ve svém příspěvku zhodnotila rozdílné přístupy k analýze metrické struktury slov i výpovědí a zamýšlela se nad tím, do jaké míry různé teorie vysvětlují vnější prozodickou formu izolovaných slov a intonačních jednotek. Poté představila novou hypotézu, která přepokládá určení pozice slovního přízvuku v řečtině na základě uplatnění rekurzivního fonologického pravidla. Přesvědčivost svého řešení a velkou predikční sílu své hypotézy podpořila i doklady z papyrů opatřených přízvuky a svědectvími antických gramatiků.

Česká a slovenská věda byla na konferenci zastoupena Václavem Blažkem z Masarykovy univerzity a Martinem Maslišem z Univerzity Karlovy. Václav Blažek vystoupil v etymologickém bloku s příspěvkem, ve kterém navrhl semitský původ slov σαῦρος, σάρπα 'ještěrka'. Martin Masliš hovořil

³ Mnoho účastníků tohoto workshopu je aktivních v rámci skupiny *International Consortium of Digital Classics Programs*, která organizuje volně přístupné semináře – <https://sunokisisdc.github.io/> (dostupné 2. 11. 2022).

⁴ Uvedme zde alespoň monografie PROBERT, Philomen. *Ancient Greek Accentuation*. Oxford: Oxford University Press 2006 a PROBERT, Philomen. *Latin Grammarians on the Latin Accent*. Oxford: Oxford University Press 2019.

o evidenciálních použitích modálních sloves a konstrukcí v klasické řečtině v rámci bloku věnovaného modalitě. Stejně jako v případě konferencí *ICAGL* v Římě⁵ a v Helsinkách,⁶ i madridské kolokvium podle organizátorů vyústí v publikaci sborníku s vybranými příspěvky.

Celé kolokvium proběhlo ve vřelé a přátelské atmosféře, na čemž měli hlavní zásluhu španělští hostitelé v čele s Jesúsem de la Villa Pola. Profesor de la Villa byl tak laskav, že po skončení oficiální části kolokvia provedl část účastníků historickým centrem Madridu a poskytl jim erudovaný a živý výklad o historii a památkách hlavního města.

I příští konference z řady *ICAGL* zůstane v jihozápadní Evropě. Štafetový kolík tentokrát přebírají grécisté Nicolas Bertrand a Richard Faure z Université Côte d'Azur ve francouzském Nice.

Martin Masliš (Ústav řeckých a latinských studií FF UK)

⁵ LOGOZZO, Felicia – POCETTI, Paolo (eds.). *Ancient Greek Linguistics. New Approaches, Insights, Perspectives*. Berlin – Boston: Mouton de Gruyter 2017.

⁶ LEIWO, Martti – VIERROS, Marja – DAHLGREN, Sonja (eds.). *Papers on Ancient Greek Linguistics. Proceedings of the Ninth International Colloquium on Ancient Greek Linguistics (ICAGL 9)*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica 2020.

SPOLKOVÉ ZPRÁVY DE VITA SOCIETATIS JKF

Zpráva o činnosti Jednoty klasických filologů v roce 2022

V roce 2022 uspořádala pražská pobočka Jednoty klasických filologů tyto přednášky:

- 18. 3. Paola Francesca Moretti (Università degli Studi di Milano): Augustine, the Preacher and the Actor.
- 31. 3. Jeroen W. P. Wijnendaele (Ghent University): Did Women have a Fall of the Roman Empire?
- 12. 5. Heinrich Schlange-Schöningen (Universität des Saarlandes, Saarbrücken): Politics in Homer.
- 20. 10. Jakub Kuciak (Zespół Języka Łacińskiego, Jagiellońskie Centrum Językowe, Uniwersytet Jagielloński, Kraków): *Polonus sum – latine loquor?* Několik slov o stavu výuky latinského jazyka v dnešním Polsku.
- 8. 12. Sylva Fischerová (ÚŘLS FF UK, Praha) – Robert Roreitner (ÚFAR FF UK, Praha): První český překlad Pindarových *Pýthijských zpěvů*.

Brněnská pobočka Jednoty klasických filologů uspořádala v roce 2022 tyto přednášky:

- 29. 3. Ondřej Podavka (Kabinet pro klasická studia Filosofického ústavu Akademie věd, Praha): Johann Peter Cerroni a historia litteraria jeho doby.
- 28. 4. Benedek Láng (Department of Philosophy and History of Science, Budapest University of Technology and Economics): Beyond the *Da Vinci code* and the *Voynich manuscript*: Ciphers as historical sources.

3. 5. Florin Leonte (Katedra klasické filologie, FF UP, Olomouci): Advising or Praising Rulers? The Forms and Genres of Late Byzantine Rhetoric.
10. 5. Enikő Békés (Research Center for the Humanities, Institute for Literary Studies, Budapest): The role of citations of ancient authors in a medical-astrological context. Galeotto Marzio and his *De doctrina promiscua*.
26. 5. Ludovica Radif (Katedra romanistiky, FF UP, Olomouc): Pioneering attempts to translate Aristophanes during the 15th century.

V minulých ročnících *Aurigy* chyběl údaj o přednáškové činnosti brněnské pobočky, což nyní napravujeme. Kvůli pandemii covid-19 bylo v letech 2020–2021 bylo přednášek méně:

2020

15. 1. Daniela Urbanová (FF MU, Brno): *At se jejich údy roztečou, tak jako se rozteče toto olovo. Similia similibus v textech kleteb*.

2021

2. 11. Juraj Franek (FF MU, Brno): Theological Incorectness: Magic and Early Christian Othodoxy.
24. 11. Andrzej Gillmeister (Uniwersytet Zielonogórski, Instytut Historii): Did the Romans Make a Blood Sacrifice?

S radostí také oznamujeme, že v edici *Bilingua* vyšel pátý svazek (druhý řecký), a to DÍÓN Z PRÚSY: *Řeči na sněmu*. Překlad, úvodní studie a komentář: Filip Horáček. Praha, JKF 2022. Těsně před vydáním jsou také další dva svazky: *Epitome de Caesaribus* (připravil Ivan Prchlík) a Senekovy dialogy *De otio* a *De tranquillitate animi* (připravila Edita Wolf).

Michal Ctibor (Praha) a Daniela Urbanová (Brno)

Zpráva o hospodaření Jednoty klasických filologů v roce 2021

Stav hotovosti k 1. 1. 2021	104 014 Kč
z toho na běžném účtu u FIO bank	68 740 Kč
v pokladně (Brno)	6 246 Kč
v pokladně (Praha)	29 028 Kč

Dotace od Rady vědeckých společností AV ČR pro rok 2021:

Projekty: Přednášková činnost, Ediční činnost, Bibliografie klasických studií	144 000 Kč
Dotace na členský příspěvek FIEC	2 955 Kč

Příjmy:

Členské příspěvky	39 350 Kč
Prodej časopisů	6 403 Kč
Prodej edice <i>Bilingua</i>	4 330 Kč
Vlastní příjmy celkem	50 083 Kč
Příjmy včetně dotace	197 038 Kč

Výdaje:

Přednášky JKf	20 184 Kč
Vydávání <i>Aurigy</i> – ZJKf	102 718 Kč
Vydávání edice <i>Bilingua</i>	68 994 Kč
Bibliografie klasických studií	14 400 Kč
Členství ve FIEC	2 955 Kč
Výdaje celkem	209 251 Kč

Hospodářský výsledek za rok 2021 - 12 213 Kč

Zůstatek hotovosti k 31. 12. 2021	91 800 Kč
z toho na běžném účtu u FIO bank	81 079 Kč
v pokladně (Brno)	6 636 Kč
v pokladně (Praha)	4 085 Kč

Poznámky k vyúčtování:

Náklady:

Oba svazky *Aurigy* 2020 byly distribuovány až v lednu 2021, a byly tedy vyšší náklady na poštovné. Bylo vyplaceno 68 994 Kč na vydání dvou svazků edice *Bilingua*, které nakonec vyjdou až v roce 2022 – jednalo se o platby za přípravné a redakční práce a rovněž jsme předplatili tisk jednoho svazku. V letech 2022–2023 očekáváme částečný návrat těchto nákladů z prodeje obou svazků.

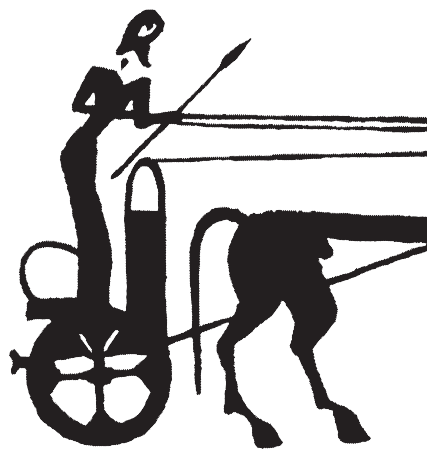
Příjmy:

V roce 2021 JKF vybrala část dlužných členských příspěvků, další chybějící příspěvky JKF obdrží v roce 2022.

Dotace od RVS AV ČR byla beze zbytku využita.

Martina Vaníková (Praha)

PŘEKLADY / TRANSLATIONES

Marcus Valerius Martialis: *Čtyři epigramy*

(přel. Michal Ctibor)

Překlady byly pořízeny podle vydání MARTIALIS: *Epigrammata*.
Ed. by Wallace Martin Lindsey. Oxonii: Clarendon Press 1929.

Přísahám, Deciáne, na svoje zdraví, že rád bych
byl s tebou každíčkový den, byl s tebou každíčkovou noc!
Jenomže dělí nás od sebe přibližně tři římské míle,
a když pak musím i zpět, dělá to celkem už šest.
Nejsi vždy doma, a někdy i seš, ale necháš se zapřít,
někdy chceš pro sebe čas, někdy máš práce zas moc...
I ty tři míle bych klidně se trmácel, abych tě viděl;
abych tě neviděl však, odmítám chodit jich šest.
(Epigram 2,5)

Chválím ti, Postume, že mě vždy líbáváš jen na půl huby,
a mám-li upřímný být, klidně by stačilo čtvrt.
Jestli mi ale chceš udělat úplně největší radost,
klidně si, Postume, nech taky tu poslední čtvrt.
(Epigram 2,10)

Gellius pořád dům staví – jeden den pokládá prahy,
pak řeší ke dveřím klíč, tu běží petlici shánět,
tu nechá vyndat a opravit tohle a támhleto okno:
cokoli provádí rád, jenom když stavět smí dál,
aby když nějaký přítel ho o peníz poprosit přijde,
mohl mu Gellius říct kouzelné: „Víš, já teď stavím...“
(Epigram 9,46)

Co z toho mám, že vás uctívám, Foibe a devítka sester?
Hleďte, jak služebník Múz odskákal básnický žert!
Dříve mi Postumus hudlana vlepoval jen na půl huby,
ale teď začal mi cpát do tváře oba své rty!
(Epigram 2,22)

AVRIGA
(ZJKF)
LXIV/2 2022

OBSAH SWAZKU / CONSPECTVS VOLVMINIS

ČLÁNKY / COMMENTATIONES

- PAVEL NÝVLT / Chronologie Agoratova udání (Chronology of Agoratus' Denunciation)7
- ADÉLA STŘÍBRNÁ / *Cento Probae* ve dvou francouzských renesančních překladech (*Cento Probae* in Two French Renaissance Translations).....21
- ELIŠKA ŠOLCOVÁ / Maximianovy pozdně antické milostné elegie: *Status quaestionis* a analýza motivu stáří ve 3. a 4. elegii (Maximianus' Love Elegies of Late Antiquity)42

DIDAKTIKA / DIDACTICA

- BOŘIVOJ MAREK / *Colloquia* z korpusu *Hermeneumata Pseudodositheana* a jejich využití ve výuce latiny na gymnáziích (The *Colloquia* from the *Hermeneumata Pseudodositheana* and Their Use in Teaching Latin at Grammar Schools)61

ZPRÁVY / MISCELLANEA

- MARTIN MASLIŠ / *The International Colloquium of Ancient Greek Linguistics, Madrid 2022*.81
- MICHAL CTIBOR – DANIELA URBANOVÁ / Zpráva o činnosti Jednoty klasických filologů v roce 2022.84

MARTINA VANÍKOVÁ / Zpráva o hospodaření Jednoty klasických filologů v roce 2021.....	86
---	----

PŘEKLADY / TRANSLATIONES

MARTIALIS: <i>Čtyři epigramy</i> . Přeložil MICHAL CTIBOR.....	91
--	----

A V R I G A
(ZPRÁVY JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ)
LXIV/2 (2022)

Vydává Jednota klasických filologů.

Redakční rada:

Michal Ctibor (editor),

Dagmar Muchnová a Jan Souček (výkonní redaktoři),

Lenka Jiroušková, Jan Kalivoda, Jana Keparťová, Ivana Koucká,

Matěj Novotný, Vojtěch Pelc, Lucie Pultrová,

Jiří Šubrt a Lenka Vacinová (členové).

Adresa redakce: AVRIGA – ZJKF,

Ústav řeckých a latinských studií FF UK,

Celetná 20, CZ-116 42 Praha 1, e-mail: auriga@ff.cuni.cz

Obálka a grafická úprava Markéta Jelenová

Sazba Robert Konopásek

Tisk tiskárna Nakladatelství Karolinum,

Pacovská 350, 140 24 Praha 4

Vydání první. Náklad 220 výtisků. Vychází dvakrát ročně. 98 stran.

ISSN 1211-3379

